

# POVODOM 121. GODIŠNICE SMRTI OCA DOMOVINE DR. ANTE STARČEVIĆA



*Rodna kuća dr. Ante Starčevića*



**HRVATSKA DRUŽBA POVJESNIČARA „DR. RUDOLF HORVAT“  
ZAGREB**

## POVODOM 121. GODIŠNJICE SMRTI OCA DOMOVINE DR. ANTE STARČEVIĆA

---

### **Priredili:**

Izida Berger-Pavić

Blanka Matković

Dean Bizjak

### **Naslovica:**

Dean Bizjak

**POVODOM 121. GODIŠNICE SMRTI  
OCA DOMOVINE  
DR. ANTE STARČEVIĆA**

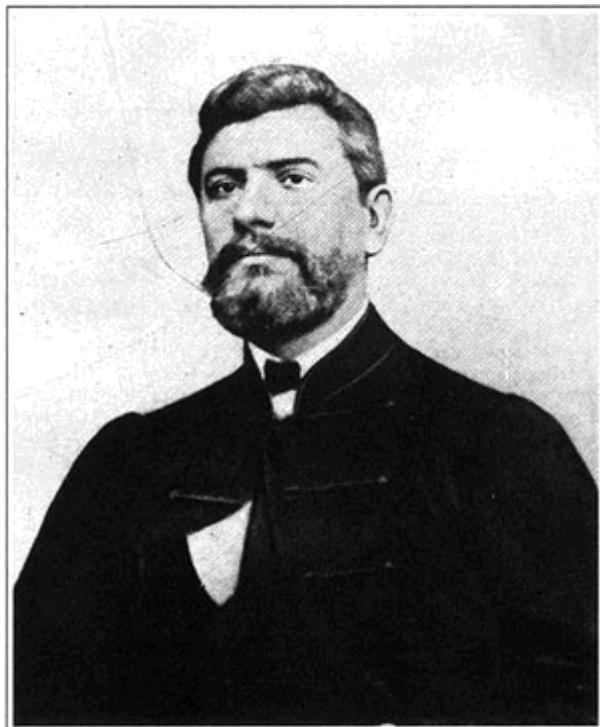
Hrvatska družba povjesničara „Dr. Rudolf Horvat“  
Zagreb, 2017.



# NA 121. GODIŠNJCU SMRTI ANTE STARČEVICA

„Vele da nema više svetaca, a među nama življaše Vođa sa dušom Djevice Orleanske i s umom enciklopedista, kojega Hrvatska zasluzi više no on nje!“  
(A.G. Matoš, Dr. Ante Starčević, Matoš, Djela VII.2, 126)

Druga polovica 19. st., u koje vrijeme pada kulturno i političko djelovanje A. Starčevića je vrijeme silnih i bremenitih događaja u Hrvatskoj, u Monarhiji, u Europi. U to vrijeme nastaju moderne političke tvorevine – nacionalne države (Njemačka, Italija), ukida se kmetstvo, započinje industrijalizacija gradova i napuštanje sela, građanstvo postaje brojnije, a pojavljuje se i slobodni kapital, vezan uz banke. U Hrvatskoj kao da je povijest išla unatrag. Nakon Iliraca koji su probudili slavensko domoljublje i Jelačićevog pokušaja osamostaljenja Hrvatske, na koji je slijedio „Bachov apsolutizam“ (1851.–1860.), koji smanjuje ili ukida političke i osobne slobode, a povećava slobode u privredi i ukida carine, Hrvatskoj slijedi neočekivani obrat u obliku Hrvatsko-ugarske nagodbe 1868., kojom uz dijeljenje Trojedne kraljevine na Austriju (Dalmacija) i Ugarsku (Hrvatska i Slavonija te Rijeka) Hrvatska i dalje ostaje upravno i politički odvojena od Vojne krajine, od dijelova Međimurja kao i od dijela Primorja, Istre i Bosne. Politički su poslovi sada podijeljeni na Beč i Peštu, a Hrvatskoj ostaje samouprava samo na polju unutarnjih poslova t.j. zakonodavstva, uprave, bogoštovlja i nastave i pravosuđa.



## LJUDEVIT GAJ: HORVATOV SLOGA I ZJEDINJENJE (1832.)

Još Hrvatska ni propala dok mi  
živimo,  
visoko se bude stala kad ju zbudimo.  
Ak je dugo tvrdio spala, jača hoće bit,  
ak je sada u snu mala, će se  
prostraniti.

Hura! nek se ori i hrvatski govori!  
  
Ni li skoro skrajne vrijeme da nju  
zvismosmo,  
ter da stransko teško breme iz nas  
bacimo?  
Stari smo i mi Hrvati, nismo забили

da smo vaši pravi brati, zlo prebavili.  
Hura! nek se ori i hrvatski govori!

Oj, Hrvati braćo mila, čujte našu  
rječ,  
razdružit nas neće sila baš nikakva  
več!

Nas je nekad jedna majka draga  
rodila,  
hrvatskim nas, Bog joj plati, mlijekom  
dojila.

Hura! nek se ori i hrvatski govori!

Budnicu je 1833. uglazbio Ferdo Livadić.

Pojava Starčevića i pravaškog pokreta bijahu budnica domoljubne hrvatske svijesti i poveznica svih hrvatskih krajeva, a pri kraju života samog Starčevića postahu sveopćim narodnim pokretom svih žitelja Hrvatske.

Starčević je rođen u Žitniku u Lici 23. svibnja 1823. od oca Jakova i majke Milice u obitelji koja je dala nekoliko prosvjetnih, političkih i kulturnih djelatnika. Stric Šime, župnik u Gospiću, bijaše pisac i jezikoslovac, a nećaci Mile i David poći će stopama strica. Žitnik kraj Gospića leži u dijelu Like koja je pripadala Vojnoj krajini, a na pola puta između Kosinja na sjeveru, u kojem je djelovala najstarija hrvatska tiskara i Smiljana na jugu, rodnom mjestu N. Tesle. Dijelom centralne Hrvatske, bijaše Lika već od ratova sa Turcima odnapučena, te više nikada na njenom području neće doći do stvaranja većih kulturno-prosvjetnih centara. Tako je i Starčević nakon pučke škole u ličkom Klancu, gimnaziju polazio u Zagrebu. Ipak je Žitnik polovicom 19. st. brojio 1500 žitelja (danas je njihov broj manji od 100).

Nakon završene gimnazije u Zagrebu 1845. odlazi Starčević u sjemenište u Senj, a nakon toga na studij teologije u Peštu, gdje u veljači 1848. stekne doktorat filozofije. Već tijekom studija odustaje Starčević od svećeničkog poziva i odlučuje se posvetiti prosvjetiteljskom i političkom i radu.

Od 1848. do 1861. Starčević radi u Zagrebu u odvjetničkom uredu Lavoslava Šrama (1828–1888), odvjetnika i dopredsjednika Sabora, oca glumice Ljerke Šram, u kojem je utočište našao još pokoji pravaš, kao Ante Kovačić. Kod Šrama će Starčević raditi i kasnije, od 1863. do 1871.

U tom predpolitičkom razdoblju bavi se Starčević spisateljskim, znanstvenim i prevodilačkim radom te hrvatskim jezikom. 1845. nastaju pjesme *San i istina*, *Vjerni podložnici premilosti-vom kralju Ferdinandu V.*, *Ličko gatanje*, *Dva sunca*, *Odziv od Velebita*, *Podertini Solina* i *Tužba* (tiskane najvećim dijelom u Gajevoj Danici 1845), kao i prozno djelo *Nešto o pirnih običajih u Lici*. Stvara i četiri drame, od kojih je sačuvana jedna – *Selski prorok* (1852.), dok su dvije poznate tek po naslovu (*Porin*, 1851. i *Ljubomir*, 1853.), a četvrta je potpuno izgubljena. Više drugih djela iz toga razdoblja, kao i prijevodi Anakreonta, također je izgubljeno (zaplijenjeno ili uništeno, v. *Neven*, 19.6.1854.), među kojima je moguće bilo i političkih spisa. Njegova *Rečoslovica*(*gra matika*), nije ugledala svjetlo dana („Poziv k predplati na Hrvatsku rečoslovicu“, *Narodne novine*, 8. 12.1851).



**Žitnik**, rekonstruirana rodna kuća A. Starčevića  
(snimila B. Matković)



Spomenik hrvatskom svećeniku, bogoslovu,  
jezikoslovcu i borcu za hrvatski jezik **Šimi**  
**Starčeviću** u Karlobagu  
(Žitnik, 1784. – Karlobag, 1859.)



## HORVATSKA, SLAVONSKA I DALMATINSKA.

Broj 15.

U Subotu 12. Travnja 1845.

Tecaj XI

Sau i sreću, o gospoje,  
Nemoj nikad vjerovati,  
Ako želiš lice svoje  
Ruži sljepo vječ da evati.  
R...č.

**San i istina.**

Vidjah sried sna najgorjega  
(Predam brojeć te strahote)  
Da u gnevju vlast višnjega  
Tebe, iime tve mi otè.

I u tamnicu težku baci,  
Gđi do vječa traji dane,  
Bez da ikada sunca traci  
K tebi doprui, dan u osvane!

I koj dosad tebe sledi,  
Na dnu märklog tog ponora,  
Oj nemile zapovédi!  
Unistit se s tobom mora.

Gđie ste sada bratjo mila,  
Gđi ste vjerni svjetjenici?  
Nećuje te l' lutog crvila  
Slavne majke u tamnici? — —

Glas velik se razligo je  
Oko tebe sa svih stranah,  
Sagviešenje da još tvoje,  
Nezasluži ovih ranah.

Sada blagu nadu goji,  
Pokajanu i nevinu  
Milostivo da dostoji  
Višnji oprostit svu krivinu.

15

Al' jao! náda zla i mene  
Ko i sve je prevarila,  
Kâ je od dobe neizmicrene  
Nevierna ko i sad bila!!;

Ah! medj nami (Višnji ukloni)  
U najvećoj bludnje mieri  
Jedan drugog davi, goni;  
Ne već ljudi nego zvieri....

Otac sina satàrt gleda,  
Sin svog otca pod mač svija,  
Brat se brata branit neda,  
Svoj svojega smàrtno ubija.

Motrit stadoh sad iznova  
Sve u pogubi i u smeći,  
Što no pria nevierova'  
Usiljen sam bio reći:

Da rieč mudrieh, kâ do sada  
Trajà mnogich od godina',  
Udes svjetom da ne vlada,  
Nit je bila — nit je istina.

To htiah izreć u istinu,  
Nu se sbudih iznenada; — —  
Al kakov me novi obsinu  
Prizor, mila, gledaj sada.

Niti traga nije boju,  
Smutnje u dno pakla bieže,  
Kćeri, sine, bratju tvoju'  
Sveti savez slege veže.

A ugledah tvoje lice,  
Od sunčanog liepše vele,  
Sijat cvjetje i ružice  
Kô što ih tvoja dieca žele.

Zorka, čerka poljubljena,  
Jedva s tobom što s' sastanù,  
Kratke tmine projde i sienia  
A bieli nam danak svanù.

Tiem san ovaj, o gospoje,  
Kô ga ja se slat ti usudi'  
Prim'i u nježno krilo tvoje  
I milostno daj razsudi:  
  
Da moj san od tebe visi;  
Jer duša je mā u tebi,  
Pače moja duša ti si,  
Ja bez tebe ništ' po sebi.

A. V. Rastevčić.

*San i istina, Starčevićeva pjesma objavljena u Gajevoj Danici 1845. pod pseudonimom A. V. Rastevčić, koji je anagram njegova prezimena.*

Od ranih 50-ih godina bavi se hrvatskim jezikom – na Karadžićovo „Srbi svi i svuda“ i Šafarikove insinuacije odgovoriti će 1868. – i obrađuje Razvod istrijski od godine 1325., tiskan 1852. u Arkivu<sup>1</sup>, o kojemku kaže: „Spomenik ovaj nije samo zato znamenit, što se iz njega jasno vidi, da je kod otaca naših, jezik hrvatski bio sasvim služben nego i diplomatički - još onda kad mnogi zapadni narodi nisu mislili da bi svoj na to veličanstveno mesto uznjeli, dokažuju koliki je bio kod otaca naših hrvatski narodni ponos, kome kod nas ni traga neima; i tako on je najznamenitii stega, što nas spominje na mnoga, još puno staria, diplomatska pisma, sastavljena na



*Višeslavova krstionica iz 9. st.  
(otkivena 1853. u Veneciji, vraćena 1941.)*

<sup>1</sup> Razvod istrijski od god. 1325. razjašnjen od Dra. A. Starčevića (sa snimkom), Arkiv za povjestnicu jugoslavensku, knj. II/2, 1852, 227 – 275 (1. lipnja 1852). Arkiv je izdavao I. Kukuljević Sakcinski (1816.– 1889.) od 1851. do 1875.

*hrvatskom jeziku, kako se iz ovoga vidi puno čistim, nego li su pisma mnogih današnjih pisacah....“*

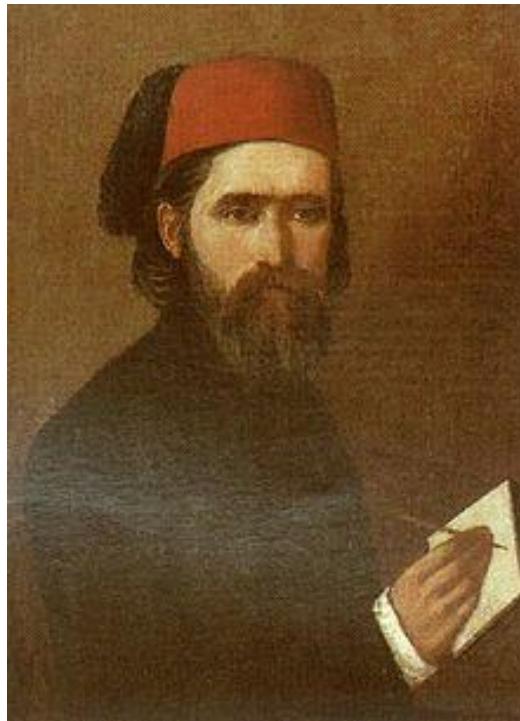
U istom Arkivu za povjestnicu jugoslavensku prevodi i komentira klasične autore sa grčkoga<sup>2</sup>, a 1857. izlazi „Hrvatski koledar“, kojem je urednik A. Starčević, a 1858. „Hrvatski kalendar“. (Gospodarski list od 19.12.1857., 252. i od 7.1.1858., 4)

Nakon apsolutizma uveden je 1860. ponovno ustav (Listopadska diploma), ali je već 1861. promijenjen, odnosno ukinut za Slavoniju i Hrvatsku, a ostao je važiti za Dalmaciju (Veljački patent. Radi se o Ustavu Austrijske monarhije, koji je vrijedio do 1918. i to za austrijske Kraljevine, dakle Dalmaciju i Austrijsko Primorje, dok je za ugarske kraljevine, dakle Hrvatsku i Slavoniju i dalje vrijedila Listopadska diploma). Za Hrvatsku i Slavoniju to će se se stubokom promijeniti Austrijsko-ugarskom nagodbom iz 1867. kojom su te dvije kraljevine potpale pod Ugarski dio monarhije, te Hrvatsko-ugarskom nagodbom 1868. kojom Ugarska i Hrvatska uređuju međusobne poslove. Nagodba tj. nagodbe iz 1867. i 1868. postati će kamenom smutnje između dva naroda, koja su od 1102. živjela u zajednici, i koja su samo dva stoljeća ranije zajednički krenula u bunu protiv Austrije.

Nagodba će postati crvenom krpom ne samo za hrvatske političare, koji će se njome baviti sve do pada Monarhije, nego i za svakog Hrvata. Hrvatski će političari uspjeti u tome da se nagodba nekoliko puta neznatno promijeni.

Nagodbi je prethodio gubitak vodeće uloge Austrije u Njemačkom savezu te poraz u ratu sa Pruskom, tako da je Austrija izgubila i dijelove teritorija (Šlesku), pa je bila prisiljena pristupiti federalističkoj unutrašnjoj politici i to prema Ugarskoj, te je uspostavila Ugarski parlament, ukinut 1848., Dvojnu monarhiju (Cislajtanija i Translatanija) u kojoj je Ugarska bila samostalna u svim poslovima osim u vanjskoj politici i vojsci, a kralj je od sada krunjen i u Budimpešti.

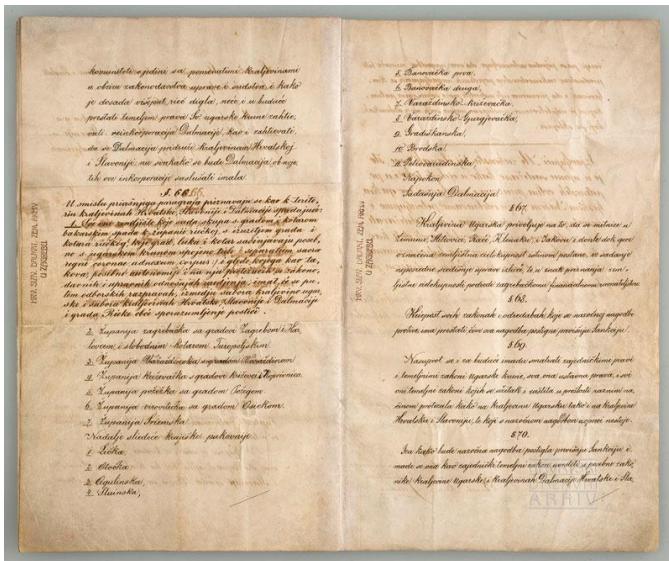
Nagodba je bila i carev ustupak Ugarskoj, koja je 1848. digla oružani ustanak protiv Austrije, koji je skršen, ali i ustupak zbog lošeg financijskog stanja Monarhije. Trojedna Kraljevina je postala žrtvom ciljeva vanjske politike, raskomadana, razjedinjena, a ukidanje zajedničkog latinskog jezika (koji je u poslovima Sabora važio i u Hrvatskoj i u Ugarskoj) 1849. učinio je svoje: Hrvati su inzistirali na hrvatskom jeziku u Hrvatskoj, a Madžari na madžarskom. Iako je carevina bila uzorno uređena po pitanju jezika i nacionalnosti, pa je tako svaka nacionalna skupina imala i pravo na uporabu svog jezika u javnoj upravi i na nastavu na materinjem



„Nenadmašni bljesak na tmurnom nebnu hrvatske umjetnosti 19. stoljeća“ **Vjekoslav Karas** (1821 – 1858), autoportret

Karas je slikao biblijske prizore i sakralne teme, no osobito je važan kao portretist. Bavio se i skladanjem te je svirao flautu i gitaru.

<sup>2</sup> Rimska Ilirija od Apiana Aleksandrinskoga. Iz grčkog preveo Dr. Ante Starčević, Arkiv, knj. VII, 1863, 163–177 (<http://dnc.nsk.hr/journals/LibraryTitle.aspx?id=8d336349-9ee8-498d-8387-57ca296e820a>).



Hrvatsko-ugarska nagodba, tzv. Riječka krpica (čl. 66)

Nakon uspostava županija 1861., Starčević bude, imenovan Velikim bilježnikom Riječke županije te zastupnikom kotara Hreljin-Grobnik za Hrvatski sabor, ali već iduće godine bude zbog „zločina bunjenja“ suspendiran i zatvoren na mjesec dana. Kao veliki bilježnik riječke županije u svojim je predstavkama koje je županija slala hrvatskomu namjestništvu i dvorskoj kancelariji u Beču počeo razvijati načela stranke hrvatskoga državnoga prava. 1861. sa **Eugenom Kvaternikom**, najvjernijim ranim pristašom, osnovati će Stranku prava. Znamenite su njegove predstavke i govor iz 1861. kraljevskoj vlasti, u kojima istupa za neodvisnost Hrvatske, rehabilitira Petra Zrinskog i Krstu Frankopana i u kojima pojašnjava pravaške stavove:

„...Ja ne razumim, što hoće da kaže oni koji vele da Kraljevina Hrvatska, kraljevina pet stoljetja perkosivša izтокu i zapadu, ne može o sebi neodvisna stajati... Ali... ne će Europa da mi Hrvati budemo neodvisni, da budemo samostalni....“

„Narod hrvatski sačuvao si je u svim nevoljama, koje nepravedno trpi od Austrije, još jedno neprocjenjivo dobro, a to je dobro: vjera u Boga i u svoje desnice. Narod hrvatski vjeruje, bez da mu itko kaže, da je Providnost njemu, koji se je u duhu kršćanskem za druge vazda žrtvovao, lijepu budućnost odredila; narod hrvatski vjeruje da tu budućnost, to poslanstvo neće određivati Austrija, nego Bog i Hrvati!...“ Dalje o Habsburzima kaže da je „obitelj Habsburga na našu domovinu svako pravo izgubila“, jer je Hrvatsku „proti ugovoru i prisegi ulinila podložnicom tuđe zemlje; Austrija zna, da kraljuju, na saboru hrvatskomu nije bilo više od trećine one kraljevine Hrvatske, koju su oci naši Habsburgima predali, a u ovom saboru

jeziku, a po Nagodbi je u Hrvatskoj službeni jezik bio jedino hrvatski, u praksi je dolazilo do pokušaja nasilnog i nezakonitog uvođenja madžarskog jezika na željeznicama, koje zaista i jesu bile u privatnim rukama, ali su se ponašale kao da za njih zakoni ne vrijede, kao i u školama.

Samovolja od strane Mađara očitovala se već nakon potpisivanja Nagodbe, kada su na već potpisanoj Nagodbi preko paragrafa 66. (Nagodba ima 70 paragrafa), u kojem se govori o Rijeci, prelijepili krpici papira sa novim tekstrom.



Eugen Kvaternik (Zagreb, 1825. – Rakovica, 1871.)  
Uz Starčevića jedan od najznačajnijih ideologa  
izvornog pravaštva

nije zastupana ni četvrtina naše domovine“<sup>3</sup> ... „Vladar, koji narod ili zemlju bez krivnje naroda izda ili zasužnji, prestaje biti vladarom, te postaje krvolokom“. (Djela I, 14)

Iako je kuću Habsburg držao glavnim krivcem, Starčević ne bijaše apriori neprijatelj Austrije: „Mi marimo za sreću i nesreću Austrije samo na koliko ona služi Hrvatskoj. Stoga bismo volili da stoji Austrija uz sretnu Hrvatsku, nego da Austrija propadne, bez da se Hrvatska pomogne.“ Kasnije, 1894. će se stranka pokazati pomirljivijom i neće više biti riječi o istupanju iz Monarhije.

Ali je Starčević kao zao prorok prorekao propast Austrije, koja propast Hrvatskoj nije pomogla.

1865. bude Starčević zastupnikom jednog Zagrebačkog kotara u Saboru, a 1871. Rijeke.

Znamenit je Starčevićev govor od 27. siječnja 1866. u Saboru (Djela I, 54 i d.):

*„Mi gospodo, imamo zakone, koje sila gazi, a u životu kod nas neima zakona osim samovolje, neima političke stranke osim cela naroda i nekoliko čeljadi, koja gleda, da joj tuđinac u njezinoj domovini, njezina kruha zalogaje deli; kod nas neima javna mnenja osim vike i piskaranja ljudih što prodanih što na prodaju; kod nas neima težnje osim da se ovoga nevoljnicišta izhodimo; jednom rečju, kod nas neima ništa osim pogažena zakona i osim sužanjstva. (...)“*

*Mi znamo da imamo sveta prava, koja su silom pogažena, znamo da nije nikakova providnost, nikakova milost Božja, Hrvatsku nikomu poverila, nego da otci naši, slobodnom voljom naroda, počev od Ferdinanda I. pak do Ferdinanda V., iz prejasne obitelji Habsburgah izabiru svoje vladare; (...) znamo da uvez svih izborah biaše taj: da mi izveršivamo dužnost ložnikah, a da naš kralj izveršiva svoju dužnost, štujući i obderžavajući prava naše domovine. (...)“*

### AUGUST HARAMBAŠIĆ:

## HRVATSKA HRVATOM



Prenimo se, braćo mila,  
Hrvatska nas vila zove,  
Predivno je udesila  
Skladne gusle favorove,  
Pa nam uz nju pjesmu pojne  
Snagom dosad nepoznatom:  
Neka bude svakom svoje,  
Hrvatska Hrvatom!

Trista ljeta već je dosta  
Što smo krv za drugog lili,  
Te nam jedva duša osta,  
Prem smo nekoć divi bili;  
Složimo se sin sa sinkom,  
Rod sa rodom, brat sa bratom,  
Složimo se pod lozinkom:  
Hrvatska Hrvatom!

Već smo svega tuđeg siti,  
Ne tražimo, što je tuđe,  
A' ne čemo više biti  
Tuđe sredstvo i oruđe;  
A da vazda krvarimo  
Za probitak tuđim svatom  
Već sad gromko uskliknimo:  
Hrvatska Hrvatom!

Ako li se vrazi maše  
Da se slavni rod nam smrvi,  
Branit ćemo što je naše,  
Sve do zadnje kapi krvi!  
Već nas neće zastrašiti  
Niti patnjom, niti zlatom,  
Vijek će nam ideal biti:  
Hrvatska Hrvatom!

Nestat može kruglje zemne,  
Sunašće se može maći,  
Ali nas će uvijek spremne  
Na braniku roda naći;  
Dusi će nas pradjedova  
Bodrit vjerom obilatom  
Kličući nam iz grobova:  
Hrvatska Hrvatom!

<sup>3</sup> Starčevićev govor od 26. lipnja 1861. u Hrvatskom saboru, Djela I, 15; A. Starčević, Misli i pogledi. Pojedinac – Hrvatska – svijet. Ur. B. Jurišić, Zagreb 1971, 62 (djela I, 16) (Starčevićev govor od 26. lipnja 1861. u Hrvatskom saboru, Djela I, 15)

*Ja vam kažem, da izvan povestnice, izvan života, ništa ne priznajem za siguran, za stalani temelji, cerpljeni otkuda komu drago, po mojemu sudu, nisu, ne mogu biti drugo nego pokušaji. Gde se radi o naših glavah, tu je prosto svakomu pokušavati što mu je drago, nu gde se radi o pravih domovine, tu nije mesto pokušavanju, tu nije drugo nego deržati se sigurna temelja. Dakle s ovoga mojega stajališta u ime naše tristo četrdeset godišnje povestnice u Austrii, ja vam kažem: Austria je vazda jedna te ista, ona niti se menjala niti se menja; ja vam kažem u ime povestnice, da se despocije ne popravljaju nego propadaju.“ (Starčević, Djela I, 63)*



1866. bude Ante Starčević izabran u odbor za izradu novog školskog ustava, koji će djelovati do iza god. 1878. „Rodoljubivomu učiteljstvu javljamo za sada radostnu viest, da si liepa kita zagrebačkih narodnih učiteljih na dušu uzele važnu ovu zadaću te nežaleć truda i muke, uzela nacrtati, na temelju staroga ustavnoga našega školskoga ustrojstva, novi 'ustav školski' a takov, svestrano izpitati, da je jurve predala visokomu saboru našemu u podpunoj nadi, da će on, pouzdaj uć se u čisto napredna njegova načela, jamačno zadovoljiti potreboćam narodnjega odhranjenja, narodnje prosvjete. Visoki sabor predao je taj predmet dotičnomu 'Naukovnomu odboru', a imena gg. Angjelić, Kukuljević, Mrzljak, Muhić, Dr. Bački, Soić, Sokolić, Starčević, Stojanović, Strossmayer, Toljan, Torbar, Zoričić, kao odbornikah jamče nam, da će i htjeti i umjeti taj predmet, valjano pripredjen visokomu saboru ne samo predložiti, već ga i junački braniti.“ (Napredak 1. 1. 1866, 15)

Protivljenje sabora iz 1865. da prihvati Austro-ugarsku nagodbu dovelo je do njegova raspuštanja 1867., ali je novi sabor (1868.–1871.) s unionističkom većinom izradio i prihvatio već spomenutu Hrvatsko-ugarsku nagodbu.

1867. počinje izlaziti *Zvekan*, humoristično-satirični list, kojega je *spiritus movens* bio Starčević.

## STARČEVIC O ODGOJU

“Kod odgajanja djece glavna je stvar da im se srce oplemeni, da se zadoje ljubavlju svojega naroda, svoje domovine, ljubavlju svega što je dobro i plemenito. Kod toga posla moći je koje vrijeme um i njegovo razvijanje s mirom pustiti. Um bo kada se napne, brzo napreduje, a srce otrovano nije moguće potpuno.”

“Najveća nesreća u koju može narod doći jest ona da mu tuđinac djecu odgaja. A dopuštati, da ti se djeca u tuđinstvu odgajaju, znamenjuje iz svoje djece sebi neprijatelje odgajati. Dijete odgojeno u tuđini postaje tuđinčetom, i odbija se od svoje domovine, od svojega naroda, od svojih roditelja, od sve domaće svetinje.”

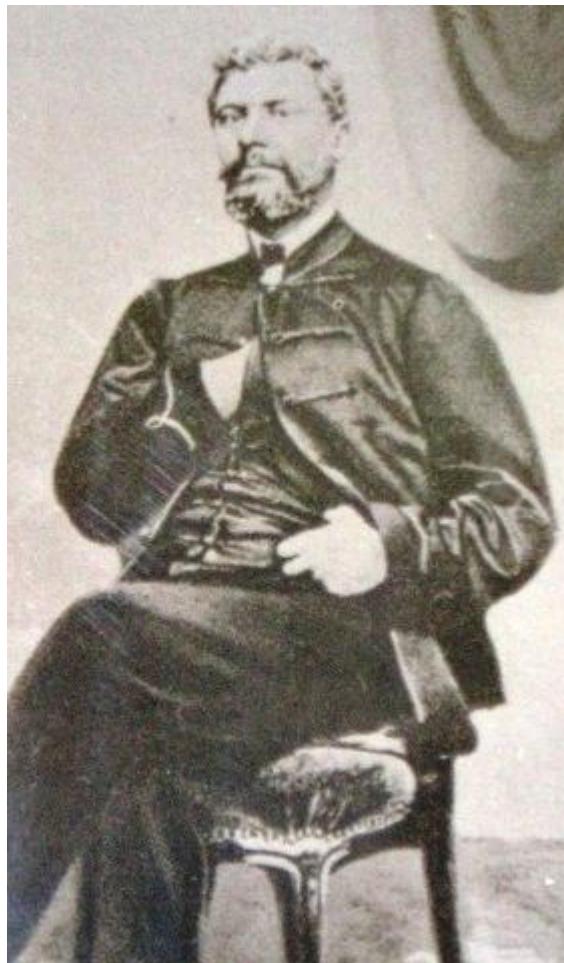
*„Rđi je sanjarija sve, osim njezina trbuha. Sanjarije, po mnijenju i riječima nekojih ljudi, vrgoše se glava upravo onim ljudima. Pravo je duša društvenoga života. Sila može pravo gaziti, ali svaka ljudska sila ima jaču sestru si. U svoj povijesti ne ima ljepšega prizora nego gledati kako i svoja prava gube oni koji prava drugih gaze. Što je ime, pleme, baština pojedincu, to je povijest narodu. Zaprašene papirine mrze ili preziru samo oni koji ih ne imaju ili koje one grizu. To je bajka o lisici koja izgubiv rep svjetuje drugarice si, da i one otrgnu svoje repove.“ (Hervat 1868, 333, Pisma magjarolacah)*

**„Meni je načelo sve, a ljudi koji ne služe načelu meni su same ništice. „**

Govor u Hrvatskom saboru 27.11.1888.

*„Ime Serb“, razpravio dr. Ante Starčević. Motto mu je Platonova: „Znati imena, nije mala stvar“. Pod ovim naslovom izšla je upravo sada knjižica tiskom Albrechta u Zagrebu... Od tako 50—60 godinah uči se sustavno i po računu, da nejma u Dalmaciji, u Hrvatskoj do Kupe, u Slavoniji cieloj, u Bosnoj i Hercegovini Hrvata, već sam da je Srb, Srbin. Apostol Vuk putovavši s A. Mažuranićem nije mogao prije više godinah naći cielom Hrvatskom ni Dalmacijom Srbina u opanku; nemože ga niti danas nitko u puku: pak ipak se piše i uči jošte i danas: da smo svi i svuda Srbi, nijesmo li rimski katolici. I danas broje se narodi po vjeri! Dr. Starčević netoji imena 'Serb', već naročito dokazuje, da bijaše poznato već u davnoj davnini. Povjestničarom ostavlja se, da bud potvrde, što je napisao, bud da mu nauku temeljitim i protudokazi unište.“ (Napredak, 1.6.1868, 144)*

1869. izlazi 5. knjiga „Hrvata“, koju uređuje dr. Matok. „Sadržaj mu je veoma zanimiv. Mnogi ga rado čitaju a mnogi se ga plaše za to, što je u njem Starčevićeva uma i značaja. Neplašite se Staroga! Da ga poznate, reklamirate od srdca: ta to nije vuk, već prav-pravcati janjčec!“ (Napredak, 15.5.1869, 127)



#### GOVOR U HRVATSKOM SABORU 1861.

Narod hrvatski sačuvao si je u svim nevoljama koje nepravedno trpi od Austrije, još jedno neprocjenjivo dobro, a to je dobro: vjera u Boga i u svoje desnice. Narod hrvatski vjeruje, bez da mu itko kaže, da je Providnost njemu, koji je tristagodišnje sužanjstvo Austrije preživio, njemu koji se je u duhu kršćanskog za druge vazda žrtvovao, lijepu budućnost odredila; narod hrvatski vjeruje da tu budućnost, to poslanstvo ne će određivati Austrija, nego **Bog i Hrvati!**

„Makar Hrvatska bila samo uru dugačka i uru široka, makar bilo samo pet Hrvata: neka ih to pet bude slobodno i sretno.“ (1869.)

Itinari svake nedelje.  
Cena:  
za četvrt godine sa  
dostavljajem... 2 for.

Uredništvo i uprava:  
Menička ulica, k. br. 151.  
kat I.  
Izkušnji nevratljivo se.

# HERVATSKA

Broj 27.

Zagreb, 2. srpnja 1871.

God. I.

- djene, da se narod nije znao poslužiti izvanjskom pri-  
likom.

Stranka prava ima raditi, da u buduće nebude onako.  
U tu sverhu obćenit naputak; koj pravim članom stranke za porabu služi.

II

1. Strah i plača, te dve staze koje vode k srcu ljudskom, niti su stalne, ni vredne za dobru stvar, ni u vlasti stranke prava. S toga ovoj stranki neostaje nego da radi uputjivanjem, podučavanjem.

2. Narod hrvatski, u duhovnom obrazovanju koje zanemaren, koje pokvaren, koje zasukan, najvećima derži do dobra telesnoga. Tu treba narod naučiti, da se do telesnoga dobra nelolazi van kroz dobro duhovno, kroz slobodu i prosvetljenje.

3. Priprava k slobodi i prosvetljenju jest: radnja, štednja, i sloga.

4. Za ganuti narod na radnju i štednju, u današnjih obstojoštih, hoće se uzterpljenja u naučanju, dobra izgleda, i nada sve izkustvenih dokazah, spojenih s naučanjem.

5. Za sklonuti narod na slogu, treba mu pokazati na složnu i nesložnu obitelj, zadružu, občinu. To bo sve on razumi. Kada se tu osvedoči o blagoslovu sluge i prekletstvu nesloge, valja ga uputiti da narod naprama narodu stoji u velikoj, kako u malo obitelj naprma obitelji, itd. Napokon, ima mu se predoci, iz povesti i života, veličanstvo složnih, i nesreća nesložnih narodah.

6. Siromaštvo i progonstvo zasadiše u serdee naroda zloću, po kojoj se jedni vesele nad nesrećom drugih, ili barem nemare za nevolju drugih. To se zlo neda drugacije izkoreniti, van učeć, recju i primeri, da se sreća i nesreća jednoga sina domovine, od dana do dana pruža i na sve ostale, i zato da svako domaće zlo, ticalo se ono neposredno koga mu drago, svatko ima smatrati za svoje osobno zlo.

7. Narod hrvatski, toliko vekovah varan i taren, izgubio je veru u sve one koji jesu ili se derže nad njim. Stranka prava ima nad-a sve svojim ponašanjem razložnu veru u narodu probudit i na pravo mesto dovesti.

8. Seljanstvo i najuižje gradjanstvo na jednoj, a svi ostali staleži na drugoj strani, u Hrvatskoj su dva neprijateljna živilja. Nijedan taj živalj o sebi nemože ništa; oba, složna, svemoguća su. Stranka će prava sljubiti i ta dva velika živilja, i njihove sve dele, ako se svojski tanzume, da odbaciv iz svih staležih nećiste ljudi, iz pravih muževah svih staležih spletu jedan vevac za slavu, složi jednu vojsku prosvetljenja i napredka za obranu domovine.

9. U narodu hrvatskom, u celesti, ima serdea neraztovana, i uma nesmutjena, ter s toga moći je ovaj narod iskrenim i ljubeznim podučavanjem na dobro ganuti.

10. Pravica i nepodmitljivost, to su najjače poteze u narodu hrvatskom.

11. Uz pravicu i nepodmitljivost, u narodu hrvatskom najvećina vredi uljednost, iskrena prijaznost.

12. Stranka prava ima narodu pokazati i učite je, i uzrok, i netemeljito, i posledice nauka koj hoće da su Hrvati narod malešan i prestab, U tu sverhu služi povestnička, i po narodnosti današnja Hrvatska prispolobljena s drugimi deržavami.

13. Stranka prava ima narod podučiti, da je vera stvar duševnosti; da se po veri nedeli nijedan narod; da vera mora biti slobodna tako, da nesmi nitko u učiju dirat, ni svoju drugomu namećati; da narod različan verom, nu jedan narodnostju i domovinom, ima

biti jedan i u sreći i slobodi; i da dosadanja, te struke nesloga u Hrvatskoj, dobro služi samo neprijateljem naroda.

14. Tko je na mestu da radože narodu koristiti, neka to mesto hotice nepustja, osim za drugo još pogodnie. Drugačije, dobra stvar izgubila bi jednoga radina, a ne mesto njega dobila b. neprijatelja svojega.

15. Drugovati, razgovarati se s ljudi neizgubljennimi, dobro je svagde, a gde narod čita malo, ili ne čita ni malo, ono je upravo potrebno.

16. U pogledu drugovanju budi sveto načelo: viši, time što druguje s nižjim, uzvisuje sebe i pokazuje svoju plemenitost.

17. Buduć je ljudi luhkounih, prevertljivih, i naručenih, neima se bez dovoljnih dokazah verovati ni poverenje davati.

18. Ljudi, koji traže samo svoju korist, ili razkoš, pod višto neprimati stranku, i za ništo nezanašati se na nje, osim ako je temeljita nuda da će se popraviti, i ako svojski o tome rade, bez da su budi čime osim osvedočenja na to primorani. Onakovi bo ne samo mislu za pravu radnju, ne samo nemogu koristiti dobro stvari, nego oni će ju svakomu, za svaku plaću izdati.

19. Poznati ljudi do kojih puk derži, i uzroke s kojih derži. Ako je uzrok bogatstvo, ili vlast, ili to oboje: za one ljudi netreba brinuti se; nu nevalja ni odbijati ih, osim ako neimaju drugu vrednost. Puk bo za nje iskreno nemari; u potaji merzi nje i one koji su s njima, ter će ih pervom slijedom ostaviti, paće i udariti će proti njim.

20. S ljudi, do kojih puk derži poradi njihove pravice, kreposti, pameti, s takvimi treba drugovati, ter ih upućivati.

21. Protivnikom nekaživati o svojoj težnji i radnji ni istinu ni neistinu. Ova bo je nedostojna i valjanih muževah i vredne stranke, a ona škodi kod zlih ljudih. Težnju i radnju stranke otkriva njezin program.

22. Nevikati, negrožiti se. To bo je i proti uglađenosti, i proti napredovanju dobre stvari. Time se neprijatelji opominju i razjaruju, i preće dobra dela.

23. Neokrivljivati ljudi kao takove, ili ljudi vlade, nego sve pripisivati sustavu i onim koji su ga uveli, ili ga brane.

24. Narodu ništa neobećivati, dok ma nemožeš dati, i opominjati ga neka pazi na one koji mu obećivaju.

25. Narod uputiti neka se u svojih stvarih nezanaša na pojedine ljudi, neka se od pojedinih ljudih ničemu nenada; nego neka sam upravlja svoje velike stvari, i neka nastoji da uzmogne on sam sebi davati.

26. Svakom prilikom nastoati, iz rečih, delab, i narave stvarih poznati ter narodu odkriti njegove domaće i izvanske prijatelje i neprijatelje, i obojih težnje i sredstva.

27. Narod uputiti, da mu nikakov sabor nemože pomoći, dok tudjinci neopaze da je narod složan s onimi zastupnicima u saboru, koji rade u sreći naroda.

28. Svaki član stranke prava ima nastojati, da se usaveri u koj struki deržavna života. Ako kojemu to nije moguce, on neka gleda poznati mane, težkoće i želje kojega staleža, ter način kojim bi im se dalo pomoći.

29. Dobro ponašanje, trezno živjenje, medjusebno prijateljstvo, razložno štovanje, razumna priklonost naprama vrednim i poštenim osobum, to su bilege po kojih treba da se odlikuju članovi stranke prava.

30. Koj član stranke podpuno prouči i upotrebi ovaj obćenit naputak, on će u preredkih slučajih trebati naputak o pojedinkostih.

Drag. Albrechta.

Odgovorni urednik: E. Kvaternik.

NAPUTAK ZA PRISTAŠE STRANKE PRAVA (HERVATSKA, 2. SRPNJA 1871.)

Demokrat i simpatizer Francuske revolucije, Starčević na skupu u Krapinskim Toplicama 20. svibnja 1871. zastupa opće pravo glasa:

„Ja bi izborni zakon načinio takov, da pravo izbora ima svaki sin domovine, ako je pune dobi.“

(Starčević, *Misli i pogledi*, 13)



Oton Iveković: *Rakovička pogibija (Smrt Eugena Kvaternika)*

Iste godine i dvije stotine godina nakon pogibije Zrinskog i Frankopana – „glavosijeka“, Eugen Kvaternik, „đak“ Vjekoslav Bach (tada već svršeni pravnik i urednik *Hrvatske*), Ante Rakijaš te još nekolicina pravaša organiziraju Rakovičku bunu, oružani ustank protiv vlasti, Austro-Ugarske monarhije (protiv „švapsko-mađarskoga gospodstva“) sa ciljem stvaranja samostalne Hrvatske države tj. Narodne vlade na čelu sa pravašima i A. Starčevićem, u kojoj je sudjelovalo nekoliko stotina krajšnika. Bijahu se proširile i glasine kako će krajiske šume biti izlučene i prodane. Buna je podignuta 8.10.1871. u selu Broćancu, proširila se na Rakovicu i okolna sela u Vojnoj krajini, ali je uskoro skršena, a glavni vinovnici ubijeni. Sudjelujući graničari budu osuđeni i smaknuti, a viđeniji pravaši kao i sam Starčević dopadnu istražnog zatvora, ali budu na kraju oslobođeni. Jedan od ciljeva bune bio je i ukidanje Vojne krajine, odnosno njeno „pripojenje“ Hrvatskoj i uređenje po sistemu županija. Buna je trajala 3 dana, a skršila ju je Ogulinska regimenta (oko 1700 dobrovoljaca pobunjenika se razbjezalo). Vojna krajina, brojivši preko milijun žitelja, biti će pripojena Hrvatskoj samo deset godina kasnije (1881.), ali će do 1886. imati posebnu financijsku upravu.

Nakon Rakovičke bune, rad stranke je zamro, a brojni članovi stranke su zatvoreni. Među njima su bili Ante i David Starčević koji su u zatvoru ostali 2 i pol mjeseca.

**ANTUN GUSTAV MATOŠ:**

## EPITAF BEZ TROFEJA



Tu leži Div,  
Naš stid i sram,  
Što bješe krv,  
Jer bješe Sâm.  
Taj sokô siv,  
Svog doma plam,  
I sad je živ  
I Vođa nam.

U jarku trune, poput crkle strvi —  
On, što nekim bješe Eugen Prvi,  
Kraljevina i Sloboda naša.  
A kraj njega civili ljuta rana,  
Buntovnička, zla, neoplakana,  
Na surci Bacha, đaka Grabancijaša.



Vjekoslav Bach (1845.–1871.)

Pravnik Franjo Matasić, urednik posljednjeg broja *Hrvatske*, osuđen je na sedam godina tamnice.

Godišnjice Sigetske bitke i „glavosjeka“, 1866. i 1871. budu povodom za podizanje spomenika trojici junaka iz obitelji Zrinski i Frankopan, za što je izabran novouređeni park Zrinjevac. Ali bude podignuta samo bista Krste Frankopana (I. Rendić). Od toga vremena počinje i njegovanje sjećanja na Zrinskog i Frankopana, čiji će zemni ostaci 1907. zaslugom Braće Hrvatskog zmaja biti враćeni u Hrvatsku i pokopani u zagrebačkoj Katedrali, a nastaju likovna, literarna i glazbena djela posvećena dvojici junaka i objema velikaškim obiteljima.



Trg Nikole Šubića Zrinskog u Zagrebu, 1890.ih godina.



Oton Iveković (zvan slikar Zrinskih): Oproštaj Petra i Katarine Zrinski u Čakovcu 1670. godine

### AUGUST ŠENOA: NA OZLJU GRADU (1872.)

Pred tvojim pragom pomolih se, eto,  
Od svih hrvatskih prvi ti moj grade,  
Davnine naše kameniti ti jade;  
Da, duša veli: Tu je mjesto sveto!  
Hrvatskih misli kolijevke gle prave,  
Mogile eto hrvatske nam slave.

Na strmu vrhu stojiš krut, ponosit,  
Ko smjela duša davnih ti vladara,  
Nebeskim zvjezdam pripravan prkosit  
Ponosit pitaš: »Gdje mi ima para,  
Pohvalit koja može li se strana,  
Ko ja što mogu - kuća Zrinskih bana?!

Kamenit oklop prsi moja krije,  
Kamenita i Zrinska prsa bila,  
Sveg istoga salijetala ih sila,  
Al Zrinsko srce uzdrhtalo nije.  
Visoko ko što strše kule moje,  
Junački rod uspinjo glave svoje.

A zrinska volja kao stijena kruta,  
U koju Kupa pjeneć se zabada,  
Trajaše tvrda, dušmaninu ljuta:  
A Zrinska drevnost cvala uvijek mlada:  
A Zrinski rod ko hrast u mojoj gori  
Stajaše stavan: živ ga ne obori.

Sa njegovih djela sustala bje slava:  
Po svemu svijetu dično ime leti,  
I mnoga carska pokloni se glava,

Sa imena tog drhće Stambul kleti:  
A polubazi, svijetu svem poznati,  
Tuj bjahu krotki ljudi, tuj Hrvati.

I pođoh dalje u dvorane puste  
U čudno carstvo starodavnih sjena.  
Čuj! Kakvi zuje tajni glasi? Čuste?  
Ne slaže l' strune «Jadranska sirena»?  
A ona gospa do prozora eno?  
Hrvatice oj prva ti - Jeleno!

Da, tu vam zipka, stol i odar bili,  
Tu nicale vam suze, smijeh i pjesme,  
Iz ove gorske krepljaste se česme.  
Čuj ono zvonce sa brežuljka malo,  
Na molitvu to zvonce vas je zvalo.

A sada? - Sada? Pitaj hrast taj stari  
Nad svodom pitaj kamenitog lava,  
Oj, gdje su vaši stari gospodari  
I ta hrvatska njina gdje je slava?  
Da, pitaj, pitaj! - Kamen ti ne zbori.  
«Gdje?» pitaj! - «Gdje» ti jeka odgovori!

I mislim, tvrdi grad će pasti na me,  
Uzjario se u mom srcu plamen,  
Iz grada bjegoh - ko iz grobne jame,  
Goruće čelo na gol stisnuh kamen.  
«A sada?» jeknuh - «pjesme, priče, bajke!»  
I plakah gorko, ko na grobu majke.

1878. bude Bosna vraćena Monarhiji, ali se izjavoviše nade Hrvata i bana Ivana Mažuranića kako će ona biti priključena Hrvatskoj.

1878. Starčević bude izabran zastupnikom Rijeke u Hrvatski sabor i to će ostati do smrti 1896. godine.

God. 1878. izlazi njegova knjižica „Na čemu smo“, u kojoj Hrvatima poručuje da su im jedini spas Slaveni, i podsjeća da je „... narod hrvatski, kroz vekove velik i preznamenit..“ (str. 3)

U *Slobodi*, glasniku stranke prava tiskan je 1878. izborni program.

1879. održana je Skupština stranke prava u Bakru, na kojoj se raspravljalo o slobodi tiska te je usvojena rezolucija upućena banu.

#### Izvod iz govora Starčevića:

„.....Misao nije ino već pojam, prispopoba utisaka što ih stvari izvadaju na naša čutila. Dok su zdrava čutila, moramo čutiti i misliti. A dok smo u družtvu moramo govoriti. Tko može zabraniti da mislimo? Nitko, već Bog. Dakle ni govorit, ni pisat sve, što tko hoće, nemože nam nitko zabranit.

*Mnogi će si misliti: ta starac reče, da nas neće učiti, ni ganuti. Ja i održali rieč. Neću učiti: možeš psovati, pretresavati božje i vladine naredbe i zakone, to nećemo, jer bismo imali posla sa žandari, sudovi i parografi.*

*Imamo li brnjice na ustih? Ne. Dakle možemo govoriti štogod hoćemo. Ali ako budemo jedni drugoga ogovarali, grdili, svadjali se?*

*Tko vredja bližnjega mora državi odgovarat. Kako nam nisu ruke vezane, da se nepotučemo, već radimo što hoćemo. Zašto nam onda brane pisati, gdje nas može tužiti koga vredjamo?*

*A što, ako se viče na zakone? Jedni će govoriti i razlagati da nevaljaju, a drugi će opet ustati na njihovu obranu, pa reći, 'da valjaju. Tu je onda narod, koji će razmislit i jedno i drugo, pa onda sudit, i zakon primiti ili zabaciti.*



Crkva sv. Marka u Zagrebu dobila je novi krov s grbovljem i motivima narodnog veza 1878. godine.

**SILVIJE STRAHIMIR KRAŃČEVIĆ:**

#### MOJ DOM



Ja domovinu imam; tek u srcu je  
nosim,  
I brda joj i dol;  
Gdje raj da ovaj prostrem, uzalud  
svijet prosim,  
I... gutam svoju bol!

I sve što po njoj gazi, po mojem srcu  
pleše,  
Njen rug je i moj rug;  
Mom otkinuše biću sve njojzi što  
uzeše,  
I ne vraćaju dug.

Ja nosim boštvo ovo - ko zapis  
čudotvorni,  
Ko žiča zadnji dah;  
I da mi ono pane pod nokat  
sverazorni,  
Ja past ču utoma.

Ah, ništa više nemam; to sve je što  
sam spaso,  
A spasoh u tom sve,  
U čemu vijek mi negda vas srećan se  
je glaso  
Kroz čarne, mlađe sne!

Kroz požar, koji sukija da oprži mi  
krila,  
Ja obraz pronjih njen;  
Na svojem srcu grijem već klonula joj  
bila  
I ljubim njenu sjen.

I kralje iznijeh njene i velike joj bane,  
Svih pradjedova prah,  
Nepogažene gore i šaren-dulistane  
I morske vile dah.

... Ja domovinu imam; tek u grud sam  
je skrio  
I bježat moram svijet;  
U vijencu mojih sanja već sve je  
pogazio,  
Al' ovaj nije cvjet.

On vreba, vreba, vreba... a ja je grlim  
rūkom  
Na javi i u snu,  
I preplašen se trzam i skrbno pipam  
rukom:  
O, je li jošte tu?!

Slobode koji nema taj o slobodi sanja,  
Ah, ponajlepši san;  
I moja žedna duša tom sankom joj se  
klanja  
I pozdravlja joj dan.

U osamničkom kutu ja slušam trubu  
njenu  
I krunidbeni pir,  
I jedro gdje joj bojno nad šumnu strmi  
pjenu  
U pola mora šir!

Sve, cvjetno kopno ovo i veliko joj  
more  
Posvećuje mi grud;  
Ko zvijezda sam na kojoj tek njeni  
dusi zbole,  
I... lutam kojekud.

Te kad mi jednom s dušom po  
svemiru se krene,  
Zaorit ću ko grom:  
O, gledajte ju divnu, vi zvijezde  
udiyljene,  
To moj je, moj je dom!

„Čist posao ne boji se svjetlosti.“  
Govor u Hrvatskom saboru 12.05.1885.

*Pa ako viču na vladu? Ako tko učini vladi ili komu čovjeku kod nje krivicu, tužit će ga sudu, pa ako laže, bit će kriv.*

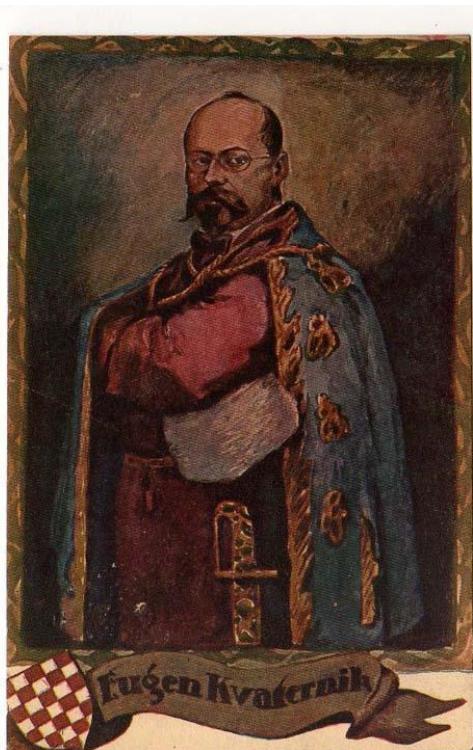
*Sada sledi najškakljivije. Je li slobodno tako pisati o vjeri i Bogu? Sjetimo se, tko nas nauči kletve? Jeli to naučismo iz knjiga i novina? Istina da mi, koji čitamo, služimo se kad godje kletvami, ali ni oni drugi nisu' u tom ništa za nam i zaostali.*

*I najgorji čovjek drži toliko do svoga glasa, te hoće da ga i drugi drže čestitim i valjanim. Zato kletve bivaju većinom u potaji. Recimo, bit će koj, koj će grditi Boga i vjeru. Ja bih želio, da svaki čovjek koji životom pokazuje da nevjeruje, neka to javno pokaže. Ako ga ovako upoznamo, bolje ćemo znati, kako nam se je prama njemu vladati. Sve naše družtveno stanje temelji se na vjeri. Ako nema Boga, čemu onda duša? Nema li duše, čemu i Bog, već kad nam telo umire i trune, te nas nestaje kao i svake druge životinje? Nema li Bog što nagradjivat, ni pedepsat, ni netreba ga. Duša je potekla od Boga, Bog i duša jedno su. Brak jo najsvetiji ljudski odnosa i ugovor, a temelji se na prisegi.*

*U obće svi naši odnosa temelje se na svjedočanstvih, na dokazih i prisegah. Tko prisiže, zalaže Bogu dušu. Tko nevjeruje u Boga, ni u dušu, nemože dakle biti svjedokom, niti nemože prisizati. Kada pak tko štetu nanosi drugomu, nije dosta samo ga stavit u Lepoglavu, već taj neka živi da popravi što je zla nanio, neka živi na obću korist.*

*U jednoj okolici neki čovjek — neka se zove Petar Bezdušić — na sajmu prodaje na vjeru. Onaj kojim ugovara, neće nikako bez pis-mena, on hoće da ima crno na bielom, to se neporiče. Dodje i Bezdušić da pazari, ali mu se reklo: ti nevjeruješ u Boga ni u dušu, ne valja ti prisega ni obećanje: nedam na vjeru. Drugi put hoće da svjedoči, napuste ga, jer mu nevjeruju. Treba štitnika sirotčadi. Nitko neće da njega uzme, jer će imetak oštipnuti, pošto za Boga nemari.*

*Pa bude li tako svuda prolazio, taj bi borme radje išao i u Lepoglavu, nego da tako živi medju ljudini. A vidiv to drugi, a oni će već radi svoje koristi drugač raditi. Ali kada se krati govoriti što tko misli, onda će mnogi, gdje ga vide i čuju, tu najljepe, a kad bo prilike tudje si prisvojiti, onda nemari za ništ. Mi se prije svoga imamo starati za naše zemaljske odnosa, a krivce*



„Ako je buna braniti svoja prava, osim slavosrba sav je svijet jedan veliki buntovnik. Mi spadamo u te buntovnike i želimo u njima ostati.“ – Hrvat, 1868.



*svoje neka Bog kazni, a ne mi mjesto Boga, jer ga tim ponizujemo, to se bez potrebe i prava uplićemo u božje poslove. Ali svaki je čovjek dužan drugo na dobro učiti, a od zla odvraćati.*

*Od onih pako koji nas tlače, valja nam se braniti, i varaju se, koji od Boga očekuju da će se uplitati u svjetski poredak, pa čudesa činiti za njihovu volju. On je svakomu, dao snagu i sposobnosti, da se njimi može koristit, Tako su n. p. našli pravi križ Isusov. Došli nevjernici Muhamedanci, koji u tu svetinju nevjeruju ništ, pa da će posvojiti mjesto, gdje jo križ pohranjen i pootimat vjernim njihovim imetak. Onda su ljudi govorili : nebojte so ništ, Isus. će ih već kazniti, što diraju u sveti mu križ. Ljudi se na to zanieli pa skrstili ruke, a Muhamedanac lepo došo, osvojio Jeruzolim, odnio križ, a po kršćane nastade zlo. Onda oni koji vjeruju da Bog odlučuje, rekoše: Muhamedov je bog jači od našega. Drugi opet: kad je Isus pustio grob i križ, zašto da ja branim crkve i oltare?*

*Znamenite crkve, carigradska, afrikanska i mnoge druge došle pod Muhamedance, pa je sad tamo, kano da tamo nigda ni nebi kršćanstva.*

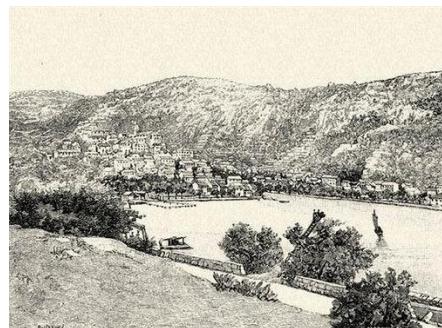
*I onda je bilo muževa. Da budu rekli: Ijudi! Bog je ljudi stvorio da rade, da ga štuju i da mu na dobru zahvaljuju, a ne da se medju sobom kolju. Svaki je rat proti volji božjoj. Ali kad ih je volja da se kolju, Bog nebrani. Imaju pameti i znadu što čine. Ako Muhamedanci nedadu mira, onda udri po njima, a nečekaj da ih Bog otjera! A nećemo li tako, prodajmo se s dobra, zašto da'utaman krv lijemo. Da je koj onda tako govorio, proglašili bi ga za buntovnika, za neznabožca.*

*Pisanjem, priobćivanjem misli i nazora, osobito štampom slobodne su misli ipak prodrle i sada krče put ljudskomu napredku. Mi Hrvati imamo četiri put više uma nego li. Niemac. Ali on tu svoju četvrtinu izpili i razvija, pa ima od nje više koristi nego mi od svoje četvrtine, sve jedno pošto jedan ima jedu ral zemlje, a drugi četvrti, pa se ipak doga-dja, da onaj od jedne svoje rali ima više koristi, nego drugi od svojih četvrti.*

*Vrieme je, da se sloboda štampe više negraniči, nego da se učini neograničenom. Tko jo proti tomu? Oni, koji hoće odrasle da plaše sa „pu“ i „ba“ a nevide da svi to stvari već znadu, i da ih vodi um. Oni, su protivni, koji vole viditi narod neuk, da se njegovom slaboćom služe na svoju korist. Dok je narod u neznanju, dotle se mogu oni pomoći. Znanje vodi k slobodi i napredku.*

*Kad bih morao biti s čovjekom, koji je proti neomedjašenoj slobodi tiska, vjerujte, da bih se bojao s njim zajedno spavati u jednoj sobi, ako bih imao kod sebe 5 for.*

*Ja sam na početku rekao, da rado mnogo negovorim, ali kada se stari jednom začavrljaju, onda neprestanu, dok ih neustavi bud njihov glas, bud njihovi slušatelji. Mene ostavlja prvi', a Vam hvala na Vašoj strpljivosti i ljubeznu' dočeku. Da budem mogao i pomisliti, da ćete Vi odmah na prvi mah ili prihvati ili odbiti što Vam reknem', nebih bio ni došao amo, ili bar nebih govorio. Ako te moje nazore pretresete, naći ćete možda dosta pljeve, ali će bit i po koje koristno zrnce. Bila je slaboća kojoj se oteh, kad ono papu proglaši nepogriešivim. A u*



Bakar 1880-ih



Vlaho Bukovac: Gundulićev san, 1894.

*nas svaki hoće da je papa: samo on da ima pravo, i nitko drugi. U mene te slaboću nije, ja kažem što mislim, a svakomu prosto стоји suditi koliko imam pravo, a u koliko krivo. Rasudujte mi samo rieči onom ljubavlju, kojom Vam ih rekoh. Želim da budem udom još mnogih ovakvih sastanaka, i da budem govorio mnogim ovakvim slušateljem! (Burno odob. dugotr. živio!)*

*B a r č ić: Odbor koliko je mogao shvatiti smjer rieči g. dr. Starčevića, predlaže sastanku ovo pitanje: Da li obstojeći zakoni d o v o l j n o zajamčuju slobodu štampe, i da li oblasti štuju slobodu štampe i u toliko samo, u k o l i k o j u z a j a m č u j u obstojeći zakoni? (Burni: ne! ne!)*

*B a r č ić: Onda predlažem štovanoj skupštini da prihvati ovu resoluciju: Pučka skupština sazvana u Bakru izjavljuje, da obstojeći zakoni u Hrvatskoj ne zajamčuju slobodu štampe, i da oblasti hrvatsko ne štuju slobodu štampe ni ukoliko ju zajamčuju obstojeći zakoni. Ova se resolucija ima podnjeti preuzv. g. banu molbom, da saboru predloži liberalniju preinaku tiskovnoga zakona, te da odredi, da dotle oblasti na temelju zakona nevrieduju slobodu štampe.“ (Galeb, Bakar 7.6.1879)*

1880. teku pripreme za pripojenje Vojne krajine (*Srijemski Hrvat*, 7. listopada 1880., 3), a Proglasom od 15. srpnja 1881. proglašeno je njezino sjedinjenje s Hrvatskom. Vlast zagrebačke generalkomande, kao vrhovne upravne krajiske oblasti, prestala je 1. kolovoza 1881., kad je uprava Krajine, nakon dva stoljeća traženja, bila predana banu grofu Ladislavu Pejačeviću.

Već tada je Starčević mladoj generaciji Vođa, Prorok i Učitelj. 1883. na 60. godišnjicu imendana posvećuje prvaku stranke prava August Harambašić, pravaš i jedan od najdarovitijih tadašnjih pjesnika svoju zbirku pjesama *Slobodarke*, a drugi, Ante Kovačić, mu spjeva pjesmu,



Erazmo Barčić (1830.–1913.)

„Jedva da će ikoj smrtni čovjek  
Do veličja Tvoga se uznieti ...  
A uz ime, uz to sveto ime  
Mnogo li je naših svjetlih dana,  
Uz to ime sva je naša sreća I  
budućnost sva je zapisana! ....  
Ti si stao ko spasitelj pravi,  
Zalud prezir, tamnica i zloba,  
Zalud ruglo, nehaj i progostvo, —  
Dignuo si ploču s našeg groba.“

A. Harambašić



David Starčević  
(1840.–1908.)

1885. Afera sa Komorskim spisima – po nalogu D. Khuen Hedervarya (ban 1883.–1903.) odneseni u ljetu 1885., u vrijeme raspusta Sabora u Budimpeštu, nakon što ih je ban Jelačić 1849. vratio u Hrvatsku – doživjela je nemili epilog. Kada je ujesen, na prvoj sjednici Sabora otkrivena, došlo je i do tvornih napadaja na bana sa rezultatom da su pojedini pravaši završili pred sudom (D. Starčević, J. Gržanić i E. Kumičić, G. Tuškan) od kojih neki i na robiji (D. Starčević i G. Tuškan). Komorski spisi vraćeni su u Zagreb 1958.



Eugen Kumičić  
(1850.–1904.)

Za vrijeme Gospodarske izložbe održane 1891. u Zagrebu, na kojoj su se skupili Hrvati iz svih krajeva, zabilježeno je do tada neviđeno narodno slavlje zbog dolaska braće Hrvata iz Dalmacije:

*„S uzhitom pozdravlja danas glavni grad Hrvatske svoju braću s one strane nebotičnog Velebita. Uz glavni svoj grad s uzhitom pozdravlja u svojoj sredini cieli hrvatski narod kršnu braću dalmatinsku, od koje ga dieli oriška gora, no s kojom ga sjedinjuje krv, srdce i sve ono, što čovjeka čovjekom i brata bratom čini. S uzhitom kličemo i mi gromim glasom : dobro nam došla dalmatinska braćo!*

*Od kad pamtim, glavni grad Hrvatske nije ima sreće, da na svoju grud privine tolike zastupnike one divotne zemlje, koju s jedne strane oriški Velebit u svojoj sjeni čuva, a s druge strane jadransko more grli, otvarajući joj puteve na sve strane svijeta..... Od kad pamtim, nijesu u Zagrebu tolika bratska srdca jednim bilom udarala, nijesu tolika ujedinjena grla doslije još razstavljene braće jednim glasom vapila:*

*Bože živi i sjedini  
Troju zemlju jednog roda,  
Tudja radost naša škoda,  
Da imala bude kraj;  
Kad smo jednog otca sini  
I jednu nam majku daj !  
Bože živi i sjedini  
Jednog roda troji kraj!*

...te je ulaz Dalmatinaca u grad bio triumf, kakovoga još ne vidjesmo u Zagrebu. Premda su braća stigla četir sata kasnije, no što je bilo javljeno, bio je ipak sav Zagreb na nogama, bilo je bar 20.000 tisuća osoba u Ilici i u ostalim ulicama, kroz koje su se dalmatinski gosti na više od 100 kočija vozili u gradjansku streljačnicu, kličući jim neprestanice iz puna grla: 'Živjeli dalmatinski Hrvati!', na što su ovi oduševljeno uzvraćali: 'Živio Zagreb! Živjela sjedinjena Hrvatska'.<sup>44</sup>

Pridošli Hrvati su nagrnuli pozdraviti Oca Domovine, što je kasnije urođilo prijedlogom za gradnju Starčevićevog doma. Za izložbe bijaše i otvorenje novopodignutog spomenika starcu Milovanu, fra Andriji Kačiću Miošiću

## Zavjet

**N**e ljubit tebe mučenički dome,  
Za tebe nedat isti život svoj,  
Oj kak bih mogo, kada na tlu tvome  
Sa mliekom majke duh usisah tvoj?

Dà, ljubim tebe, al ljubavi sila  
Neda mi gledat da robuješ ti;  
Već sjeća me, da i u mojih žila  
Prevruća krvca za osvetom vri.

Al mladom brzo skršili bi krila,  
Jer dosudjeni još nj' došo čas —  
Al nj' daleko, domovino mila,  
Pa sunce božje grijat će i nas.

A kad se narod na osvetu sjati  
I ja kô sinak ustati ēu tvoj,  
Pa s milim Bogom, s milimi Hrvati  
U osvetnički pohrlit ēu boj.

Tad vrele krvce poteći će mnogo,  
A smrt će harat, čudit će se sviet;  
Nu tko tad smrti bojat bi se mogo,  
Kad za dom mili sladko je umrijet.

Pa makar pao — za te past ēu milu,  
Slobodan mrijet ēu — ne ko crni rob,  
A ti tad, majko, u slobodnom krilu  
Poginulom ćeš sinku dati grob.

Silv. Kr.

S.S. Kranjčević: ZAVJET (Hrvatska vila, 1883.)

**Ante Kovačić**  
**PRVAKU STRANKE PRAVA DRU. ANTI**  
**STARČEVIĆU U SLAVU**  
**ŠEZDESETGODIŠNICE IMENDANA**  
**(1883.)**

Divni soko vrletne Like!  
Ti nam spasi narodno ime,  
Po tebi smo danas Hrvati!  
Ti si orla, krvničku neman,  
Pravedničkom zgodio strijelom,  
Kada zdravo hrvatsko srce  
Majci našoj stala je čupat  
I sa krvlju naših djedova  
Svoje trulo srce napajat!  
Divni soko vrletne Like!

<sup>4</sup> Službeni list kr. zem. vlade od 25.08.1891, prema: J. Ibler, Gospodarsko-šumarska Jubilarna izložba hrv.-slav. gospodarskoga društva u Zagrebu g. 1891, Zagreb 1892, 277.

(na dnu Mesničke), rad Ivana Rendića, koji Dalmatincima bijaše uz Svetu pismo namilije štivo.

1893. došlo je do pomirenja Starčevića i đakovačkog biskupa Strossmayera, u Krapinskim Toplicama, u kući župnika Rukavine. Pomirenje će rezultirati i nešto promijenjenim stavom stranke po pitanju važnosti vjere, pa će 1895.<sup>5</sup> Stranka prava neke stavove dopuniti, te postaviti nove:

- ... da je njegovanje vjerskoga čuvstva i na tom temelju osnovanoga javnoga čudoredja temeljni uvjet za oslobođenje i ujedinjenje hrvatskoga naroda.

- Kraj toga ima stranka svu svoju pomnju posvetiti tomu, da se njezini članovi nauče ne samo čuvati i njegovati vjerske svetinje svoje konfesije, nego i štovati i ljubiti snoe svoje drugove, odnosno one dielove svoga naroda, koji se pribrajaju kojoj drugoj vjeri.

- da se stranka disciplinira (članovi pokore stranačkoj stezi).

**„Samo slabi, obični ljudi više drže do života nego do časna mjesta s kojega usrećuju narode.“**

Sloboda 27.9.1884.

1894. izlaze Starčevićeva sabrana djela u izdanju Kluba Stranke prava (1894. knj. I „Govori“; knj. II, Predstavke, knj. III. Znanstveno političke rasprave).

26. lipnja 1894. položen je kamen temeljac za Starčevićev dom u Zagrebu. Datum je izabran zato što je Starčević na taj dan 33 godine ranije izrekao svoj znameniti govor, kojim je udario temelj Stranci prava.

Na Skupštini stranke održanoj istoga dana donešen tj. prihvaćen je „Program stranke prava, podpisani po dru. Anti Starčeviću i 250 pristašah stranke“.



Đakovački biskup Josip Juraj Strossmayer (1815. – 1905.)

Prijedlog za gradnju Starčevićevog doma dao je 1892. Eugen Kumičić:

„...u živoj nam je uspomeni kolikim je oduševljenjem i stotinama brzovavnih pozdrava bio naš 'Stari' pozdravljen iz svih hrvatskih krajeva, kad je navršio šezdesetu godinu svoga života... pa onda ono golemo slavljenje Stranke prava, prigodom prošlogodišnje gospodarske izložbe, kad su nagrnula čitava hodočašća iz svih hrvatskih krajeva u Zagreb, i kad su ti, nazovimo ih 'hrvatski hodočasnici', smatrali svojom prvom i svetom dužnošću da pozdrave Antu Starčevića... Ali naš 'Stari' nije mogao da primi te poklonike u svom stanu, ako se uopće mogu nazvati stanom one dvije neugledne dvorišne sobice, u kojima naš 'Stari', naš velikan boravi svoje dane.“

<sup>5</sup> Glavna godišnja skupština stranke prava obdržavana 17. srpnja 1895. u Starčevićevu domu, Zagreb 1895.

1. Stranka prava, stojeć na temelju državnoga prava i narodnoga načela, radit će svimi zakonitim sredstvi, da se narod hrvatski, koji stanuje u Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji, na Rijeci s kotarom i u Medjumurju, Bosni, Hercegovini i Istri, sjedini u jedno samostalno državno tielo, u okviru habsburžke monarkije, te će podupirati svom snagom nastojanje braće Slovenaca, da se i slovenske zemlje ovomu državnomu tielu prikupe.

2. Isto tako radit će stranka prava, da se kraljevina Hrvatska uredi kao pravna država ustavno i slobodno tako, da će narod po svojih zastupnicih u svih granah državnoga života po načelih parlamentarne vladavine vršiti u hrvatskom saboru zakonodavnu vlast sporazumno sa krunom.

Na čelu parlamentarne vlade стоји ban kraljevine Hrvatske.

3. poslove, skupne cijeloj monarkiji i potičuće iz hrvatske pragmatičke sankcije, rješavat će kraljevina Hrvatska ravnopravno kraljevini Ugarskoj s ostalimi zemljama Njegova Veličanstva.

4. Stranka prava radit će u opće, da se ustav, sloboda i zakonita nezavisnost kraljevine Hrvatske oživotvori i svimi zakonitim jamstvi, napose slobodoumnim izbornim redom, pravom sakupljati i sastajati se, te slobodom savjesti, govora i štampe zajamči.

1895. stranka prava ima svoje članstvo u svim većim gradovima, od Austrije i Istre do Bosne: u Rijeci, Osijeku, Karlovcu, Mostaru, Sarajevu, Karlovcu, Zadru, Beču, Sisku, Dubrovniku, Ljubljani, Splitu, Marija Bistrici, Brodu, Trstu, Puli te Zagrebu.

Prilikom dolaska Franje Josipa I. 1895. u Zagreb povodom svečanog otvorenja Kazališta i nekih drugih zgrada dolazi do više provokacija sa mađarskom zastavom te do demonstrativnog paljenja mađarske zastave na Jelačićevom trgu od strane studenata na čelu s Vladimirom Vidrićem i Stjepanom Radićem.

Mnogo je studenata uhićeno, mnogima je zabranjeno daljnje studiranje u Hrvatskoj, a čak je i ministar bogoštovlja i nastave, I. Kršnjavi, morao dati ostavku. Studente su branili poznati zagrebački odvjetnici kojima su također bili August Harambašić i dr. Mile Starčević.



Starčevićev dom u Zagrebu, gradnja, između 1892. i 1895. (Photo: I. Standl)



Starčevićev dom, nakon 1900.



Nadgrobna ploča kraljice Jelene, žene Mihajla Krešimira (vladar 949.–969.) iz Solina, koju je 1898. pronašao don Frane Bulić.

## Vladimir Vidrić PEJZAŽ I.

*U travi se žute cvjetovi  
I zuje zlaćane pčele,  
Za sjenatim onim stablima  
krupni se oblaći bijele.*

*I nebo se plavi visoko  
Kud nečujno laste plove; -  
Pod brijegom iz crvenih krovova  
Podnevno zvono zove.*

*A dalje iza tih krovova  
Zlatno se polje stere  
Valovito, mirno i spokojo –  
I s huma se k humu vere....*



Ante Starčević

Upravo su ovi događaji potaknuli raskol u Stranci prava. Ante Starčević, Eugen Kumičić, Josip Frank i Mile Starčević podržali su čin zagrebačkih studenata, ali skupina oko Frana Folnegovića priklonila se vlasti i osudila ga.

Ante Starčević je s istomišljenicima istupio iz stranke i osnovao **Čistu stranku prava**.



Josip Frank

Starčević umire u Zagrebu 28. veljače 1896. i na vlastitu želju da bude pokopan na nekom seoskom groblju u opancima, nađe vječni pokoj u Šestinama kraj Crkve sv. Mirka.



Sprovod dr. Ante Starčevića 1896.



Spomenik Ante Starčeviću pred rodnom kućom u Žitniku (snimila B. Matković)

← Spomenik Ante Starčeviću  
pred Starčevićevim domom u Zagrebu

VLADIMIR KOVAČIĆ

## NAŠ STARI

Koje crno opet dođe doba?  
Zemlju čujem: jauče u noći –  
pitao se Stari u samoći  
i u tami šestinskoga groba.

„Ne ljulja me više šapat trava  
i ne miri više balzam mira;  
krv i nemir moju raju dira,  
budi srce koje mirno spava.“

„Zemlja jauče, rodna gruda plače.  
Ostavit ću zato raku ovu.  
Znam, da stare ceste opet zovu  
i da mržnja opet plamti jače!“

„I sa starom tezom starog prava  
ja u Gornji grad ću odmah poći,  
da još jednom vide mrtve oči,  
da li narod možda opet spava?!“ ...

Kao negda, po sredini ceste.  
Kupale su zvijezde bijelu bradu  
starcu što se primicao gradu.  
„Sabornice naše vrata gdje ste?“

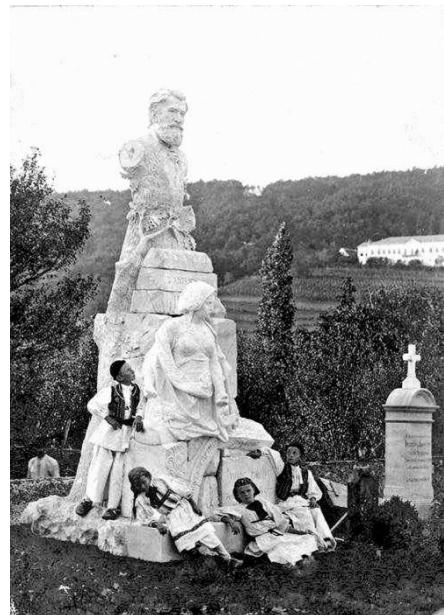
Pelerinu vjetar bi zanjihio,  
prozori su bili svi u tami;  
koraci su bili pusti, sami,  
štak o pločnik kucao je tiho.

Začulo se srce koje strada  
hropac sata s tornja svetog Marka;  
ko kandilo žarila je žarka  
ljubav Starog ceste mrtvog grada.

Nosio je Stari brige svoje.  
„Zatvorena Sabornica stara?!“  
Na asfaltu koraci stražara.  
Surov, oštri, nagli upit: „Tko je?!“

„Što zar ovdje više nikog nema,  
samo noć u redu praznih klupa?“  
Slušao je Stari: srce lupa,  
mrtvo srce opet smrt mu spremi.

„Nigdje nikog! Sve je prošlo davno.  
Živi nijesu pomrli od stida.  
Zalud zemlja svake noći rida.  
Sve je mrtvo što je bilo slavno.“



Grob A. Starčevića sa spomenikom Ivana Rendića  
u Šestinama kraj Zagreba

„Bez dvojbe, jedan muž može narodu  
premnogo učiniti. Ali jedan muž uvijek ostaje  
samo jedan muž i bio velik kako mu drago,  
narod koji ga je rođio i velikim učinio još je  
veći od njega. A narod koji je pao samo na  
jednoga muža vrijedno je i mora da  
propadne.“



Grob A. Starčevića sa spomenikom Ivana Rendića  
u Šestinama kraj Zagreba  
(snimila B. Matković)

„Da li teza državnoga prava  
znači samo pregršt od papira  
ili tuđin naše pravo dira  
ili naše zar ne boli glava?!”

„Zar još uv'jek narod hoda mrakom  
kao slijepi pravednik bez ruku  
zar još uv'jek staru muči muku  
i još uv'jekrobuje on svakom?!” – –  
„Zar još uv'jek?!!!“ – – –

— — — — —  
Glasovi su zamirali sami.  
Sijedila po drugi put mu kosa.  
Kapale su suze kao rosa.  
Zaplakao Stari je u tami.

Pelerinom on je zato skrio  
na svom licu ruže stidnog žara,  
kad je čuo korake stražara ...  
U Saboru zadnji put je bio.



Vanja Radauš, A. Starčević,  
bronska/medalja (1943.)  
(HAZU)

Ante Starčević „uveo“ je politiku i povijest u narod te je osvjećivao podjednako narod i inteligenciju. Na sjemenu koje je sijao od 60-ih godina 19. stoljeća stasala je jedna izuzetna generacija pisaca, učitelja, umjetnika, manje političara, koja će svoj vrhunac doseći u desetljećima od 1880./90. do 1914. Nikada Hrvatska neće roditi toliko talenta kao u tim zadnjim desetljećima Monarhije. Da nije bilo Starčevića, da li bi bilo Matoševih, Harambašićevih i Kranjčevićevih domoljubnih redaka, Kovačića i njegovih satira, Kumičića i njegove Urote te brojnih drugih djela i velikana? No, do 1914. većina mlađih pravaša i pravaša književnika već je mrtva (Kovačić, Harambašić, Kumičić, Vidrić, Matoš,...). Nad Hrvatsku su se nadvili oblaci neizvjesnoti i tjeskobe.

Starčevićev nauk aktualan je i danas, a može se svesti na nekoliko naizgled jednostavnih načela:

- nacionalna samostalnost;
- službeni i govorni jezik hrvatski;
- demokratsko uređenje s poštivanjem osnovnih ljudskih prava;
- poštivanje volje hrvatskog naroda i donošenje odluka u skladu s njegovim najboljim interesima.



Grob A. Starčevića sa spomenikom Ivana Rendića  
u Šestinama kraj Zagreba  
(snimila B. Matković)

Stoga ćemo se u ovoj knjižici podsjetiti nekih značajnijih Starčevićevih govora i izjava, no prije toga pogledajmo kako je o našem „Starom“ razmišljaо i govorio veliki hrvatski pjesnik, novelist, eseјist, feltonist i putopisac, ali i razočarani pravaš **Antun Gustav Matoš**.

„*Stekliš sem bil i stekliš bokibokme bum vumrl*“  
A.G.M.

U predvečerje Prvog svjetskog rata umire jedan od najvećih pjesnika i književnika hrvatskih, jedan od nekolicine koji je živio nauku Staroga, Antun Gustav Matoš. Iz njegovog pera sačuvane su nam i najbolji prikazi i kritike Starčevićanstva.

### Hrvatstvo

„Misao patriotizma, misao hrvatstva je prije svega misao etična, jer je misao moralnog oslobođenja. Ropstvo je nenormalno i nemoralno: to je glavna nauka Spasitelja i Revolucije, to je lekcija i našeg vođe A. Starčevića, jer mu je patriotism nadasve misao etička... (...) No ideja hrvatstva nije samo misao etička, nije samo moral i vjera, ostvarujući se u ekskluzivnosti političkog života, kako to odviše konzekventno shvataše Starčević. Domovina nije samo program moralni i politički, nego velik kulturni zadatak.“ (A.G. Matoš, *Kristali duha* 2004, 194)



S. Raškaj, *Proljeće na Ozlju*, oko 1900.  
(izvor: M. Peić, *Slava Raškaj*, Zagreb 1985, sl. 2)

### Starčevićanstvo

„Starčevićanstvo je sinonim hrvatskog nacionalizma. Dok sve ostale stranke kod nas temelje svoj rad na misli bilo slavenskoj (jugoslavenskoj) bilo antinacionalističkoj (kao socijaliste), samo misao starčevićanska je čista misao hrvatska. Dok se stranke, potječeći iz ilirskog pokreta, dok se rezolucijske skupine više ili manje slažu u toj osnovnoj misli da je jugoslavensko ili barem srpsko i hrvatsko jedna te ista narodnost, mi razlikujemo pleme od narodnosti, nama narodnost nije samo posljedica rase, pasmine, nego rezultat kulturnog i političkog razvijanja, kao i Renanu kada u poznatoj svojoj raspravi (Što je narod?) zaključuje: 'Moderan narod je dakle historijski rezultat, postignut nizom činjenica što se sastaju u istom pravcu'. Narodnost i narod dakle je u prvom redu posljedica zajedničkog kulturnog i povijesnog razvijanja, a jedinstvo narodnosti prema tome ne čini jedinstvo krvi, jedinstvo rase nego jedinstvo misli kulturne i političke, očitujući se u ideji države kao u cijelini narodnih interesa. Zato danas nema države i naroda a da nije idealno zajedništvo različitih rasa, različite krvi, različitih pasmina.

1909.

Na vješalima. Suha kao prut.  
Na uzničkome zidu. Zidu srama.  
Pod njome crna zločinačka jama,  
Ubijstva mjesto, tamno kao blud.

Ja vidjeh negdje ladanjski taj skut,  
Jer takvo lice ima moja mama,  
A slične oči neka krasna dama:  
Na lijepo mjesto zaveo me put!

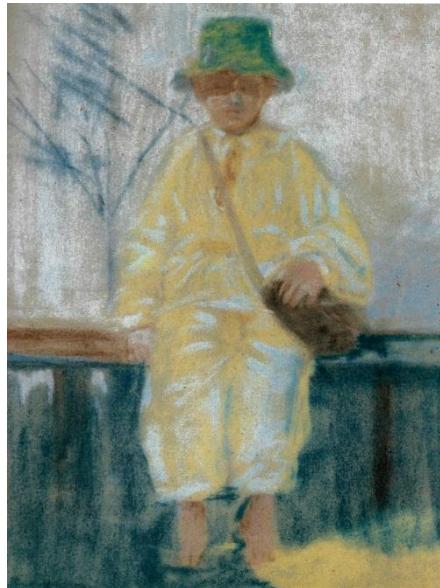
I mjesto nje u kobnu rupu skočih  
I krvavim si njenim znojem smočih  
Moj drski obraz kao suzama.

Jer Hrvatsku mi moju objesiše,  
Ko lopova, dok njeno ime briše,  
Za volju ne znam kome, žbir u  
uzama!

A.G.MATOŠ

Hrvatski narod je dakle poseban, od inih slavenskih, pa bilo i istojezičnih plemena različit narod, jer je posljedica zasebne povijesti i zasebnog hrvatskog razvitka kulturnog i historijskog. To je glavna misao starčevičanstva, tom idejom je hrvatski nacionalizam u Starčeviću i Kvaterniku stupio u borbu proti nehistorijskom i uto-pističkom ilirizmu.“ (A.G. Matoš, *Kristali duha* 2004, 554)

„Mir vama, Hrvati, koji stradate, koji patite, i za ljubavlju i slobodom ljudskom čeznete u sjeni Njegovog žuljevitog, krvavog križa! Vjerujte, vjerujte, spasit će vas vjera, a pošto je vjera i hrvatska sloboda, vjerujte u slobodu i radite za nju kao dvanaest neukih apoštola koji snagom vjere i svetog uvjerenja osvojiše svijet. Vjerujte u Hrvatsku koja nekad kao Francuska bijaše slika Marije, majke božje za sedam mačeva u srcu na banskoj staroj zastavi! Vjerujte u domovini i molite za nju Boga ljubavi, mučeništva, slobode i potpunog požrtvovanja! Marulić je tako za nju plakao i molio u uzdasima svoje Judite. Gubec, Zrinjski, Frankopan, ilirske žrtve i Kvaternik prepatiše za nju Golgote i crvene Kalvarije. Ona je molila u molitveniku jedne svijetle banice, Katarine Zrinjske. Ona se gorko kajala i besmrtnim suzama plakala u Suzama sina razmetnoga. Ona je pod znamenjem Kristovim obranila Dubrovnik, branila Krupu, Klis, Siget i padala Četrdeset osme za Hrvatsku i za kralja. Jedan Strossmayer ju je digao u visinu kao zlatni kalež vjere i idealu, a jedan Ante Starčević je za nju radio kao apostol, živio kao pustinjak, a preminuo kao svetac. Vi se smještate riječima Hrvatska i sloboda, a te bi riječi mogле biti našom vjerom – jedinim ciljem životnim. Bez toga je cilja smiješno hrvatski pisati, smiješno možda i živjeti onima, koji nemaju drugog vjerovanja. Ta vjera nije ljubiti krdo, koje se zovu Hrvati, nego ljubiti svoju energiju, svoju budućnost; svoj jezik – dobra neizvediva bez neke sloge i zajedničkog stupanja. Stupati – ali s kim, kamo?“ (A.G. Matoš, *Kristali duha* 2004, 190–191)



S. Raškaj, Seljačić, oko 1900.  
(izvor: M. Peić, Slava Raškaj, Zagreb 1985, sl. 23)

## GNIJEZDO BEZ SOKOLA

### Mom ocu

Ja vučem čemer magle tvojih gorah,  
Očajnost zvijezdah, što nad tobom  
niču,  
U meni jeca sjena tvojih dvorah,  
Moj otrcani, kraljski, banski Griču!

Ja nosim Gospe staromodnu priču,  
Na kuli Vrata, Svijeću gorkih Morah,  
Pa pjesmu, što pod starcem tramom  
kliču  
Dijaci, zvona preporodnih zorah.

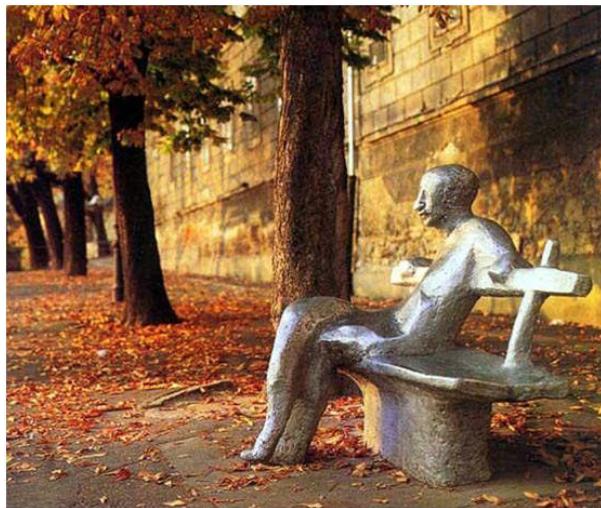
Za orlom, strofo! Tu je odžak Zrinjskih,  
U gradu tom je vilovo Lisinski,  
U gradu tom je susto Vraz i Gaj.

Dijetenklasnih pokraj ovih uzah  
Bje krv Ilirah, Mate Gupca suza:  
Ta žuhka suza, slatka kao kaj.

A.G. MATOŠ

„Jest, klasik, klasik je on bio ne samo naobrazbom, stilom, mišljenjem i simpatijama, već i životom svojim, životom Pitagore, Sokrata i Marka Aurelija. 'Niti sam kada svoju riječ pogazio, niti će ju pogaziti!' – reče, i kto to smjede za sebe reći od poznatih Hrvata? Taj velikan ne pristaje u biografije modernih političara. On je za Plutarha. Njegovo je mjesto pokraj Epaminonde i pobijeđenog Hanibala. Među nama, u vremenu očajanja, sumnje, pokvarenosti i ropstva pokazao je što može samac, što može pojedinac usuprot sirotinji i svim zaprekama, kad je junak, kad ne pozna straha, kada je značajnik i kada služi samo idealu, samo narodu svome! Vele da nema više svetaca, a među nama življaše Voda sa dušom Djevice Orleanske i s umom enciklopedista, kojega Hrvatska zasluži više no on nje!“ (A.G. Matoš, Dr. Ante Starčević, Matoš, Djela VII.2, 126)

„Misao patriotizma, misao hrvatstva je prije svega misao etična, jer je misao moralnog oslobođenja. Ropstvo je nenormalno i nemoralno: to je glavna nauka Spasitelja i Revolucije, to je lekcija i našeg vođe A. Starčevića, jer mu je patriotism nadasve misao etička u tolikoj mjeri da je njegova politika često jednostavno moralisanje, slično politici Sokrata, Muhameda i puritanaca. Politika, apelujući samo na etiku, odviše je idealistična, jer političar ne zastupa samo moralnih interesa naroda i jer se masa nikada ne može dovinuti do etične visine izabralih pojedinaca. No, premda naš vijek nije vijek isključivog moralisanja, kao doba Tacitovo i docnijih religioznih epoha, premda moralna energija civilizacije i jedina kulturna snaga, ovaj Starčevićev poziv na poštenje, na značaj, na etičnu silu pojedinaca je i danas još od neizmjerne važnosti u narodu malom i siromašnom, nemajući – poput Izabranog Naroda – za sebe ni moći zlata, ni broja i oružja, unoseći u borbu brutalnom silom samo one idealne energije, neoslabljene i danas, kojima je neukost dvanaestorice apostola slomila najveću dojakošnju političku silu: Rimsko carstvo.“ (A.G. Matoš, Kristali duha 2004, 194)



Spomenik A.G. Matošu u Zagrebu, rad Ivana Kožarića, 1978.

„'Ilerci', Slavosrbi, obzoraši, koji su uvijek vješto monopolizovali našu književnost, prikazivahu pravaštvo kao pojavu nekulturnu, ciničnu, antieste-tičnu. Danas se pak može mirne duše konstatovati da književnici pravaške misli ne bijahu samo kao nosioci književnih modernizama blagotvorna reakcija protiv jugoslavenskih romantičnih fraza i nehrvatskih pustih dekla-macija, nego da stvorise djela s kojima se mogu mjeriti samo Mažuranićeva i Preradovićeva. Već je Šenoa pravaš čistim svojim hrvatstvom, dok se u Hrvatskoj o višoj prozi može govoriti tek iza radova A. Starčevića, A. Kovačića, M. Pavlinovića i Broza. Pravaši su do danas nesumnjivo najbolje pisali hrvatski, a najmoćniji stihovi iza smrti Preradovićeve su pjesme Alaupovića, Badalića i Harambašića, dok pravaški duh vije najboljom – prvom – zbirkom Kranjčevićevih pjesama. A već cio svijet zna da Tresić Pavičić prestavši biti starčevićancem, prestade biti pjesnikom.“ (A.G. Matoš, In memoriam E. Kumičića, Djela, VI.1, 125)

### Hrvatska zemlja

„No ako se momentalno malo brine za sebe sam narod hrvatski, nas više od nas samih brani Domovina, i krasni naš geografski položaj. Naša domovina pritisnu cijelo primorje i tek naša zemlja omogućuje monarhiji velevlasni položaj. Polovicom u Srednjoj Evropi i polovicom na Balkanu, mi smo evropski ključ Evrope za Balkan, za Jadran, za Orijent, a Balkana za Zapad, za Evropu. Mi smo samo na jednoj strani izloženi direktno susjedstvu tuđe jake rase, ali ugarska ekspanzivnost ne može se zamisliti bez ustavnog uređenja hrvatskog pitanja, jer je Mađarska geografskim svojim položajem više upućena na Hrvatsku no obratno. Hrvatska zemlja vrijedi danas nažalost više od nas. Današnja Hrvatske je vrednija od Hrvata i kult naše divne zemlje, naše domovine, treba biti prva točka u našoj narodnoj obrani. **Ne puštajmo zemlje iz hrvatskih ruku! Proda li se pedalj zemlje hrvatske, neka se proda samo Hrvatu!** Hrvatske umire i duhopiri, jer Hrvat sve manje i manje posjeduje zemlju svojih predaka. Naš nacionalni položaj je težak, ali geografski naš položaj, najpovoljniji na Balkanu i u ovoj monarhiji, daje nam pravo na sve hrvatske lijepе kombinacije, pa nismo dostojni gaziti ovu zemlju ne čujemo li njenih jednostavnih poruka!“  
(A.G. Matoš, *Kristali duha* 2004, 193–194).



A.G.Matoš (HAZU)

### Iz Matoševa pisma Franu Galoviću 1907. godine:

„.....Mi rapidno padamo u svakom pogledu, političkom, materijalnom i kulturnom, pa bi se gotovo matematičkom tačnošću dalo dokazati, da smo intelektualno i literarno prije 20 god. mnogo bolje stajali no danas. Naš narod je na ivici propasti i mi možemo još doživjeti, kako će ga vlastiti sinovi gurnuti u nedodjiju. I to sve samo zato, jer je Hrvat najveća hulja, najveći poltron i najveći rob u Europi, stideći se svoga imena i nemajući narodnog obraza i narodnog ponosa. (...)

Biti književnik, biti branilac takvog kukavnog naroda je mučno, gorko i Vi ste to već u svom početku iskusili. (...) Za taj užasni zanat treba neobično energije, a energije u siromašnim našim prilikama nema bez idealja. Taj ideal je politička i kulturna emancipacija Hrvatske i Vama služi na čast, što ste pristali uz jedina načela, koja pod današnjim prilikama može i smije akceptirati jedan pošten mlad Hrvat. Ostanite na velikom putu Starčevića, Kumičića i Kovačića! Ako i ne dospijemo do cilja, umrijet ćemo sa zadovoljstvom, da ne bijasmo kukavice, slavosrbi.“

## STARA PJESMA

O, ta uska varoš, o ti uski ljudi,  
O, taj puk što dnevno veči  
slijepac biva,  
O, te šuplje glave, o, te šuplje  
grudi,  
Pa ta svakidašnja glupa  
perspektiva!  
Čemu iskren razum koji zdravo  
sudi,  
Čemu polet duše i srce koje  
sniva,  
Čemu žar, slobodu i pravdu kada  
žudi,  
Usred kukavica čemu krepost  
diva?  
Među narodima mi Hrvati sada  
Jesmo zadnji, robovi bez vlasti,  
Osuđeni pasti i propasti bez  
časti.  
Domovino moja, tvoje sunce  
pada,  
Ni umrijeti za te Hrvat snage  
nema,  
Dok nam stranac, majko, tihu  
propast sprema.

A.G. MATOŠ

**PETAR PRERADOVIĆ:**

## **POZDRAV DOMOVINI**



Oton Iveković: *Krunidba kralja Tomislava*

Zdravo da si, domovino mila,  
Moja majko, zdravo, zdravo bila!  
Pozdravlja te vjeran sinak tvoj.  
Iza duga, teška putovanja  
Tvome licu on se opet klanja  
I pruža ti vrući cjelov svoj.

Primi, majko, primi cjelov rado,  
Vjeruj, nikom takvoga ne dадох,  
Nit ћу dati u životu svom.  
Ljubav kojom ovaj cjelov zbori,  
Bez takmaca узорито gori,  
Gori samo na oltaru tvom.

Mila zemljo! Da te k svojim grudim  
Pritisnuti mogu, kako žudim,  
Zagrlit te oј da imam vlast!  
Srce bi ti izjavio bilom  
Neizrečnu, na tvom krilu milom  
Koju sada opet kušam, slast.

Oj sretna se čutim, opet sretna,  
Kao sužanj iza dugoljetna  
Tamnovanja kad stupi na zrak;

Kao brodar izgubljen na moru,  
Otimajuć život svoj ponoru,  
Kad ugleda bliza žala trak.

Kroz suze te gledam od radosti,  
Ne mogu se nagledati dosti.  
Željna duša rastopljena sva  
Razlijeva se po licu tvojemu,  
Sve milujuć - mila si u svemu,  
Majko onom koj' te ljubit zna.

Prođoh svijeta na sve četir strane,  
Vidjeh kraje toli opjevane  
Kojim slava do nebesa vri,  
Svi su lijepi u svojemu resu,  
Svi su lijepi, al svi skupa nijesu,  
Što si, majko, meni samo ti.

Ti si meni sve što zovem svojim,  
Sve što ljubim, sve što željom gojim,  
I bit ćeš mi kroz danaka broj  
Koje mi je sudba odredila. –  
Zdravo, zdravo, domovino mila,  
Pozdravlja te vjeran sinak tvoj!

## ANTE STARČEVIĆ HRVATSKOM NARODU

Dosljedan i bezkompromisan Starčević tvorac je niza misli, od kojih su mnoge postale krilaticama, a u 21. stoljeću nisu ništa manje aktualne negoli su to bile u njegovo doba. Stoga se vrijedi podsjetiti kako nas je podučavao naš Stari.

„Boj se Boga, čini pravo, nikoga se ne plaši.“

„Ni s Bečom ni s Peštom!“

„Dobro djelo učinjeno narodu ne može bez ploda, a zlo djelo bez kazne ostati.“

„Dok budemo imali domaćih izdajica, dotlećemo imati tuđinca gospodara. Izdajica ćemo imati, dok se narod ne osvijesti.“

„Gdje god bitange dojdu do vlasti, oni u vladu i na prijestolje namjeste bitange, i drže ih, i gdje god je bitanga na prijestolju, on u vladu i u sabor namješća bitange, pa ih drži.“

„Jedini vez prijateljstva jest vjernost.“

„Jedino uz samostalnost mogu cvasti narodi, zemlje i gradovi.“

„Hrvati traže jezik, u kome bi pisali, oni su ga već odavno našli u stotinam knjigah i milionim dušah. Hrvati imaju tri narječja: štokavsko, kajkavsko i čakavsko, i svako je izobraženje nego li ono, koga neki 'srbskim' zovu. Hrvatu, koi se je tuđinstvom pokvario, treba se naučiti svoj jezik, a ima odkuda. Mi o tome danas i radimo i ne želimo ni jedno od ona tri narječja posve zabaciti.“

„Najstrašnie su vam reči, da ćete mene 'slediti'. Toga ne bude. **Ako trebate gončina, tražite si ga drugde. Ja niti koga vodim, niti gonim. To je glavna nesreća Hrvatah, da se derže ljudih, a ne načelah, a ne programa.** S toga je ovaj narod tako često izdan i prevaren, i vazda mu stvari drugačie izpadaju, nego li je on očekivao. Tko sam za se ne mari, čemu da se nada od drugih? Koga nose tuđe noge, neka se ne čudi, ako padne. Gončin će vas tim većma prezirati, čime mu se većma podate. Nas će jedan za drugim u zemlju, a program, kako i narod, ima živeti. Ja ne deržim ni izdaleka do mojih nazorah koliko vi, nego razmišljavam kako mogu, pa kažem izkreno kako mogu. Tako treba da svi radimo. Kad se mnenja pokrešu i izbistre: deržimo se onoga, koje ih je najbolje i najpogodnije po sav narod. Tako ću biti ja s vami kako i vi sa mnom: svi ćemo biti jedinac za dobro domovine.“

„Mi jezik zovemo po narodu, a ne po zemljopisu.“

*„Isto tako muž, koji zasluzuje biti zastupnikom naroda, mora poznati želje i težnje svojih izbornikah, i po njih celoga naroda. Jer samo ovako može znati zastupnik, u čemu je ojačan narodom, u čemu li osamljen stoji, samo ovako može zastupnik dobiti serdčenost za uzmoći u svih prigodah braniti pravo naroda, samo ovako može zastupnikova reč dobiti pravu snagu, samo ovako može se zastupnik ukloniti korakom, koji bi domovinu, možda i njega u pogibel doveli. Kod izborah za Sabor obično se ljudi narodu ulagivaju, dok od njega izmame što žele. Po izborih, navadno se izbornici tuže, da su se prevarili u svojem izboru, a izabranici zaborave na narod i na svoja obećanja i rade samo za se.“*

„Tko ne razmišjava, tko ne prispoljba prošlost sa sadašnjosti, taj ne vidi očita čudesa koja mu pod nosom bivaju.“

„Ja sam se od detinstva naučio svaku stvar zvati njezinim pravim imenom. Od toga načela i običaja, kad bi i mogao, ja neću za ničiju volju odstupiti, nego ili ću govoriti iskreno, kako mislim, ili, ako to nije dopušteno, ja ću mučati.“

„Ne marim bilo za koga drugoga više nego za svoju domovinu.“

„Ne tražim neprilike ni pogibelji; nu kada se radi o pravu domovine, o sreći naroda hrvatskoga, ja ne znam za nikakovu pogibelj, za nikakovu nepriliku, za nikakovu žrtvu, nego nastojim da ispunim moje držanstvo i nakoliko mi to za rukom pođe, natoliko sam zadovoljan, ne pazeći na posljedice koje se sama mene tiču.“

„Pripravan sam na sve: zovite me imenom kojim hoćete, samo ne onim izdajice, to bo je ime strašno; do izdajice je ne znam nesretnika ni prokletnika.“

„Tko ne ljubi pravicu, pripravlja se trpjeti krivicu.“

„Nezahvalnost je gora i ružnija od uvrede, ovu bo je moći drugda slaboći, onu nije nikada nego samo zloči pripisati.“

„Dva putnika sastade medvjed. Jedan od njih hoće da se složno brane, drugi uteče na dub; dakle onaj leže, pa ga medo ponjuši i ostavi. Kad medo otišao, onaj s duba došavši upita druga: 'Što ti je medvjed prišapnuo?'. 'Da se čuvam takvih drugova', odgovori upitanik.“

„Mladići hrvatski! Da bude prije trideset godina Hrvatska imala samo pet mladića kakvi ste vi (misli se na sveučilištarce koji su protiv obzoraške omladine ustali u obranu glasila stranke prava), da rečemo manje, na desetke, znajte da bi vi danas bili slobodni sinovi slobodna naroda. U ono vrijeme mi bijasmo vašega staleža i vaše dobe, ljubimo narod i slobodu kako ih i danas ljubimo; nu itako mi bijasmo oruđe proti obim onim svetinjama. Uzrok bijaše što nas nitko nije podučio drugo nego da slijedimo tuđe riječi. Ako vi padnete u tu nesreću ili ako u njoj ostanete, vaš će grijeh biti tim teži što mi, ako vas i ne možemo mnogo naučiti, svesrdno vas opominjemo: ne zanašajte se slijepo na nikoga, nego sudite, razmišljajte, imajte vlastito osvijedočenje. Taj je posao s početka težak, nu naskoro od njega nema lakšega ni slađega. Ako se na to priučite, nećete se tužiti da vam je dugo vrijeme, da vam se vedā (da vam je dosadno), da ne imate društva ili zabave; drugačije, vi ćete biti i nehotice i svoji sužnji i lutka u preprednim šakama i nezadovoljni i nemirni. Kada dobijete duhovni porod, sud, vaše će vam se čedo učiniti najljepšim i bit će vam najveća žrtva odreći ga se.“

„Znanje bo, kako i druga stvar, ako se ne čuva i ne nadopunjuje, propada samo od sebe i time nastaje neznanje.“

„U stvarima nepoznanim ja ne kazujem svoj sud, jer bez razloga ne sudim za ikoga ni proti ikomu.“

„Sumnja je dobra, ali to samo na početku i ako je kratka. Dugačka sumnja ubija duh. Ako čovjeka ne potakne da istinu traži i nađe, sumnja je najčešće duhovni otrov.“

„Zna se da od čovjeka ne valja ni koža ni meso. Ako mu dakle riječ ne valja, on je najzadnji stvor u naravi.“

„Nama je svaka iskrenost milija od ikoje obsjene i ne znamo za veću nesreću po narod od one po kojoj on golu obmanu prima za istinu, pa u najtežem i najpogibeljnijem sužanjstvu misli da je sloboden ili bar da ima sredstvo za steći slobodu.“

„Učismo da treba slijediti riječi, ne čine naše, ne misleći da ni najplemenitije piće ne godi iz nečistih posuda i da je moći cjenije (jeftinije) dobiti boljih učitelja za stvari koje mi učimo, te da učitelj samo svojim životom jasno pokazuje koliko drži do nauka svojega: što će učeniku nauk za koji ne mari ni sam učitelj.“

„Dobro uči tko istinu kaže, pametno govori tko preporuča što je pošteno, slavu zasluzuje i dobiva tko ju za narod traži; a čuvati se je onoga tko govori iz sebe i za se, ili govori za narod, a za se radi ili ciljajući na se, za narod govori i radi, pa sam hvata što bi narodu dobro došlo.“

„I dok svatko gleda da dobiva što više, ne pazeći na pravicu; dok se jadnici moraju natjecati za zalogaj kruha; dok stroj bogatu služi, a siromaka tare; dok ne ima vjere, ni ljubavi, ni umjerenosti, nego dok svatko bezobzirno nastoji uživati što više može – dотле budi kakovo raspravljanje i popravljanje društvenih odnošaja mora biti prostom sanjarijom. Za popraviti druge, treba da svatko sebe popravi, pa da svi složno nastoje po pravici popraviti međusobne odnošaje.“

„Samo ondje moći je govoriti o značaju gdje se ljudi slobodno odgoje, izuče, te slobodno misle i rade. Jer samo tu može se razviti i pokazati značaj koji nije drugo van čvrsta biljega o skladu čina unutarnjih s izvanjskima, biljega o slozi načela s djelovanjem.“

„Uspjeh stoji najviše od volje naroda. Jer bez čitanja, bez razmišljanja, bez pamćenja ne može biti znanja ni napretka. Hrvatsko je općinstvo moždeno i otvoreno i samo ako hoće, lako može pametno biti; ne će li, nitko mu ne može pomoći i neka se ono na nikoga ne tuži za svoje stanje.“

„Kako pojedincu, tako je i narodu koji stoji pod skrbništvom: gdje se radi o njihovu biću, oni ne imaju ni dostojno mjesto, ni snagu riječi među ljudima ili narodima. Pod skrbništvo dolazi se i vlastitom krivnjom i nepravicom drugih i tečajem stvari; kada nije onih opstojnosti ili kada nastupe opstojnosti onima protivne, tada ili nije skrbništva ili ono prestaje, te se postaje ili ostaje osobom. Narod hrvatski bijaše kroz vjekove osobom. On je imao i presjajno mjesto i veliku riječ među narodima. On je u povijest naroda ubilježio svoju znamenitost i umom i sabljom. Tu biljegu moći je ne znati, tajiti, oskvrnjivati; - nu zatrti, izbrisati ju nije moguće. Naroda hrvatskoga nije na onom uzvišenom mjestu. No ovaj je narod i svojim položajem i svojom narodnom snagom i okolnostima vremena prikladan postati udom velike obitelji naroda. Ovaj narod čuti i ostan ili nagon i potrebu i pravo i volju; on čuti sve osim, kako nekoji kažu, snage i načina da stupi opet na ono svoje mjesto.“

„Tko i sam sebe smatra za sužnja, taj se ne mari čuditi ako ga i drugi takvim cijene. Tko nije svoj taj je svačiji, jer od njega ne stoji čiji će biti. Tko se i hotice za sužnja izdaje, taj nema pravo tužiti se što ide od ruke do ruke, što mijenja gospodare.“

„Ako smo razumni i iskreni, mi moramo isповijediti da bijahu i da jesu svi narodi Ugarske, kako i mi, pripravni združiti se makar s kime za ishoditi se današnje nevolje; no gospodo, mi moramo također priznati, da i mi i svi narodi Ugarske o gospodstvu Mađara sasvim onako sudimo kako i o gospodstvu Austrije: - mi svi želimo osloboditi se od jarma bilo čijega, a ne

želimo jarme mijenjati.“

„Svaki narod, u vrijeme slaboće ili pokvarenja, tih bolesti od kojih nijedan nije osiguran, uzdržava se više svojom prošlošću nego sadašnjošću. Rimsko carstvo, cijelo vrijeme svojega opstanka, desetke vječeva, živjelo je iz povijesti, iz ugleda, iz uspomene – iz zalihe koju bijaše republika kod kuće i vani ostavila. Tursko carstvo već treći vijek živi samo iz veličanstva što ga je prvašnjih vječova steklo. Život mu je tim veličanstvom zadojen, tako žilav da bi teško koja evropska država preživjela budi samo dvije godine, kakovih desetak zadnjih preživi Turska. I Francusku, za ove republike, i kod kuće i kod drugih naroda, uzdržava samo ugled što ga je ona stekla za Bourbonsa i Bonaparta. Svatko bo vjeruje da će taj narod opet zauzeti svoje mjesto među narodima, dok se oslobodi današnjega nevaljanoga življa. A mora ili osloboditi ga se ili propasti.“

„Potreba i znamenitost sabora stoji upravo u tomu što nitko ne zna sve. Dakle, mora se sastati više ljudi od kojih svaki zna štogod, pa se tako sastavi ukupno znanje i ukupna volja.“

„Jer i na čvrstu temelju može se sagraditi slaba zgrada, a na slabu ne može se nego slaba načiniti.“

„Vi govorite o kraljevinam Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji, a zna se da sva tri dijela s drugima kroz vječove sačinjavaju jednu kraljevinu Hrvatsku, a napose nijedan taj dijel nije bio kraljevina, niti je imao kralja. U svim zemljama Evrope bijaše hrpa samosvojnih država, pak su otačbenici radili da sve slože u jednu; a vi gospodo, vi cijepate u zemljopisna imena naš narod; vi izmišljate države kojih nikada nije bilo; vi obavljate posao tuđinaca, neprijatelja našega naroda.“

„Neki kažu da treba mučati kad se ne može stanje promijeniti ni narodu pomoći. Tako govore oni koji znaju da su krivi i da o zlu rade. Kroz takvo mučanje došao je naš narod u današnje stanje. A ja sudim, ako je narod pametan za se zauzet, da mu mnogo koriste oni koji mu otkrivaju i pokazuju njegove neprijatelje i zlotvore, ljudi koji ga bacaju u nesreću i u njoj ga drže dok ga ne mogu rinuti u drugu.“

„Jer lako je ljudima i narodima zabraniti da ne govore i ne pišu; ali nitko im ne može zabraniti da ne misle i ne čute, pa da u prigodi ne rade po svojem osvjeđenju. Ovo je mnogo pogibeljnije nego da slobodno govore i pišu, jer u ovom slučaju viši znaju na čemu su, pa se za vremena mogu ravnati; a u protivnom slučaju oni su iznenadjeni, pa ako se i opamete i odluče drukčije raditi, prekasno im je, pamet im ne koristi.“

„Car Domicijan sazvao senat u izvanredno vrijeme. Senatori, misleći da se tu o Bog zna kakvoj stvari radi, na vrat na nos zapuhani dohrište u sabornicu. Tu im car pokaza ribu obične vrste, ali neobične veličine, i predloži im neka odrede kako da se ta riba pripravi budući da ne ima posude u koju bi ona cijela stala. Jedan senator bijaše slijep; slučajno se okrenuo na onu stranu na kojoj nije bila riba, pa je uprav taj slijepac najviše i najvruće hvalio veličinu i ljepotu ribe.“

„Ne htjeti ni pitati narod u njegovim stvarima znamenuje isповijediti da drugo hoće narod, a drugo vlada i vladar, znamenuje priznati da se zapovijedajući boje naroda jer znaju da su mu krivi, pa hoće da i dalje proti njemu griješe.“

„Glavno sredstvo, upravo načelo zle politike stoji u tom, da se na najviše časti, u najviše

vlasti postavljaju ljudi što je moguće najhrđaviji i najnesposobniji. Tu su dva dobitka: ovi ljudi, za uzdržati se i za napredovati pripravni su i brzi na svako zlo, na svaku krivicu. A drugi, kad vide da znanje, marljivost, poštenje ništa ne koriste, nego da su zaprekom napretku, često i opstanku, i da javna čast i osobna sreća stoje od potištenosti i od nimalo vrijednosti – to gledajući mnogi se dadu na zloče, koje koriste za čas, mnogi klonu duhom i omlitave.“

„Istina, osvjedočenje može i krivo biti. Ali dok ga se čovjek drži tj. dok ne vidi da je ono krivo, on ga slijedi kako i onaj u kojega je pravo osvjedočenje. Puške, noži i drugo oružje mogu smrt zadati, a ne mogu osvjedočenje promijeniti.“

„Upravo zato jer su drugi zlorabili vlast, pravi državnici moraju gledati da ju nitko ne može zlorabiti. Nitko nikoga nedužna ne smije progoniti. Ako se krivica opravdava krivicom, kada bude krivicama kraj?“

„Osveta je slaboća koja se drži pojedinca, ne naroda slobodnih, ne država jakih, ne vlada pravih. Za osvetu vojevati može samo despot ili luđak.“

„Ne znam kako drugi misle, no meni je svejedno je li jedna tamnica ili više njih, je li u njima više ili manje nevoljnika; moja je želja da ne bude niti jedne tamnice, niti jednog nevoljnika.“

„Ja ne gledam koliko je duša u narodu ili u državi, nego gledam jesu li one sve duše sretne, da koja nepravedno ne trpi.“

„Sloboda, pravica, sigurnost, blagostanje sjedinjuju, a protivna rastavljaju ljudi i narode.“

„A bez materijalna blagostanja i morala ne može biti ni intelektualne snage, pa gradile se škole i namještali se učitelji kakve tko hoće.“

„Narod koji uvijek traži zaštitnika nije vrijedan slobode.“

„Najsigurniji je onaj koji je na sve pripravan.“

„Muži koji se dadu na znanosti neka ne rade ni za vladu ni proti vladu, nego neka istraživaju, razjašnuju i raširuju istine znanosti. A od vlade stoji da li će se ona tim istinama koristiti ili će ih popustiti, zanemariti, no ona ne može nikako, ničjom pomoću istinu zatrti ili neistinom učiniti.“

„Propale su sve vlasti koje prezirahu svoje nemoćne domaće neprijatelje ili samo protivnike, jer u potrebi ne imadoše branitelja proti izvanjskoj navalji. Najčešće, slabo domaće stanje jedne vlasti navlači na nju napadaje susjeda, te pametni državnici računaju s unutarnjim neprijateljima bar koliko i s izvanjskim. I uopće, bolje je svakoga imati za prijatelja nego ikoga za neprijatelja, jer u prigodi svatko može škoditi, a rijetki pomoći.“

„Vi se tužite na povrede ustava. Što se mene tiče, absolutizam, konstitucionalizam, konzervativizam, liberalizam, ovi i ovakvi izrazi meni su prazne riječi. Kad se kakav sustav raspravlja ili uvađa, ja ga sudim po znanstvenim načelima, po povijesti u kojoj je živio, i po čudi, pa po opstojnostima naroda kojemu je on namijenjen. A svaki opstojeći sustav, bio on kakav mu drago i bio gdje god, ja sudim po njegovu plodu, a taj se najjasnije pokazuje u moralu i blagostanju naroda.“

### ***O sebi***

Izraz ‘prvaka stranke prava’ koji mi se daje, bez dvojbe, razumijeva se tako da sam među jednakim drugovima možda najstariji u godinama i u javnom poslovanju. Zato mi godi i ova čast; a u svemu ostalom, svaki od nas jest i ima biti prvak na svojem mjestu, u svojoj radnji. Žao mi je da se uznose i uzveličavaju moje zasluge za domovinu. Po mojoj osvjedočenju, to je glavna mana Hrvata da lakoumno hvale i lakoumno kude; u prvom slučaju povjeravaju se preko mjere i gube samostalnost, u drugom su nepravedni, u oba samo si škode.

Živa čovjeka koji se bavi javnim poslovima ne valja slaviti, nego je dosta ne grditi ga, nakoliko nije kriv. Samo po njegovoj smrti moći je o njegovim djelima obračun načiniti. Svatko, radeći za općenito dobro koliko može, samo svoje držanstvo izvršuje; ako za to treba ili prima hvale, on je nečist sebičnjak ili što još gorega ili doista slabici i može škodljiv, pogibeljan biti narodu koji se na njega zanaša. Naša je povijest puna takvih primjera. Ne bilo ih ubuduće!“

Nije dosta drugih dobra djela samo priznavati i odobravati, nego ih treba i naslijedovati. Čim je ovo teže, tim je veća zasluga. Lako je gotovo stečevinu uživati i razmicati, a mučno je do nje doći. Mi smo Hrvati u ovom stanju. Dakle, okanimo se međusobnih hvala, ostavimo ih budućim pokoljenjima, koja će ih nepristranje ocijenjivati, a mi se dajmo na radnju koja neka raste u razmjeru zapreka što ih ima svladati: gdje koji od nas može perom, riječju, naukom, odgajanjem, gdje treba stradanjem, žrtvom, nastojmo izraditi što će i mlađi između nas i naša pokoljenja uživati, pa će nas za blagodati pravedno slaviti. U tom tražimo, i samo u tom i u našoj duševnosti možemo naći pravo i trajno nadarje. Svako drugo samo je obsjena, nedostojna i nas i svetinje o kojoj radimo.

### ***O povijesti***

Ja vam kažem, da izvan povjesnice, izvan života, ništa ne priznajem za siguran, za stalan temelj politike. Ostali temelji, crpljeni otkuda kome drago, po mojoj sudu nisu, ne mogu biti drugo nego pokušaji. Gdje se radi o našim glavama tu je prosto svakomu pokušavati što mu je drago, no gdje se radi o pravima domovine, tu nije mjesto pokušavanju, tu nije drugo nego držati se sigurna temelja. Dakle s ovog mojega stajališta, u ime naše tristo i četrdesetogodišnje povjesnice u Austriji, ja vam kažem: Austrija je vazda jedna te ista, ona niti se mijenjala niti se mijenja; ja vam kažem u ime povjesnice, da se despocije ne popravljaju, nego propadaju.

Za pogibelji svaki korak ove vlade zaudara po opsjeni, poslije pogibelji svaki njezin korak bije po osveti. U pogibelji ona je janje umiljato kojim možeš sve što hoćeš, izvan pogibelji postaje iz onoga janjeta bijesan vukodlak koji s reda davi sve što je pred njim, sve što može, i prestaje daviti samo onda kada opazi da mora nekoga ostaviti, za da joj robuje i da joj poreze plaća. Dok je Austrija izvan pogibelji, u njoj, gospodo, najteže onomu tko joj je najviše dobra učinio.

### ***O krivici***

Netko tuži nekoga pred carem Julijanom. Tuženik je nijekao navode tužitelja. Julian odriješi tuženika. Tada će tužitelj: „Care, ako je dosta nijekati, tko će biti osuđen?“ A Julian će: „Ako

je dosta tužiti, tko ne će osuđen biti?"

Tu je car Julijan izrazio presveto načelo po kojem niti je smjeti dokazana krivca zaklanjati, ni nedokazana osuđivati.

### ***O vjeri i slobodi***

Vjera je stvar duševnosti, nju ne može nitko nikomu narinuti, ni ubiti. U slobodi, nitko ne će što takva ni pokušati. Bogoslovci slažu se u tome da grijesi, da zla djela potječu iz neznanja, iz potrebe i iz slaboće ljudske.

Gdje nema slobode i blagostanja, sva tri ona vrela zloča teku na sav mah; a protivno, u slobodi i u blagostanju može se lako doći do znanja, može se potreba ukloniti i već time čovjek postaje čvršći u dobru, jači za usprotiviti se napasti svojih pohotnosti.

Bez slobode i bez blagostanja vjera, istina, ostaje svetinjom; ali ne može se u ljudskim srcima kako valja razvijati, ni u ljudskim činimasponosno, po svojoj naravi, pokazivati.

Ona je ono zrno pšenice koje kod sijanja padne na kamen, pa ostajući pšenicom, ne donese plod ni korist ljudima i to jer nema one uvjete, bez kojih ne može plodonosnim postati. Sloboda i blagostanje oni su uvjeti bez kojih o pravoj snagi, o potpunu uplivu vjere, o moralu uopće ne može zazbilja ni govora biti. A gdje vjera upravlja, blagostanje pomaže, sloboda izvađa, tu je prava sreća, pravi napredak.

### ***O dužnosti***

Zastalno svaki sin domovine dužan je služiti svojemu narodu, primiti svako mjesto koje odgovara njegovoj sposobnosti i na kojemu može domovini kakovo dobro iskazati. U tom ga ne smije priječiti njegovo makar temeljito osvjedočenje da opstojeći sustav ne valja ili da se ne slaže s njegovim načelima. On bo ima služiti narodu i samo ako mu može svojom službom koristiti, dužan je primiti ju. Osobni nazori imaju se podložiti općenitu dobru; i bolje je ikoliko dobra učiniti, nego ne učiniti ga nimalo. Pače ono je držanstvo tako sveto da otačbenika veže i onda kada zna da u opstojećem sustavu ne može nimalo dobra učiniti, nego da svojom službom može pripomoći da se sustav na bolje okrene.

Svaki sustav ima svoje ljude koji ga brane i drže i rijetki su vrsni za drugi sustav. Dakle ako se drugi vješti i vrijedni ljudi ne dadu u službu, ni uz najbolju volju nije moguće nevaljali sustav ukinuti ni promijeniti. Razumijeva se samo po sebi da javni službenik mora po zakonu obnašati svoje zvanje, a u svemu ostalom da ostaje slobodan kao i oni koji nisu u javnoj službi. Jer povrijediti svoju duševnost, pogaziti svoje osvjedočenje, pa time narodu ne pomoći, nego samo naškoditi, to ne smije nitko, a otačbenik ne će učiniti. Ako li ga bilo što urene u službu, on će ju obnašati kako treba; nu ne će se kostrušiti ni izdavati za državnika.

### ***O slobodi tiska***

Ima samo jedno sredstvo kojim se javni službenici mogu držati u javnim poslovima među granicama zakona. To je sredstvo: javnost ili da je prosto njihove javne čine na vidjelo iznašati. Ako se dokaže da rade proti zakonu, njih treba pedepsati; dokaže li se da su klevetani, treba pedepsati klevetnike.

Hrvatska je poslovica: kakav sluga, takav i gospodar, i povratno. U zemlji u kojoj je sloboda

tiska, pa pametan i pošten vladar, mora biti i vlada i svaka javna oblast razumna i poštena.

### ***Stranke u Hrvatskoj, Hrvat 1868., 34–35 (Starčević, Djela III, 107 – 108)***

Već Aristotel opazi da ima ljudi sužanske naravi. On je znao Traciju u kojoj bijaše takvih naroda. Mora da od te nečiste pasmine potječe slavosrbi koji su ne samo u svemu sužnji, nego i rade da svatko i isti oni u sužanstvo dođe ili da u njemu ostane. Ima slavosrba koje su tuđinci takovima učinili. Tuđinci bo gledaju naći u narodu nekoliko čovječuljaka vrsnih za njihove svrhe, brzih na čast i na novac. Ove ljudi oni gledaju dignuti u narodu na glas, ovi ljudi u svoje vrijeme zasuču i obmame narod tako da on i sam u propast hrli. Kroz zadnjih 400 godina naći je ovakvih ljudi u svako znamenito dobanaše povijesti. Kod nas je odgojenje takvo da se njime odbijamo od posla, da svaku radnju smatramo sramotom, da dobijemo želju za gospodstvo, volju za ugodno življenje. I jer gospodstvo davaju tuđe ruke, ne imaš načina za dočepati se ičega, osim hvatajući se tuđinca, i to onoga koji ti daje ili će ti dati. U tu vrstu slavosrba spada naša inteligencija. Da ljudi žele, primaju i drže časti i službe, to je naravno, drugda i plemenito, i dužnost; to je i drugdje svagdje. Ali drugdje službenici drže se svoje službe, uče se, uporabljaju zakon onakav kakav je; gdje je mjesto i vrijeme, kažu svoje političko mnjenje pristojnim načinom i oslone ga kako mogu na razloge. Slavosrbi su iznimka i u tomu: po krčmama, po ulicama, po kutima oni ocrnuju i hule onoga pred kim danas kleče. Da ih Beč ne bi poticao i podržavao, oni bi već davno govorili da nema sreće dok se svi ne pomađarimo. Ako se sutra pokaže Turčin, Francuz itd. oni će tako biti za poturčenje, za pofrancuženje itd. Da bi ih plaćali Hrvati, oni bi bili Hrvati.

Doseljenici u Hrvatskoj spadaju među slavosrbe. Oni ljudi preziru narod kad vide da ni on sam do sebe ništa ne drži. Tuđinac se u Hrvatskoj rodi i ostari bez da se nauči hrvatski: među pedeset slavosrba neka dođe jedan tuđinac, neka je među njima pet godina, neka je pivničar, oni će se svi njemu prilagoditi i govoriti, ako znadu, njegov jezik.

Ima slavosrba koji dobro misle, a zlo rade, narod i slobodu ljube, pa itako oboje izdavaju. Amo spadaju ljudi koji idu na tuđim nogama, koji se drže bezumne sloge i većine. Ako od deset ljudi osam kaže da Božić stoji uoči Badnjaka, i da tako mora biti, oba ona slavosrba budu na to pristati i proglašiti luđakom i lopovom svakoga tko muti tu slogu.

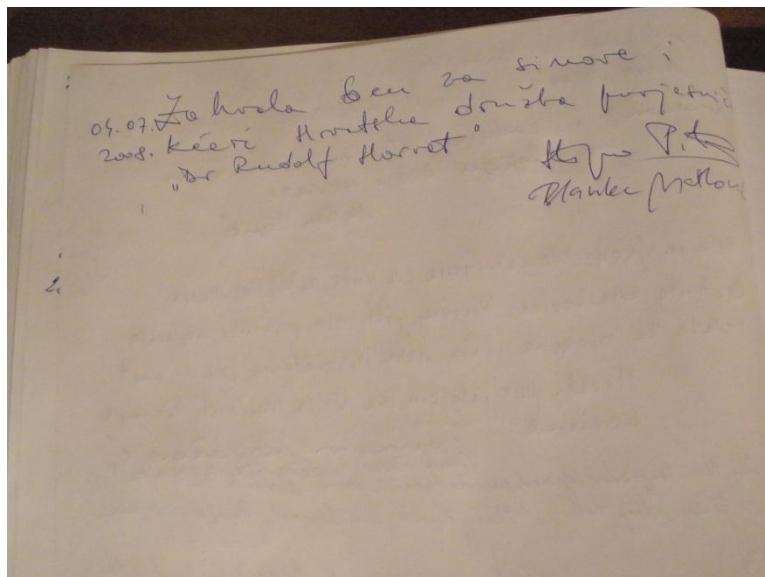
U jednu od tih pet vrsta spada svaki slavosrb, svaki magjarolac. No, u stvari oni su svi jednaki: sužanstvo im je svima živalj i oni su živalj sužanstva. Stoga, dok bude sužanstva, bit će i slavosrba, i dok bude slavosrba, bit će i sužanstva.

### ***Bi li k slavstvu ili ka hrvatstvu, Starčević, Djela III, 26-27***

Prostodušnik: Iz povijesti moći se je i najviše i najsigurnije učiti. Ona bo je život, u njoj nema sanjarija. Onaj koji bi potpunoma znao povijest kojega naroda, bio bi kao da je s onim narodom od vjekova do danas živio. Ta bi glava mogla svoje vršnjake i pametno i uspješno učiti. Da dođemo k rijeci koju ne poznamo, makar mi bili najbolji plivači, mi bismo se teško u nju dali, a kad vidimo da su drugi rijeku preplivali i mi ćemo, pa i srednji plivači bili, u nju lakše skočiti i zaplivati. Tako je i narodima kod čina: mučno im se je dati na čin kojega narav i okolnosti ne poznaju, a lako ga se mašaju kad im je to sve poznato. Pojedine vuče korist, slava, znanost itd. na put nepoznan, tomu imamo zahvaliti za napredak što su ga narodi učinili; nu narodi ne bi se smjeli nikada na takve putove puštati, oni se imaju vazda temelja

čvrsto držati. S tog gledišta najsretniji su oni narodi koji imaju pravu svoju povijest. Što velite na to?

Stekliš: U povijesti, bez dvojbe, nema sanjarija, nego ima ljudi koji narodima podmeću sanjarije za povijest. To je najpogibeljniji nauk; narod koji ga se drži, mora zaglaviti. Prava domaća povijest daje narodu najčvršću polugu za velike čine. Jer čim nas se bliže tiče onaj koji je što budi dobro budi zlo učinio, tim nas se njegova prilika većma hvata. Taj duh uzdržava sve staleže, gdje ih još ima. Filaret i mnogi njegovi drugovi smatraju se apoštolicima i to mudrijima od Svetog Pavla. Plemić kojemu je prije nekoliko stotina godina koji velik muž stekao plemstvo, smatra se barem onako velikim mužem kakav bijaše onaj kojega on nosi ime. I Grke i Rimljane držala je mnogo vremena povijest, a ne druga kakva snaga. No ja ne razlučujem, kada se učim za život, povijest po narodima: svi su narodi samo ljudi; zvao se Julij Cezar ili Likurg Krešimirom i Porinom ili kako drugačije, bili oni po narodnosti tko im drago, ja ih smatram i štujem samo kao velike, zaslužne muževe.



*Spomen knjiga u čast Oca Domovine Dr. Ante Starčevića i zapis osnivača Hrvatske  
družbe povjesničara „Dr Rudolf Horvat“ Stipe Pilića i Blanke Matković, Spomen-dom dr.  
Ante Starčevića, Veliki Žitnik, 4. srpnja 2008.*

**PETAR PRERADOVIĆ:**

## NAŠA ZEMLJA



Oton Iveković: Dolazak Hrvata na Jadran

Zemljo naša, zemljo mila,  
Slavna majko roda slavna,  
Ti kolijevko starodavna,  
Gdje se rađa hrabra sila  
Od vjekova koja sveđe  
Krstu brani svete međe!

Gizdava si, ponosita  
Zatočnika svojih dikom,  
A na užas protivnikom  
Kao groblje glasovita.  
Do dva svijeta što se kolju,  
Međan dijele na tvom polju!

Preko šuma zelenica,  
Izmeđ riječa srebrenica,  
Pa od mora sve do mora  
Ti se stereš divnim sagom,  
Ti se kitiš svakim blagom!

Žarkim suncem, modrim zrakom  
Smije ti se Otac s neba,  
Imaš vina, imaš hljeba,  
Imaš svega srcu svakom,  
Kom si mila ti u svemu,  
Te sve tvoje prija njemu!

Obiluješ svakim miljem:  
Milim zvukom guslo-žica,  
Milom krvi ljepotica,

Cvatiš smiljem i koviljem,  
I na uzor u sve glase  
Oriš s divnih pjesama se!

Oj sve tvoje krasno li je  
I premilo svakom sinu,  
Koj' ne ljubi majku inu,  
Koj' pastorkom tebi nije,  
Već uz hranu tvojim kruhom  
I tvojijem diše duhom!

Zato, sinci zemlje ove,  
Prionimo k njozzi dolje!  
To je naše sveto polje  
Na koje nas život zove  
Da radimo, da tvorimo,  
Da se na njem proslavimo!

Stojmo čvrsto na tlu tome,  
Stojmo svi u jednom kolu,  
Svoju zemlju, makar golu,  
Sačuvajmo rodu svome  
Na njoj život da mu pravi  
Tuđi korov ne zadavi!

Prah pod naših koracima  
Prah slavnih nam pređa to je,  
Prah Zrinjskoga i Hrvoje  
I mnogijeh sličnih njima,  
Budmo i mi vrijedni dosti  
U njem shranit svoje kosti!

## **Govor dr. Ante Starčevića u Hrvatskom saboru 26. lipnja 1861.<sup>6</sup>**

Dve obitelji naprama jednome gospodaru...

Gospodo!

Austrijsku zapoved, kojom nam se nalaže, da odnošenje naše domovine naprama Ungarii pretresujemo, razmatrao ja s koje komu draga strane, ja nikako nemogu razabrati.

U saborskoj sjednici 17. lipnja 1861. počela je razprava ob odnošajih kraljevine Hrvatske prema kraljevini Ugarskoj. U tom predmetu odbor ad hoc izabran podastraо je saboru svoj predlog, proti kojem je zastupnik Eugen Kvaternik podnio protupredlog, koji odgovara državnomu pravu kraljevine Hrvatske, i u kojem je naznačio u kakvom nam je onom zapovedju bezobraznja poruga namenjena, ali je derzovitie i samovoljne pogaženo pravo naše kraljevine, ali nam je hudobnie bačeno seme zavadje s narodi Ungarie, seme iz koga se Austria našoj konačnoj propasti nada. Doista, da bude tom zapovedju šta boljega nameravano, ni za nju se nebi znalo, kao što evo prošlo trista godinah mi austrijski Hervati za nikakovo dobro neznamo. Ako bi tko mislio, da je Austria tu zapoved, koju jedni smatruju za predlog prestolja, izdala u otčinskoj želji, za da se s narodi Ungarie i pojmenice s pukom magjarskim, kon po sve nas škodljive smutnje i omražnje, pomirimo i poprijateljimo, ja kažem, da bi mi svi Austriji bili zahvalni, kad bi nam ona bila, namesto što je tu zapoved izdala, naša starinska, naša zakonito stecena, nu nezakonito oteta prava povratila; ja izpovedam da od kako nas Austria s onimi narodi pomiriva, mi smo sve time zavadjenii, čime smo bliže našega skupna zatora.

Istina je, razum i pravednost Austrie još nikomu nesluži za uzor naravskoga saveršenstva tih vlastitostih, nu itako ja sudim da ova poruga, ova nepravda, nadilaze krug ni istoga austrijskoga razuma, ni iste pravednosti austrijske. Jer bez dvojbe, u ovom pitanju ni Austria nemože drugačie misliti, nego da jest, ali da nije naša domovina od Ungarie neodvisna. Ako nije neodvisna, zašto je Austria pogazila prava Ungarie na Hrvatsku, zašto je Austria ovim predlogom postavila u sumnju odnošenje o komu ni ista ona nedvojni, zašto Austria nije dala, da Ungaria, kako ostale svoje županije, tako i Hrvatsku uredi. Ako li je po sudu Austrie Hrvatska i od Ungarie kako i od svake druge zemlje neodvisna, zašto je Austria pogazila pravo naše narodne neodvisnosti, zašto je Austria nas, koji nju niti smo uzeli za našega skerbnika, ni za učitelja, zašto je, velim, Austria nas bez našega pitanja pozvala, da odnošenje naše domovine naprama Ungarii odkažujemo. Ako smo mi narod samostalan, narod neodvisan, mi ćemo naša medjunarodna odnošenja otkazati, kad i kako se nami svidi; ako li smo narod Ungarii podložen, pravedno je da Ungaria ona odnošenja ustanovi: bilo ovo ali ono, Austria neima pravo mešati se u te naše poslove.

Gospodo, Austria, o kojoj ja ovde govorim, ona je herpa bečkih licomeraca i ulagah, koji zavadaju našega kralja s njegovimi narodi, koji su našega kralja i narode Austrie u strašno današnje stanje doveli, koji budu, ako stvari drugačie neokrenu, učiniti da kralj naš poveća broj onih žertvah, koje su slični zlikovci naveli, da na račun božje milosti na zemlji pakao stvarahu, a danas se one same dušom i telom u paklu ćute. Da bi toj Austriji sibilja stajalo do ustanovljenja toga odnošenja Hrvatske naprama Ungarii, da bi Austria iskreno radila o tome ustanovljenju i pomirenju, ona si za stalno nebi bila posvojila rešenje i potverdjenje ovoga ustanovljenja, pače ona bi se bila i prava, da bi kakovo u toj stvari i imala, svetčano odrekla. U ovome i u ovakovih pitanjih ja se nikako nemogu u mnenju složiti s onimi, koji mniju, da je kralja sve, dakle i ovakove struke ugovore budi samo potverdjivati, a kamoli, kako austrijska zapoved hoće, upravo rešavati.

Buduć mniem, da ova zapoved, kakova je nami poslana, nije od našega kralja, nego od one Austrie potekla, ja se ovde neupustjam u prikazivanje naših pravah naprama prejasnoj obitelji Habsburga, ja

<sup>6</sup> [https://hr.wikisource.org/wiki/Govori/Govor\\_Ante\\_Star%C4%8Devi%C4%87a\\_u\\_Hrvatskom\\_saboru\\_26.\\_lipnja\\_1861.](https://hr.wikisource.org/wiki/Govori/Govor_Ante_Star%C4%8Devi%C4%87a_u_Hrvatskom_saboru_26._lipnja_1861.)

neću iztraživati, dali ova prejasna obitelj, kon što nije zabranila Austrii samovoljno gaziti onaj ugovor, što ga je Habsburg Ferdinand I. s našom kraljevinom sklopio, dali, velim, prejasna obitelj Habsburgah na domovinu našu ima veće zakonito pravo, nego li bila koja druga vladajuća obitelj; ja neću ovde razglabati bitnu razliku medju ugovorom, što ga narod sklopi s narodom domaćim, i medju ugovorom, koga narod učini s indianskim narodom; ja se ovde neću upustjati u razjasnivanje tih stvarib, nego samo velim, da na kralja našega nespada ni potverdjavati odnošenje naše domovine naprama bilo kojoj zemlji, koja стоји pod gospodstvom prejasne obitelji Habsburgah; ja velim, da je naš kralj deržan, takovo ustanovljenje bez svake opazke samo priznati, samo na znanje uzeti, te bedit, da obe stranke ugovor dotele sveto obderžavaju, dok ga obe nerazvergnu, ali dok on po njih koju, bez vlastite njezine krivnje, ali proti njezinoj razumnoj volji škodljiv nepostane. Dok i mi priznajemo i Ungaria, da nam danas svima gospoduje iz prejasne obitelji Habsburgah ona ista oseba, koja i u ostalih zemljah Austrie; dok očituјemo i mi i Ungaria, da čemo i u buduće, dok nam prejasna obitelj Habsburgah povrati i osigura naša prava, iz ove obitelji u naslednih austrijskih pokrajinaх zakonite vladare za naše kralje priznati; dok to priznajemo i mi i Ungaria, dotele, gospodo, Hrvatska i Ungaria, pa bile one makar kako velike, naprama našemu skupnomu kralju stoje uprav onako, kako stajahu dve obitelji naprama jednoma gospodaru, kako stoje dve obćine naprama svojoj županii.

Da vidimo primer. Dok gospoštine imadoše do nekoj način podložnikah, da budu dve obitelji došle k svomu vlastelinu te da mu budu rekle: mi smo se složile, da imamo samo jednoga skupnoga pastira, doista vlastelin se nebi bio s onimi obitelji upustjao u pretresivanje toga ugovora, nego bi im bio rekao: kad ste vi zadovoljni, i ja sam. Da budu onda dve obitelji svome gospodinu rekle: mi čemo se sasvim u jednu obitelj stopiti, stanovati čemo svi u jednoj kući, ložiti čemo za sve samo jednu vatrnu, kuhati čemo za sve nas u jednoma loncu, jesti čemo iz jedne zdele, mi u jednoj obitelji ostajemo twoji podložnici, davati čemo ti kako i dok smo napose bile, sve što ti zakon donosi. Na ovakove reci bio bi svaki pošteni vlastelin kazao: budi volja vaša. Da bude se posle medju onimi obiteljmi smutnja izlegla, ali da se budu htele opet razdeliti, što bi bio vlastelin učinio. Doista ništa drugo, nego bi bio pravicu medju njimi delio, bio bi prečio, da jedna strana od druge nezasluženu štetu ali uvredu neterpi, on bi bio dopustio, da se one obitelji, kako se bijahu sjedinile, opet razstave. Nebili, kako onaj vlastelin s obiteljmi, županja učinila s obćinama, koje bi htele skupna selskoga sudca ali biležnika imati. Bi, bez dvojbe. Ja predpolazem, da se i obitelji i obćine sdružuju ali razdružuju dobre volje, bez ičijeg poziva, da kod toga posla udioničtvuju s obe strane svi, kojim udioničtvovati zakon dopušta. Nu kakovim bi imenom bio svet prozvao onoga vlastelina, koji bi bio silio obitelji na dogovaranje o sdruženju, koji bi ih bio primorao u tu sverhu trošiti, dangubiti, pa bi ih itako bio samovoljno sdružio ali razdružio. Ja se neusudujem ono ime izustiti.

Gospodo, kralju našemu ni malo nestoji, da li mi i narodi Ungarie imamo samo jedan ali više saborah, dali imamo jedno ali više sudišta, itd.; njemu ni malo nestoji, gde se ti sabori sastaju, gde li sudišta stoliju, našemu je kralju do toga stalo, da mi i narodi Ungarie točno izveršavamo naša deržanstva naprama njemu, da veličanstvo njegova prestolja uzderžimo u sjajnosti i snagi, koja se pristoji nas i njega. Da bude ova Austria htela razumeti tu želju našega kralja, da bi Austria radila o našem pomirenju s narodi Ungarie, ona nebi bila ovu zapoved poziv li izdala, ali, ako bi ju njezina otčinska ljubav naprama nami na taj korak ponukala, ona bi bila rekla: Hrvati i Magjari, vi ste više vekovah drugovali, sada ste razstavljeni, ako dakle hoćete, sdružite se, pa kako se načinite, tako vam budi; da bude ova zapoved iz ljubavi do nas potekla, Austria nebi govorila, da će ona to združenje rešiti. Što kaže Austria kroz svoje rešenje i potverdjenje našega ugovora. Kod rešenja veli Austria, da će ona s nami i Ungarci učiniti ono, što se njoj svidi, a kod potverdjenja kaže Austria, da, ugovorili mi i Ungarci što i kako nam drago, ona na ugovor naš ni malo neće paziti; jednom rečju: rešenje i potverdjenje Austrie u ovom pitanju jedno je i isto.

Ako u tomu postupanju Austrie ne leži najgorčia poruga na nas i na narode Ungarie, ja neznam kako se drugačie može unesrećenim narodom rugati ona vlada, koje nadutost samo vlastitoj ništetnosti korak ustupljuje. Jer tko je vidio, da ie itko nagonio na sklapljanje ugovorah sirotčad stojecu pod

skerbničtvom, tko će sklapati ugovor s onim, koji ugovor sklopiti nemože, tko može ugovor sklopiti, ako sklopljenje stoji od drugoga, tko može zahtevati, da ugovor izpunjava, onaj koj ga nije sklopio. Gospodo, sve to smatra ceo svet za nemoguće, i nut sve to doživismo mi Hervati u Austrii, doživismo od Austrie.

Ali možda misli tko, da je odnošenje naše domovine naprama Ungarii neizvestno, da je sumnjivo, Ungaria bo, ali bolje rekuć, Magjari vele, da je Hrvatska Ungarii, ali Magjarom bilo kako podložna, a Hrvati neće da to priznaju. S toga, mniju, valja da otčinska Austria pozove obe strane, pa kon što ih obe kažu, što sude i žele o medjusebnu odnošaju, da ona sud izreče i ono odnošenje ustanovi. Onim, koji tako mniju, ja odgovaram, da mi Austriu za našega medjunarodnoga sudca niti smo prznali, niti ćemo ikada prznati; odgovaram, da bi nami dražje bilo, kad bi Austria sumnjala kod štibre i tlačenja narodah, nego li kod medjunarodnih naših odnošajah; ja velim, da je Austrii naše odnošenje naprama Ungarii jasnie, nego li njezino vlastito odnošenje naprama Rusii ali Francezkoj.

Prejasna obitelj Habsburgah u Hrvatskoj kraljuje samo na temelju slobodna izbora Hrvatah...

Neodvisnost, samostalnost naroda pokazuje se nada sve nedvojbenom u izveršivanju onoga najveličanstveniega prava, kojim si narod vladara izabire, i kojim narod proti drugim narodom vojuje. I nut, gospodo, čuda: Habsburg Ferdinand I. nije predložio otcem našim, neka idu dogovarati se s Ungarci, dali će Hrvati njega za svoga kralja izabrati, nego je onaj Habsburg odpravio k otcem našim poklisare i nastojao je, da ga oni kao narod neodvisan, bez bilo čijega pitanja, potverdjenja i dogovora, za ustavna kralja si izaberu, što su oni i učinili! onaj Habsburg nije zvao Hrvate na dogovor s Ungarci, da li Hrvati mogu na Zapolju udariti, nego se je onaj Habsburg poslužio desnicami otacah naših, poslužio se je našom neodvisnom kraljevinom za nadvladati one svoje takmace; isto tako nesumnjahu Habsburgi o neodvisnosti naše domovine, kadno se vojevalo proti Bockaju, proti Betlenu, proti Tekeliu, proti Rakociem, proti ustanku godine 1848.; nesumnjaše Habsburgi o podpunoj i zakonitoj samostalnosti naše domovine, kadno oni nastojaše, da Hrvati opet bez dogovora Ungarie, Habsburge i po tankoj kervi za svoje ustavne kralje priznaju. Izbor Habsburgah za naše kralje bijaše obavljen u saboru kraljevine, kadno u njoj nebijaše kralja, te vladarstvo bijaše na narod palo, a protegnuće prava nasledstva na prestolje naše za Habsburge po ženskoj kervi, i svi rati proti Ungarii bijahu zaključeni u saborih naše kraljevine, u saborih štono su ih naši i Ungaracah zakoniti kralji sazivali, u saborih proti zakonitosti kojih naši zakoniti kralji ni reč neprogovoriše.

Da bi dakle ova Austria sumnjala o odnošenju Hrvatske naprama Ungarii, da ova Austria nepriznaje zakonitu neodvisnost i samostalnost naše domovine, ova bi Austria očito izpovedila, da je prejasna obitelj Habsburgah nezakonita na prestolju kraljevine Hrvatske, nitko bo joj osim Hrvatah nije ovo prestolje dao, nitko ju do njih na njemu nije uzderžao. Da budu Habsburgi Ferdinand I. i Karlo III. Hrvatsku smatrali kao kus Ungarie, bi li oni bili posebice nastojali oko otacah naših, da ovi njih i njihovu detcu primu za svoje kralje i sibilja, zašto oni Habsburgi to nisu nastojali oko pojedinih županiah i komadah Ungarie.

Kad Austria zna, da prejasna obitelj Habsburgah u Hrvatskoj kraljuje samo na temelju slobodna izbora Hrvatah, da su Habsburgi potverdjivali naših saborah zaključke smotrene bez dogovora s Ungarci, i da su za njihova kraljevanja sabori hrvatski proti Ungarii, uz priznanje i samih [Habsburgah rate pravno i zakonito odlučivali, kad Austria sve to zna, kako i mi i sav svet, zašto ona Austria ne kaže kad i kako postade Hrvatska prikernom Ungarie Zato, jer bi ona tim dokazom pred celim čovečanstvom na sav glas izpovedila, da je prejasna obitelj Habsburgah na našu domovinu svako pravo izgubila, a to, jer ju je ona od naroda našega slobodnu i neodvisnu primila, pa ju je ona proti ugovoru i prisegi učinila podložnicom tudje zemlje; Austria zna, da vladar, koj" narod ali zemlju bez krivnje naroda izda ili zasužnji, prestaje biti vladarom, te postaje krvolokom.

Da se nisu otci naši sami odrekli svoje samostalnosti i neodvisnosti. Ne samo, da se zato neima nikakov dokaz, nego naši starii nisu ni mogli, kao što ni mi nemožemo, sve da bi hteli, to učiniti. Jer odkako nam obitelj Habsburgah kraljuje, nijedan podpun sabor nismo imali. Neću se upustjati u

potanko odkaživanje medjah naše kraljevine, kadno otci naši izabraše nam Habsburge za kralje, nego samo napominjem, da nam tada Verbas biaše iztočna medja.

Dok Ferdinand Habsburg zasede na prestolje Hrvatske, nisu li otci naši od onda do danas za Habsburge i izvan Hrvatske vojevali. Gde je onaj zakon, koji je otce naše na to vojevanje vezao. Neima ga u nikakovu zakoniku, u nikakovu ugovoru, onaj zakon biaše čedo samo ljubavi Hrvata prema svojih kraljih. Pa što biaše posledica one ljubavi otacah naših, kako nadari Austria Hrvate za dve kraljevine, za Hrvatsku, koju joj dadoše, i za Ugariju, koju joj izvojevaše; kako nadari Austria Hrvate za tristo trideset i evo četirigodišnje žertve, kakovim za slične povest narodah nezna.

U isto vreme, kad su otci naši za Habsburge izvan Hrvatske krv prolevali, nisu li Austrianci naše vojske Turčinu izdavalni, nisu li Austrianci naše tverdjave Turčinu prodavali, nisu li Austrianci našemu narodu i ono siromaštva otimali, što mu ga biaše Turčin ostavio; nije li narod hrvatski više poradi tlačenja Austrianaca negoli poradi Turaka morao bežati iz svoje toliko putah krvljju odkupljene domovine; nije li ona strana naroda hrvatskoga, što je danas pod turskim gospodstvom, protiva otcem našim, koji nastojahu onu našu braću izpod turskoga jarma osloboditi, Turčina, na pomoć pozvala, a to, jer već onda stenja Hrvat pod strašnjim jarmom u Austriji, nego li u Turskoj; nije li Austria i gornju kopnu Dalmaciju i svu Hrvatsku do mora i do Kupe; nije li Austria sve dolnje Posavje Turčinu, Medjumurje Ugariji pronestrašila; nije li Austria veliki komad naše zapadne domovine od kraljevstva odtergla te ga svojoj neposrednoj despocii podvergla, nije li Austria Sutlo Savo Dravlje takodjer na dvoje razdelila, te dolnju stranu pod imenom Slavonie ili prekodravskih županijah Ugariji podložila; nije li Austria, kon što junačtvom Francezah i pomoćju cele kerštjene Europe Turčin biaše iz jedne strane naše kraljevine proteran, u povraćenih zemljah naših uvela sužanstvo pod imenom vojničke krajine, sužanstvo prama komu Helotstvo biaše, a današnje robstvo Cernacah američkih jest republikanstvo rimsko. Nisu li svi ti čini poznam Austriji i celomu svetu. Ako jesu, a jesu doista, svatko zna, da iz onih stranah naše kraljevine, koje biahu pod Turčinom, za vreme onoga odtergnuća nije bilo zastupnikah na na ših saborih, da ih nikada nije bilo, kao što ih ni danas neima iz Turske Hrvatske i Dalmacije, da ih drugda nije bilo iz onih predelah, što su Kranjskoj itd. prikopljeni, iz Medjumurja, iz vojničke krajine.

Nikada, gospodo, od kako nam Habsburgi kraljuju, na saboru hrvatskomu nije bilo više od trećine one kraljevine hrvatske, koju su otci naši Habsburgom predali, a u ovom saboru nije zastupana ni četvertina naše domovine, koju je obitelj Habsburga čovećjim i božjim zakonom deržana u podpunu uživanju ustava čuvati. Jer premda imamo prestolja pismo, u komu se naša braća graničari na ovaj sabor šalju, za da većaju o državopravnih odnošenjih naše domovine, sasvim tim kaže nam gospodin predsednik, da graničari imaju većati samo o odnošenju naše domovine naprama Ungarie i Austrie. Za kerstiti to postupanje, za kerstiti postupanje, koje najednom mestu pobija ono, što je u isto vreme na drugom mestu ustanovilo; za kerstiti to postupanje Austrie, hrvatski jezik ima herpu rečih, nu ja neću ni jednu izustititi, nego samo napominjem, da su ona oba odnošenja naše domovine najjasnija, i da ona na našu braću graničare ni malo nespadaju, dok oni kako Austria kaže, ostaju, a kako sav drugi svet vapije, dok naša braća graničari pogibaju pod krvničkim štapom slepe, krvju narodah pobesnile samovolje austrianske.

Kada je dakle bio taj kraljevine hrvatske sabor, koji je našu domovinu podložio Ugariji. Nikada.

Može li sabor u komu su nekolike županje zastupane, celu kraljevinu, sav narod u sužanstvo odsuditi. Ako izuzmete Austriju naprama Hrvatom, to je, gospodo, za sav ostali svet nespodoba.

Ali ovo Austria veli, da ona ovaj sabor sazivlje na temelju ugarskoga zakonskoga članka 58 od godine 1790./1. Taj članak ugarskoga zakonika dopustja saboru hrvatskomu većati o nekakovih municipalnih pravih, to će po hrvatski reći o samih povlasticah. Povlastica je milostinja, koju onaj, koji ju je dao, ako se sam svojevoljno neobvezuje, bez povrede prava može, kad mu volja, ukinuti. Ako se na I. sečnja 1527., kad no otci naši izabraše Habsburge za naše ustavne kralje, nije znalo za nikakove povlastice

Ungarie ali Austrie naprama Hrvatskoj, nego se znalo i u ugovoru ustanovilo o pravih souverenih ili vladarstvenih neodvisne kraljevine Hrvatske; ako se god. 1527. nije znalo za 58. članak ugarskoga zakona od god. 1790./1.; ako se Hrvati nisu odrekli svoje neodvisnosti i samostalnosti deržavne; ako im ta svojstva nije Ugarska oružjem otela: kako se izvergoše naša vladarstvena prava u same povlastice, kako ostade Hrvatska udom Ungarie, kako padoše Hrvati pod zakone Ungarie. Na sva ta pitanja odgovara Austria, pozivajući se na onaj članak ugarskoga zakonika: Austria kaže, da je ona ne samo našu domovinu raztergala, prneverila, nego da je ona i ostavši komad Hrvatske, bezbožno pogaziv sva sveta prava naroda hrvatskoga, tudjincem podložila, zašužnili, pa na mesto da prizna i popravi nepravdu i bezbožje svoje naprama narodu hrvatskomu, Austria nam se evo podrugiva, i kaže, da je njezina tverda namera, Hrvate i prava Hrvata nadalje tlačiti. Neka nam se Austria ruga, i pravo je, jer dok neima životinje, koju ćeš budi samo triput pedepsati, a nijednom nenadariti, narod hrvatski žertvova se trista godinah za Austriju, pa za sve svoje žertve ovaj narod dobi od Austrie glupost, sužanstvo, siromaštvo; narod hrvatski učini Austria za svu njegovu vernost, za sve njegovo požertvovanje, ruglom narodah.

Neka nam se Austria ruga, ma neka pazi, da se kocka neokrene, neka pazi, da na nju ruglo nepadne. Narod hrvatski sačuvaо si je u svih nevoljah, koje nepravedno terpi od Austrie, još jedno neprocenjivo dobro, a to je: vera u Boga i u svoje desnice. Narod hrvatski veruje, bez da mu itko kaže, da je providnost njemu, koji je tristagodišnje sužanstvo Austrie preživio, njemu, koji se je u duhu kerščanskem za druge vazda žertvovao, lepu budućnost odredila; narod hrvatski veruje, da tu budućnost, to poslanstvo, nebude odkaživati Austria, nego Bog i Hrvati!

Prava narodah sveto je i nedvojbeno načelo...

Prava narodah sveto je i nedvojbeno načelo, da rat dokida sva pervašnja odnošenja medju narodi. Neću se pozivati na pravnike poimence, jer su to muzi i razumni i pošteni, a takovi su u očih naših protivnikah sablazni, nu ja ću dokazati, da se i naši protivnici u činu, u životu, čversto derže onoga načela Habsburg Ferdinand I. zvao je kroz svoje zastupnike Sulejmana velikoga svojim otcem: u onom političkom koraku nebiaše ruglo, koliko bi u sličnom danas bilo, jer Isusovci još onda nisu bili izmislili naslov kralj "apostolski".

Ja sam navlas tražio po pismih i ugovorili, nebi li našao, da je Ferdinand I. onaj čin svojih zastupnika pogazio, ali da se car turski onomu naslovu odrekao, nu dosada nemogoh to nijedno naći. Koliko stoji vladarom do naslova vidimo i danas u Italiji, vidimo kod onih vladarah, koji i prazne naslove upotrebljavaju. Ako dakle Austria nije uverena, da su čari turski usled rata izgubili svako pravo na onaj naslov, ja bi rado znati, kako bi gledala, i što bi ova Austria radila, da bi se turski car podpisao carem Turakah, i cara austrijskoga te apostolskoga kralja Ungarie otcem! Pa itako taj naslov, ta prosta ludoria nebi više škodila prejasnoj obitelji Habsburgah ni Austriji, nego li caru turskomu škodi naslov cara austrijskoga, naslov, kojim se ovaj zove kraljem Jeruzolimskim.

Ako bi dakle Austria u pravednu gnevnu na onaj naslov Turakah barem merko gledala, što misli ta Austria, kako gledaju Hrvati na njezino bezzakonje, kojim ona podlaže Hrvatsku Ungariju, kad ona podlaže dobitnika u tristagodišnjih ratih uprav onomu, tko u svih ratih nadvladan biaše. Tko bi rekao, da je onaj naslov samo za se propustio Ferdinand I., pa da se on na nikoga drugoga neproteže, taj bi izustio načelo, koje, osim Austrie i nekojih Magjarah, sav svet priznaje, načelo da se svatko samo svojimi rečmi i ugovori obvezuje, a to će reći, da jedan naraštaj naroda nemora obderžavati ugovor kao takov, što ga je pervašnji naraštaj sklopio, nego da on može onaj ugovor, kao što se s njegovom koristju slaže preinačiti ali posve ukinuti. Kako čovek naprama čoveku, tako je osoba i narod naprama narodu, i deržava naprama deržavi. Recimo dakle da je ikada medju kraljevinom Hrvatskom i Ungarijom zakonito obstojalo ikakovo odnošenje pervenstva ali podložničtva, ja nedokučujem kako da to odnošenje nije prestalo usled tolikih dobitja, što smo ih nad Ungarijem vazda imali.

Zaboravimo sve pervašnje naše rate proti Ungariji, te se spomenimo samo onoga od god. 1848. Jer se

našlo u Ungarii ljudih, koji govoriše, da žele Hervatom u vlastitoj njihovoju kući gospoditi, a zazbilja nastojaše i danas nastoje rusku knutu na adriatičko more protegnuti, u ovoj dvorani zaključen je i usled onoga zaključka vodjen je rat proti onim ljudem i njihovim nameram.

Jest, jedni vele, Hervati su rat zaključili i vodili proti Magjarom, ali Hervati nisu Magjare nadvladali. To su, gospodo, reci nekojih Magjarah, koji neznađu što govore, to su reci i Austrie, koja će sve radje priznati, nego li da je ona Hervatom dužna svoj obstanak. Da nebude Magjari godine 1848. na Hervate nasertali, drugimi rečmi, da se nebude onda Hervati na oružje ustali, već u serpnu 1848. god. nebi se bilo znalo za Austriju. Od 13. ožujka 1848. do ona doba, kadno hrvatska vojska zaprednjači u vernošti prama zakonitu kralju, znamo kako biaše s Austriom i austrianskom vojskom u Italiji i drugde. Jedan glas razlega se po svoj Europi, glas, da se Austria raspada pod bremenom opačinah svojih, i nebiaše duše, koja je za ovu deržavu marila. Da onda nebude Hervatah, narodi austrijski nebi bili imali drugoga posla, nego preuređiti se kako za dobro najdu; da budu Hervati i Ungarci složni, oni bi se bili na razvalinah Austrie kao neodvisna deržava ustanovili, proti ovoj deržavi osim Rusie nitko ništa nebi bio imao, a mi svi složni nebi se ni Rusie bili bojali, pače bili bi i pod njezinimi zastavami, i ako bi bili trebovali, u svoj Europi pomoć našli.

Nu kad se sabor hrvatski izrazi za svoga zakonita kralja i za svoju samostalnost narodnu, kad vojska hrvatska poherli na razboj za svoje pravo i za svoga kralja, onda se stvari austrijske okrenuše, onda bo se vojska austrijska osvesti i nastoja osvetlati čast fvoje zastave, onda narodi Austrie, koji još nebjahu i poslednju iskru pouzdanja u Austriju izgubili, sgernuše se oko svoga zakonita vladara, onda narodi Ungarie, što no ih je Austria Magjarom žertvovala, pristadoše uz Hervate, — onda bivše razpadanje Austrie postade samo bolestju, koja se lahko izlečiti mogaše i koju za izlečiti uz našega zakonita vladara svakolika Europa biaše makar na kakove žertve pripravna. — Zaključak sabora hrvatskoga nadvladao je, satrao je Magjare! magjarska pobuna biaše već u lipnju sasvim uništena, a od onda do Vilagoša traja samo pustošenje i siromasenje Ungarie, traja samo klanje i davlenje narodah one zemlje; od sabora hrvatskoga počev, mogaše se samo dete u diplomacii i politiki nadati uspehu magjarske pobune.

Nu Austria, dok se očutila sigurnom, zakle se proti Hervatom kako i proti Magjarom. Znamo da naša krajina nije drugo nego jedna velika oružnica, pa tako znamo da su graničari izuzev desetak tisućah puškarah bez praha i olova, upravo goloruki u Ungariju išli, a to jer Austria biaše sve oružje i trativo iz Hrvatske izvezla, te Hervate u očitu smert pustila; nu Hervat je kroz Ungariju i goloruk prošao, a taj dogodjaj netrebuje tumačenja: Bog čuva mučenika Hervata proti izdajstvu i bezverju Austrie! Dopustite mi nedokaživati ono što sav svet zna, dopustite mi zamučati da je Austria hrvatski rat proti Ungariji iz prave, iz zakonite brazde izvela, da je Austria svojim tlačenjem svu Ungariju pod oružje nagnala, hoću da rečem da su Hervati, po krivnji Austrie, ne samo proti zaslepljenim i nepravednim Magjarom, kao što biaše namera Hervatah, nego proti svim narodom Ungarie vojevali. Reći, da Magjarom nismo rat navestili, znači na kralja Hervatah, ne na Hervate krivnju bacati; pozivati se na vojsku austrijsku i rusku, hoće reći o deržavnoj zajednici ništa neznati, hoće reći priznati da Magjari u tudoj zemlji iz milosti drugih stanuju, a to jer Turčina iz Ungarie nije izterala magjarska, nego tudja vojska. Narod hrvatski odlučio je i vodio rat proti Magjarom, Austria i Rusia biahu naši saveznici, kojih, da nebude izdajstva Austrie, mi nebi bili trebovali. Kako dakle da Austria u perkos dogadjajem i godine 1848 o odnošenju Hrvatske naprama Ungariji dvoji. Gospodo, da bi nam makar tko izvan Austrie pravicu krojio već bi davno bila istina priznana da je Ungaria podložna Hrvatskoj; nu evo drugačie postupa otčinska Austria sa svojimi vazda vernimi Hervati. Salzburg ima samo jednoga gospodara, a za narod hrvatski Austria nezna, da li on spada pod Austriju, koju su Hervati iz ništa velikom učinili, ali pod Ungariju, koju su oni oružjem nadvladali.

Nu, gospodo, ja se nečudim da Austria o odnošenju naše domovine naprama Ungariji samo i vazda sumnja, kad Austria gleda da narode Ungarie potlači, da jim koji kus slobode otme ali uzkrati, ja se toj sumnji ni malo nečudim, jer dosad vazda zavad"še se Hervati u takovih prigodah s narodi Ungarie; vazda Hervati Ungariju nadvladaše, i vazda Austria Hervate i Ungariju stegnu u svoje obično

sužanstvo. O tomu se gospodo i sada radi, to je sverha ove austrianske zapovedi, i da bude Austria znala da mi nećemo Magjarom rat navaliti, ovoga sabora nebi ni bilo. Ali ja se nadam, da su se Hervati osvestili, i da oni niti će već vojevati za svoje sužanstvo ni za despociu Austrije.

Nu koliko se nadam toliko se i bojim: nadam se u plod tristogodišnjega izkustva Hervatah u Austriji, a bojim se potajnih spletakah. Još nitko, gospodo, nenadvlada Hervata oružjem pa itako Hervat ostade najdolnji: Hervat leži žertvom spletakah. Ja se spletke nada sve bojim, ja se bojim da čemo mi, dosad uzderžavši Austriju desnicami, ovaj put uzderžati despociu našom ludošću.

Zašto bi, velim, mi popustjali od naših zakonitih i svetih pravah...

Poslie toliko govorah, kojih znanosti i veštini ja se iskreno klanjam, a kojih otačbeničtvu želim nasledovati, ja počelac u — budi rečeno — parlamentarnu životu, scenih za nuždno ovom prigodom spomenut" ovo što kazah.

Ja kazah, da Austria neima pravo nas pozvati na pretresivanje naših medjunarodnih odnošenja naprama Ungarii; da Austria ovom nezakonitom zapovedju neradi o pomirenju našemu s Magjari, nego upravo o zavadnji; da mi nijedno зло, dolazilo ono prividno od kuda mu drago, dok smo s Austriom, nesmimo nikomu nego samoj Austriji pripisivati, ali, da sasvim jasno kažem, mi, ako nas razlog vodi moramo kazati da nam je sve one nepravde, koje preterpismo i koje terpimo i od Magjara, sama i glavom Austria počinila. Gospodo, nije Magjar našu domovinu izudio, nije Magjar narod hrvatski pobabar, potudjinčio i zasužnjo, netruje nas danas Magjar u Sremu, u vojničkoj Krajini, u Dalmaciji, na Reki, rečju po svoj našoj domovini: — nikakovo зло nije nami Magjar s ovu stranu trista i trideset i četiri godine učinio, on nam ga nečini ni danas, nego sva naša nesreća dolazi od same Austrie. Time ja nevelim, da nam je Magjar ikada priatelj bio, nu ja kažem da dok je Magjar pod Austriom kako i mi, dotle on od nas nemože ništa oteti, dotle nam on nemože nikakovo зло učiniti, ako ga verolomna Austria nepomogne; ja kažem da je naš kralj dužan štovati prava kraljevine naše isto tako kako i ona Ungarie. Napokon ja kazah da bi bila ludoria da mi upropastjeni tražimo nevoljnika kakov smo i sami, za da s njime u družtvu plačemo i pogibamo, nego da nam najprije valja od našega kralja zahtevati, neka nam on naša prava i našu domovinu povrati. Jer kad Magjari, oružjem nadvladani, oružjem izgubivši ustav, neće da popuste od svojih historičnih pravah, zašto bi mi, mi narod koga Austria nikada nije nadvladala, zašto bi, velim, mi popustjali od naših zakonitih i svetih pravah.

Kad sam se javio da želim govoriti ob ovom pitanju što no ga bez obzira na zapoved austrijsku pretresujemo, onda biahu dva predloga u toj stvari: predlog osrednjeg odbora, i predlog zastupnikah grada Zagreba. Moje tvero osvedočenje biaše već onda, a jest i sada, da nas onaj pervi predlog vozi na berzih kočiah, a onaj drugi na železnači u Rajhsrath. Razlog toga moga straha i obsvedočenja kratak je: ja opetujem da Austria za naše ugovaranje nemari, da će ona, dok bude mogla, s nami i s narodi Ungarie raditi polag svoje samovolje a ne polag naših pravah; ja ponavljam da Austria ne o pomirenju nego o smutnji radi; ja izpovedam, da dok Austria stoji, mi se s narodi Ungarie na temelju bilo koga onih predlogah ne možemo sdružiti, nego samo ako dobro nepazimo, zavaditi; ja očitujem da čemo se mi smutnji s narodi Ungarie samo onda u današnjih okolnostih ukloniti, ako se u nikakove uvete sdruženja neupustjamo; ja se bojim da kad bi za uvet sdruženja ustanovili, da mi na Dunaju, na Dravi i na Muri s narodi Ungarie u petdesetih godinah samo jednom stada zajedno napajamo, bojim se, velim, da bi nas i uz taj uvet Rusia i njezino u ovome poslu slepo orudje, Austria zavadila; ja izjavljujem da dok smo mi s narodi Ungarie zavadjeni, dotle je Austria naprama nami svamoguća, dotle nam svima ona može bilo iz Rajhsrata, bilo iz svojih uredah bez svakoga straha zapovedati; ja vas, gospodo, prosim promisliti, što će biti kada dojdemo da ustanovljujemo uvete sdruženja mi koji smo već i u samu načelu o sdruženju evo na više stranakah razcepani; što će biti kada i peštanski sabor o toj stvari svoje mnenje kaže; ja vas prosim spomenite se ovakova ugvaranja godine 1848., ugvaranja iz koga se rat izlegao. Sto se moga mnenja u pogledu medjunarodnih sdruženja tiče, ja u izreki njegova veličanstva Franje Josipa, u izreki "složnimi silami" nalazim najsvetie načelo, koga valja

da se svi narodi derže. Jer kao što su se nekoja prestolja zaklela proti slobodi i sreći narodah, tako treba da se i svi narodi bez svakoga obzira na imena i na bilo koje izvanske kakvoće, u svesti, da su svi detca otca nebeskoga, slože za dohervati navalam svojih nepriateljih.

Nu u družtvu našemu s Ungariom, u današnjih okolnostih, sve da bi ono sdruženje od nas i od Ungarie stalo, ja se ni iz daleka nenadam onoj sreći, koja nam svim predstoji i koja je nekoje nas žalibože kroz maštu zaslepila.

Jer da bi družvo već kao takovo sreću davalo ali povećavalо, ovo dvanaest godinah što smo sdruženi sa svimi narodi Austrie, morali bi najsrećnii biti, pa tako znamo da je upravno protivno. Zašto to. Zato jer buduć nas svaki po sebi nije ništa imao osim sužanjstva, ni svi skupa nemogosjno drugo imati nego samo sužanjstvo. Zada družvo blagoslovom postane, treba da svaki drug ponešto ima i u družvo doneše: dva bolestnika, složila se kako komu drago, budu ostati dva bolestnika, a nebudu postati jednim ali upravo dvama zdravimi ljudmi; dva siromaha složila se i sdružila kako komu volja, budu ostati dva siromaha, a nebudu onim sdruženjem obogatiti.

Što ima danas Hrvatska. Ono što i Ungaria. A što ima Ungaria. Ako izuzmete nekoliko stotina milionah forintah što ih ima manje, i nekoliko stotinah tisućah prosjaka što ih ima više, Ungaria danas ima ono isto što je imala i prije 6 godinah; ona ima manje negoli Voralberg, a to jer je Austria Ungariju i Hrvatsku tako zamutila, da onaj koga obseria ne vara mora izpovediti, da se hoće čudo većje od svih dosaašnjih čudesah za oslobođiti ove zemlje od propasti ali barem od nesreće, kakvu u svome mučeničkom životu dosad još nisu imale.

Time, gospodo, ja velim da treba prie svega da dobijemo i mi i Ungaria naš podpun ustav i da nam taj ustav ujamče velevlasti. Kada se to sbude, mi ćemo se sa svimi narodi Ungarie za dvanaest ura pogoditi. Ali, nekoji možda misle, da se nepristoji iskati jamstvo ustava od velevlastih, a ja kažem da mi, ako smo naprama našemu kralju iskreni, upravo moramo to jamstvo iskati. Jer ako sutra podpun ustav dobijemo, tko nam jamči da ga Austria prekosutra neće pogaziti. Upitajmo tristagodišnju prošlost našu, pa nećete od mene odgovor očekivati. Austria ona o kojoj ja govorim, jačja je i od našega kralja. U ovom jamstvu naš kralj nebude gledati naše nepoverenje, nego upravo našu ljubav do njega, a nepoverenje u Austriju koja nas upropastujući i njega upropastjuje. Ovakovo jamstvo nije neobično u Austriji. Jer ugovor medju Rudolfom i Bočkajem ujamčiše svi Protestanti Austrie. U onakovih okolnostih još nebiaše po prestolje sramotnega jamstva. Ugovorn medju Ferdinandom II. i Betlenom ujamči Mletačka republika. Papa i kraljevine Španjolska i Francezka. Kad je Turska narodom što ih je ona oružjem zauzela, sigurnost i jamstvo za ustav dala, zašto nebi naš kralj takovo jamstvo dao nami koji nismo oružjem dobiveni, nami koji ono jamstvo na temelju grozne prošlosti bezuvetno trebujemo.

Jedni priznavaju da sada neimamo ništa mi ni Ungarci, nu misle da ćemo dobiti ako se sdružimo, a to jer ćemo, oni vele, postati jačji, pa će nas se Austria bojati. Tako govoriti hoće reći sama sebe varati, hoće reći neznati povest našu. Nije li se bila despocia austrijska, u svoj ondašnjega vremena strahoti protegla po zemljah naših za Leopolda I. i za Josipa II. Nije li posle francezkih ratah do god. 1848. naš ustav samo na toliko obstojao, na koliko se Austriji svidelo da ga nepogazi.

Netlači li nas evo dvanaest godinah despocia austrijska. Jest, odgovaraju oni, tako biaše, tako i jest, ali prestalo je i ono tlačenje pa bude i ovoga nestati. To i ja verujem, nu ja ujedno kažem, da niti je pervašnje tlačenje dokinjeno, niti se bude ovo sadašnje dokončati iz straha pred nami i Ungarci, nego iz izvanskog straha, iz straha pred Evropom. Jer da se nebude rat poradi nasledstva u Španjolskoj zavergao, nikada nebi bila kod nas i u Ungariji prestala despocia Leopolda I.; da nebude velikoga ustanka francezkoga, niti bi bio Josip II. onako naglo umrao, niti bi bila njegova despocia prestala; da nebude Carbonarah, Rumunjah, Gerkah i serpanjskoga prevrata francezkoga, car Franjo nikada nebi bio naše sabore sazvao; da nebude prevrata francezkoga od god 1848. nikada nebi bila Ungaria dobila one zakone što jih je onom prilikom bila ugrabilo, pače bili bi se Austrijski beamteri, koji pod imenom upraviteljih županijskih biahu svu zemlju pritisnuli, još većma razkopitili; bile bi se Austrijske

mitnice, kojih znamo da već jedna biaše na ungarskom zemljištu, još većma pomnožale; bile bi se austrijske trafike, kojih već god. 1846. biaše i u Pešti, još većma razprostranile; jednom rečju da nebude francuzkoga pokreta od god. 1848. ustav naš i ungarski, bio bi bez prolijta i kapi kervi propao; a da nebude Magente i Solferina, nebi se danas znalo ni za ove prazne ukaze koje nam za ustav prodaju, nebi bilo ni ovoga ni Peštanskoga sabora.

Da nas nije Austria do godine 1848. više tlačila, uzrok je da onakovo postupanje biaše po nju koristnije, a ne da se je ona nas bojala. Ali, vajipu jedni, još nikada nije bilo tako strašna tlačenja kakovo je ovo današnje. Da što, jer pod pervašnjimi tlačenji mi nismo živili, a da bi se ustali otcii naši, oni bi nam znali svašta kazivati o onih vremenih, kadno naši Kerčki Frankapani, naši Šubić Zrinski biahu za buntovnike proglašeni i udavljeni samo zato, jer se Nemcem htelo hrvatskih imanja.

Ali, drugi vele, odsele neće bivati kako je dosada bivalo: Evropa vidi da se je Austria preživila, pa se ona mora preporoditi kroz Magjare, ali da na njezino mesto mora stupiti deržava nova, i ta je deržava, kažu, magjarska. Magjari imaju priklonost čele Evrope, pa, bili s Austriom, bili o sebi, oni budu slobodni ostati. I ja uvidjam da se je Austria preživila; da je ona, kakova je danas, ne samo suvišna i bezkoristna, nego upravo škodljiva za Evropu; nu ja sudim da Austria, koja kao nemačka evo dvanaest godinah životari, kao magjarska ne može ni pet godinah doživeti. Ja velim da Magjari, kakovi su danas, i kakovi sva je prilika budu do smerti ostati, niti mogu dobiti ljubav koga naroda ni ikoje vlade. Istina, kako godine 1848., tako i sada, dok dotica novca, novinari pisaše za Magjare, pače i pojedini ministri pokazivaše im se prijaznimi, ali od piskaranja i čeverljanja do valjane pomoći velik je korak, to" je korak koga niti je tko za Magjare učinio, niti će ga, strah me je, dok Magjari ostanu ovako zasukani, ikada učiniti. Evropa bo uvidja da Magjari žele samo u tlačenju narodah Austriju izmeniti, Evropa zna da svaki na izтокu Evrope zasužnjeni narod za rusku knutu dozriava, Evropa zna da se kroz sužanjstvo na njezinu iztoku i na zapad sužanjstvo primiče.

Mi svi želimo oslobođiti se od jarma bilo čijega, a neželimo jarme menjat...

Istina je, jedni kažu, danas o nas nestoji sdružiti se s Ungariom, nu izjavimo samo da se želimo s njom sdružiti, pa čemo tim dobiti po svoj Evropi moralnu snagu. U tih rečih sakriveno je nešto; evo što: kako god. 1848. bila bi Evropa Ungariju za deržavu samostalnu priznala, da se nebudu narodi Ungarie proti Magjarom digli, te da nebude Evropa opazila, da je uz gospodstvo Magjarah Ungaria druga, samo što manja Austria, tako i danas da bi svi narodi Ungarie i mi Hrvati složni bili, nas bi sve Evropa priznala za baštinika Austrije. Magjari su do nedavno po Evropi u tu sverhu trubili, i dokazivali da su svi narodi domaći im i susedni za njih; oni su dokazivali po inostranim novinah da se mi Hrvati kajemo za grehe 1848. god. i da smo, kako i svi narodi Ungarie, dušom i telom pripravni baciti se u milost i nemilost Magjarom pred noge. Magjari su dokazivali po novinah, da mi Hrvati nismo drugo nego herpa prosjakah, koji bi bez pomoći Magjarah od gladi pomerli. Ja sam uveren, da kod toga piskaranja biaše i Austria zastupana, nu itako da budu Magjari razumili pravo stanje stvarih, Austria nam nebi bila mogla onim piskarenjem po izvanjskih novinah ni malo naškoditi. Kakovo je to današnje stanje stvarih kod nas i u Ungariji. Ako smo razumnii i iskreni mi moramo izpovediti, da biahu i da jesu svi narodi Ungarie, kako i mi pripravni, sdružiti se makar s kime, za izbaviti se današnje nevolje; nu, gospodo, mi moramo takodjer priznati, da i mi i svi narodi Ungarie o gospodstvu Magjarah sasvim onako sudimo, kako i o gospodstvu Austrije: — mi svi želimo oslobođiti se od jarma bilo čijega, a neželimo jarme menjati Kako bi se bili imali ponašati Magjari, da budu ovo stanje poznali, i da im bude stajalo do slobode i vlastite i naše.

Bez dvojbe, oni bi bili morali pred licem Evrope svetčano prosvediti proti onim piskarom koji huliše nas i ostale narode; oni bi bili morali svetčano prosvediti proti onom austrijskom ukazu, koji zapoveda, da se ima odnošenje Hrvatske naprama Ungariji ustanoviti; oni, Magjari, gospodo, bili bi morali proglašiti, daje dogadjaji 1848 svaki savez medju nami i njimi prestao; napokon, Magjari bi bili morali u pervoj sednici svoga sabora to sve svetčano izjaviti, te jednakost svih narodnosti Ungarie proglašiti. Kako bi danas mi svi stajali, da budu Magjari tako učinili. Gospodo, mi bi već davno bili naš podpun ustav

dobili, mi bi danas Austrii zapovedali. Jer sabor peštanski priznav ravnopravnost narodah Ungarie, bio bi Austrii onaj strašni mač iz šakah oteo, onaj mač, koga s ludosti i s nepravednosti Magjarah može Austria Magjarom svaki čas na vrat spustiti; onim korakom bio bi sabor peštanski u samoj Ungarii deset milionah serdaca proti Austrii dobio; odbiv Hervate od sdruženja u današnjih okolnOstih, peštanski sabor bio bi kod nas uništo one ljude, koji su i godine 1848. Magjare na zlo naveli, pa ih i u propast rinuli, te bi se mi, danas razcepani, bili svi složili s narodi Ungarie proti Austrii; jednom rečju, da budu Magjari poznali današnje okolnosti, pa da budu razum i pravednost sledili, mi i oni, kod kuće sigurni, bili bi svu snagu proti Austrii naperili, a toj snagi despotička Austria nebi mogla odoleti, nego bi bila morala drugačie ubrazditi.

A kamo dovedoše Magjari svojim dosadašnjim postupanjem nas i sebe. Razgledajmo se i vidimo što radi Austria s nami i s njimi, pa nam netreba drugoga odgovora. Zašto radi Austria tako derzovito kod nas i u Ungarii zato jer zna da smo i mi i narodi Ungarie nesložni i medju se kod kuće, i jedni s drugimi izvan domovine. Mislite li da je ono malenkost što rade Rumunji i Slovaci, mislite li da je to poslednji napor izdišuće Austrie. Ja vam, gospodo, kažem, da je u onomu i u njemu kod nas sličnu pletivu Austria samo sredstvo, a pravi početnik onoga pojave nije Austria nego Rusia; ja vam kažem, da bi se rusko pletivo kod nas i u Ungarii samo onda opazilo, kad bi Austria i Magjari popustili od svoje nepravde i od svoga nasilja, a ovako Austria i Magjari sakrivaju, podpomažu, razširuju rusko rovanje na izтокu Evrope. Jer u današnjih okolnostih, Evropa mora pravo dati i Slovaku, i Rumunju, i Hervatu iztočne cerkve, i ostalim narodom na izтокu Evrope, kada oni plaču na nepravdu, koju terpe poradi verozakona, poradi narodnosti. Evropa uvidja tu nepravdu, uvidja da ona dolazi neposredno od Austrie, od Magjarah i od Turakah; nu,. gospodo, Evropa nezna, da u stotini onih, koji se tuže, jedva dva govore iz obsvedočenja; Evropa, velim, nezna, da se oni ljudi i narodi zato tuže, jer ih je na to i tako Rusia naputila. Dok bi prestala despocia Austrie i nepravednost Magjarah i Turakah, nestalo bi i onih tužbah, nestalo bi i ruskoga trovanja po ovih zemljah.

Nu Magjari su naškodili sebi i nami kroz ono hulenje, koje su proti nami u izvanjskih novinah razširili. Gospodo, Hrvatska je zemlja klasička, ona je bliznica Italije. Evropa vidi u Španjolskoj i u južnoj Italiji na što može zla uprava, opaka vlada narod i zemlju nagnati; Evropa zna, da je narod hrvatski siromašan samo zato jer je osiromašen; Evropa zna takodjer, da je takov svaki narod koji pod despociom čezne, koj neuživa plod svojih žuljah, koj je po vlasti nateran na sami živinski život; nu Evropa nije mislila, da se naš narod za nekoliko tisućah forintah Magjarom prodao; to Evropa nije mislila dok joj Magjari nekazaše. Tom neistinitom i nepristojnom izmišljotinom nahudiše Magjari sebi i nami, oni odbiše Evropu od sebe i od nas. Jer sad Evropa pita: Magjari, ako ste vi Hervate za nekolike tisuće forintah kupili, ako Hrvati nemogu sami o sebi živiti, što vi mislite, što će Hrvati onda učiniti, kada im Rusia svoju kesu razmersne. I zbilja, gospodo, vi koji narodu obećavate u sdruženju s Ungariom zlatna berda, vi koji puku kažete, da budu prestatи štibre a nastati jeftinoća u svemu, vi, gospodo, koji tako radite, što ćete učiniti i kako ćete se pred narod pokazati kada tko dojde i kaže istinu, da u Rusiji neima zemljarine nikakove, kućarine nikakove, tecivarne nikakove. Na ta pitanja netreba odgovora: Magjari svojim dosadašnjim postupanjem pletu, bezda i sami znadu, knutu za se i za nas; Magjari odtiskuju slobodu i sreću od sebe i od nas; Magjari proigraše ljubav i priklonost Evrope za se i za nas.

Gospodo, ja najradje mučim, nu kad govorim, ja govorim kako mislim i čutim. Sve zlo, koje ja ikomu želim, neka Višnji na me obori; nu ja kažem, da se je ovaj magjarski sabor već u pervoj sednici preživio, da se je preživio onaj čas, kad nije proglašio jednakost narodnosti Ungarie. Samo na ovaj način bili bi se Magjari mogli s domaćimi narodi pomiriti, pa ovako za srećnu budućnost jamstvo dobiti. Već sada, učinili oni što im drago u tom pogledu, ništa im nebude pomoći, sve bo se bude smatrati za čin, koji im je nužda otela, a ne ljubav pravednosti rodila.

Ja nerazumim, što hoće da kažu oni, koji vele da kraljevina Hrvatska, kraljevina pet stoletjih perkosivša izтокu i zapadu, nemože o sebi, neodvisna stajati. Nijedan narod nemože bez drugih narodah obstati, pa itako svako selo može kao neodvisna deržava biti. Narod franezki, narod u trih

stranah zemlje deržeći svoju slavodobitnu zastavu razvijenu, i taj narod trebuje drugih narodah, a itako San Marino i mnoge druge deržavice obstoje takodjer i živu u sreći i slobodi. Ali kako mogu tako male deržave životariti, dok se kojoj velikoj zemlji pohtewe, one su deržavice odmah njezine podložnice! U deržavah je, gospodo, kako i u obiteljih: ona je obitelj doista bogatia, koja broji pe tero čeljadi, pa ima petdeset vaganah žita, negoli ona, koja broji sto dušah, a ima dve stotine vaganah žita. San Marino je ne samo sloboden nego je za mnogo i mnogo bogatii od Austrie, on bo uz neznatnu štibru svake godine ima znamenit suvišak, a ovoj na prostoru i broju pučanstva velikoj deržavi nikada nedotiče prem velike daće od narodah pobire. Ako gledam na snagu, ja neznam što bi rekao o razmernoj snagi ovih dvih deržavah, nu znam da je Austria za uzderžati domaći mir trebovala pomoć od velevlasti, a San Marino još nikada nije tudju pomoć trebovaao za urediti ali uzderžati svoje domaće stanje. Kako medju ljudi, tako i medju deržavami, negleda se na samu jakost, jer drugačie slabii bi već davno bili podavljeni od jačih; drugačie već se davno nebi znalo za Švedsku i Dansku, za Belgiu i Holandiju, i za mnoge druge deržave, koje znamo da obstoje. Deržave su, gospodo, Francezka, Englezka i Rusia, a drugo su, kao deržave budi kakova upliva, samo imena, pa ako se izmedju onih trih gorostasan dva slože proti tretjemu, i onaj će tretji, bio on kojgod, propasti.

Ali zašto bi u vetr gvorili: neće Austria, neće Evropa da mi Hervati budemo neodvisni, da budemo samostalni. Što Evropa misli što li Austria, ja neznam; nu ja znam da kad bi bilo na onu Austrie, niti bi se danas znalo za kraljevinu Gerčku, ni za deržavu Rumunjsku, ni za kraljevstvo Italije. Ja neću da dokažem da će Hrvatska doista biti deržavom o sebi, nego samo velim da naša domovina, kako nekada biaše, tako i danas može biti samostalna; ja htetoh dokazati da mi, ako smo muzi slobode i napredka, moramo nastojati da našemu narodu izbjijemo iz glave onu veru koju mu je Austria i Rusia narinula, veru kao da smo mi, uzderžavatelji Austrie, tako slabi da ne možemo drugačie nego kao bilo čiji robovi živiti; mi moramo Hrvatom kazati da je sužnju jednako u amerikanskoj republiki i u austrijskoj ali ruskoj despocii.

Evropa će se braniti od te svoje propasti, a mi s narodi Ungarie stojimo na pogazu toga strašnoga rata...

Gospodo, moje razmatranje ustavlja se kod predloga gospodina Kvaternika. Ja sam za ovaj predlog. Ja sam zanj jer sudim da on sam može pružiti i osigurati slobodu i sreću našu, slobodu i sreću Ungarie, te obstanak i veličanstvo obitelji Habsburgo Lorenah; a sam za taj predlog jer sam uveren da se samo polag njega, ako iole pazimo mi i narodi Ungarie, nemožemo posvaditi; ja sam za taj predlog, jer je on osnovan na sdruženju naše domovine s Ungariom samo u skupnu zakonitu kralju, pa u sjedinenju serdacah i desnicah; ja sam za personalnu uniu s Ungariom, jer sam osvedočen da kako Belgia sa Holandom, Francezka s Talianskom, nemože biti u realnu družtvu, tako nemožemo ni mi s Ungariom; a kako one zemlje tako i mi, u političkom savezu možemo biti prijatelji i večnji saveznici; ja sam za taj predlog, jer sam osvedočen da ako se s Ungariom realno danas sdružimo, sutra se budemo s narodi Ungarie klati, prekosutra budemo skupa s onimi narodi jaukati pod štapom Austrie, sledeći dan izdihavati pod knutom ruskom, pa do koji čas pasti žertvom evropskog rata koji se mora izleći ako se knuta na more adriatičko protegne. Jer kako god Rusia nebiaše ni deržavom evropskom dok nije Poljačku dobila, isto tako Rusia nemože postati zazbilja evropskom velevlastju dok nedojde na Dunaj ili što je isto, na more adriatičko; a kada se to sbude, tada nestaje Evrope, pa ova strana zemlje postaje Rusiom.

Bez dvojbe, Evropa će se braniti od te svoje propasti, a mi s narodi Ungarie stojimo na pogazu toga strašnoga rata: udarce i posledice toga hervanja nebude toliko čutiti Evropa. Nebude ih čutiti Austria koja ih nemože u današnjemu svomu stanju ni doživiti, nebude ih čutiti ni Rusia, nego čutiti ćemo ih mi i narodi Ungarie. Tim strahotam možemo se mi samo onda ukloniti ako se sa svimi narodi na izтокu Evrope pobratimo, hoću da rečem, ako sa svimi njimi politički, i samo politički savez sklopimo.

Evropa može se tomu dosad najvećemu i najžestjemu ratu samo onda ugnuti, ako ona sve narode na iztoku Evrope oslobodi. S toga ja sam uveren, da ako Austria za na veke nezakopa svoju despociu, te

time ako ona uz privolenje cele prosvetljene i napredujuće Evrope, i sveserđnom pomoćju svojih narodah konačno nereši iztočno pitanje, ja sam, velim, uveren, da će Evropa zakopati Austriju i despociju njezinu, pa će na njihovu grobu rešiti pitanje iztočno, te urediti i nas, i Magjare, i sve naše susede onako kako se Evropi svidi; ja sam uveren da će to rešenje morati biti pravedno, naravsko, polag narodah, a to jer se Evropa drugačie nemože osloboditi pogibeli koja joj od severa preti.

Ali, velite, predlog g. Kvaternika nije moguće uživotiti. Austria ga, kažete, neće potverditi. Oni koji tako misle, nisu marili na ovaj sabor ni dolaziti. Ja, gospodo, neimam uzrok smert si želiti, nu nedao mi Bog dotle živeti, dok mi tko ne dokaže da je Austria ikada, i jednom narodu, isto dala s dobra, i da mu je ono što joj je nužda otela, duglje uzderžala negoli je nužda trajala.

Nu, gospodo, mi znamo da je Austriju Evropa uredila u Italiji, pa bi to isto moglo biti i kod ovoga našega pitanja; mi znamo da ima bivših vladara koji bi danas nekadašnjim svojim narodom deset putah onoliko dali, koliko su oni narodi od njih zahtevali dan prie negoli su se prestolja onih vladara srušila; to, gospodo, sve mi znamo; a Austria zna da je od onoga stanja u komu narod prosi, zahteva, do onoga stanja u komu narod neprima milostinju nego si sam daje, ne korak nego samo stopa; Austria zna, da su nastala vremena u kojih je narodom do prestolja samo toliko stalo, koliko prestolja pokazuju da im stoji do pravah narodah, i da narodi na poziv prestolja onako odgovaraju, kako se prestolja odzivljuju na poziv narodah. U tomu znanju našemu i Austrije, te u ozbiljnosti današnjih okolnosti ja nalazim jamstvo da će Austria ali ovaj naš zahtev, ali svoju propast potverditi.

U ostalom, ja sudim, da mi nesmimo toliko gledati na hire Austrije koliko na sveta prava naše kraljevine. Kažimo dakle Evropi i kralju iskreno naša prava i naše potrebe, izpunimo deržanstvo Hrvata, otačbenikah, poklisarah i priateljah kralju, to, gospodo, učinimo, pa bio posledak koj komu drago, mi smo svu odgovornost s nas svalili, mi već neimamo ništa što bi nam Austria mogla oteti, a dali ni Austria nema ništa za izgubiti, na to neka pazi Austria (živio!)

## ANTUN GUSTAV MATOŠ: PRI SVETOM KRALJU

Prozor Stjepanovog Doma  
Priča gotski san.  
Modri tamjan i aroma  
Puni sveti stan.  
Stanac kamen, hrabri Toma  
Erded, Bakač ban,  
Heroj sisačkoga sloma  
Sja k'o onaj dan.  
U katedralu, kad su teške noći,  
Na Banov grob zna jedna žena doći  
S teškim križom cijele jedne nacije,  
A kip joj veli: Majko, audiant reges:  
Regnum regno non praescribit leges,  
I dok je srca, bit će i Kroacije!



Pregrada (plutej) sa likom hrvatskoga vladara, najvjerojatnije Petra Krešimira IV., iz splitske katedrale (11. st.)

## Kaznena parnica proti dru. Anti Starčeviću, *Narodne novine* 1863, 519

Jučer smo samo u kratko naveli, da se 8. o. m. započela konačna razprava kod kr. sudbenoga stola županije zagrebačke proti g. dru. Anti Starčeviću, vel. bilježniku sl. županije riečke, koj bje okrivljen radi smetanja javnoga mira. Kao sud siedili su g. Franjo Novak, predsednik kr. sudbenoga stola županije zagrebačke i prislednici sudb. stola gg. Thery i Barac; perovodio je g. Andrijević.

Kao deržavni odvjetnik bio je županijski sudbeni savjetnik g. Kositić. Občinstva bijaše mnogo.

G. predsednik opomenu občinstvo po §. 220. kazn. post. na mir i dostoјno ponašanje, a g. perovodja pročita obtužbu proti g. dru. Anti Starčeviću, okrivljenomu po §. 65. sl. kazn. zak. radi smetanja javnoga mira, počinjena govorom, deržanim u glavnoj skupštini županije riečke 4. lipnja 1862.

Na pitanja odgovori okrivljenik, da je on dr. Ante Starčević, rimo-katolik, neoženjen, rodjen u Pazarištu otočke pukovnije i da mu ima 39 godinah. Do sada da je sudbeno neporočan.

Zatim preuze rieč g. derž. odvjetnik, te razloži ovako tužbu svoju:

Obtuženik dr. Ante Starčević, veliki bilježnik županije riečke, stavljen je odlukom sl. suda pod obtužbu poradi zločinstva smetanja javnoga mira, nastojanjem razdraživati proti austrijskoj vlasti t. j. deržavnoj upravi, na temelju §. 65. sl. a k. z. počinjenoga. Obtuženik toga radi po iztražnom sudcu na odgovor pozvan, izreče načelo, što se može uzeti kao normativ njegova mišljenja, i javne dijalateljnosti, da je previšnjom diplomom od 20. listopada 1860 razstavljena vlada hrvatska od vlade austrijske, i da je ista vlada austrijska sada odgovorna, te je moći njezine čine pretresivati; odtuda izvodi, da on nemože biti odgovoran za ono, što je u skupštini županije riečke govorio.

Kr. ovo deržavno odvjetništvo imalo je već jednoč priliku, pred sl. sudom označiti glavno stanovište, s kojega ono u sadanjim okolnostima domovine naše dotle, dok se javnim nazorom i pravnom političkom životu stalno temelj nepoloži, kod razglabanja političkih prestupaka, iz zlorabe slobodne diskusije proiztekavših i presudjivanja njihove kažnjivosti izlazi.

Naprama gori razloženomu načelu tuženika nastaje dužnost, u kratkim certama već sada na ovom mjestu obilježiti to stanovište, da tuženik uzmogne shvatiti ona momenta, na koja mu valja u obrani poglavito pažnju obratiti.

Kr. derž. odvjetništvo neniječe, da je proglašenjem listopadske diplome proglašena takodjer i sloboda diskusije uzkersnulih autonomnih municipalnih oblastih, ujamčena takodjer i slobodna kritika činah javnih deržavnih organah, ali sve to samo dotle, dok se ta sloboda kreće između označenih granica zakonitosti.

Zakonitost pako otu opredieljuju svi članci zakonski, u našem kaznenom zakoniku saderžani, dakle i oni o političkim prestupcima glaseći; isti zakoni, jer nisu jošte voljom ili sankcijom vladara ukinuti, postoje u nas i poslije listopadske diplome u svojoj podpunoj krieposti, niti im je obvezatna moći rečenom diplomom dignuta.

Sudac, sudeć o političkim prestupcima, mora se deržati smisla i duha dotičnih zakonskih članakah, kao temelja zakonom postavljenoga, i jošte sveudilj nepomično stopećega, bez kojega moralno bi se subjektivnim nazorom a po tom i samovolji presudjujućih organah prosto polje ostaviti.

Isti zakoni, kao jednu obilježku zakonitoga pojma zahtievaju, da se dotični zločin, ako je od te naravi, javno ili pred više ljudi izverši, a neima dvojbe, da se medju javna mesta imaju uverstiti županijske skupštine.

Sve dakle, što se u sadanjim odnošajima zahtievati može od sudca, koi ima suditi po pozitivnom zakonu, jest po mnjenju kr. deržavnoga odvjetništva to, da ima važda pred očima zakonitost strgo preciziranu, koja samo ono osudjuje, što na sebi nosi očiti i nedvojbeni biljez povrede pozitivnih, u krieposti obstojećih zakonah, i da pri presudjivanju takovih prestupaka nesvergne sumi ni zastave, kako je ta svetkovina u redu najboljem obavljena, i kako je u večer, kad su se gosti u kolima sa pozorišta kući na Rieku vraćali, u istom gradu sakupljena masa ljudstva navalila surovim i nedostojnim načinom na vraćajuće se goste, i golema se ekscesa krivcem učinila.

S toga povoda sazvana je po vel. županu riečkom izvanredna velika skupština iste županije u to ime,

da se ovdje o dogodivšem se ekscesu pretresa i posavjetuje o načinu, kako bi se posliednoj javnoj sigurnosti i povredjenom poštenju narodnomu najshodnije zadovoljština pribavila.

Pod utiskom opravdane ogorčenosti, što je zavladala bila dusima, otvorena je ista skupština, a u istoj skupštini deržao je tuženik, dr. Ante Starčević govor, koi po mnjenju kr. derž. odvietničtva saderžava u sebi sve obilježke zakonitoga pojma zločinstva smetanje javnoga mira, u §. 65. kaz. zak. sl. a. nacer-tanoga; — zločinstva, kojega se tvori krivcem onaj, koi proti upravi deržavnoj javno ili pred više ljudih uznastoji razdraživati na preziranje i meržnju.

Jer, čim je g. pervi podžupan Vončina u tom predmetu govor svoj zaglavio, i shodan predlog učinio, da se imadu zemaljske oblasti na bezodvlačno i kriepko posredovanje pozvati, preuze rieč obtuženik i u poduljem svom govoru, a izrazima konkretnim, smisla nedvojbenoga, stade dokazivati bezuspješnost svakoga tersenja oko toga poduzeća, iz toga poglavito uzroka, što je sama vlada austrijska, jedina pričina dogodivšemu se odprije ekscesu.

On reče: »da bi bilo krivo pučanstvo riečko, da isto nije bilo onom prigodom golo oružje vlade austrijske, i da onomiestne oblasti, ponašajući se onako, kako su se zbilja ponašale, nisu izveršivale nego naputke, ili upravo naloge, zapoviedi one vlade;» a na drugom mjestu: »da mi u živoj žeravi, na koljenima proseć, od austrijske vlade ništa nebudemo izprosili, osim, ako bi ovoj vladni okolnosti što god za čas otele;» pak po tom ovako zaglavlji: »ja dakle predlažem, da se nebaca krivnja za onaj izgred na nikoga, nego da se opišu točno sve okolnosti i sva pojavljenja, koja se oko onoga izgreda pokazaše; da je austrijska vlada nastojala hrvatski narod svakojakim sredstvima zavadjati, i medju se razjarivati, pak nakon toga točna opisa da se zaključi, da je bezuspješno zahtievati zadovoljštinu od vlade austrijske, dok ona primjereno nekazni prave krivce u onoj smutnji, što ako neučini, onda znamo i mi i vas narod, da smutnje, koje se na Rieci sbivaju, nedolaze od drugud nego od one vlade.«

Obtuženik priznao je pred iztražnim sudom, da su to njegove rieči, pobijezene točno, i da ih je u javnoj skupštini županje riečke izustio.

Svaka ova stavka očiti je odsiev meržnje i nepouzdanja u deržavnu vladu austrijsku, a i nakana, silno uzkolebanje i ogorčenje serca svoga saobćiti i uliti u dušu i serce ciele skupštine, a tim probuditi meržnju proti rečenoj vladni, jasna je i nedvojbenata.

Ovdje se dakle stiču sva kriterija prije pomenutoga zločinstva smetanja javnoga mira, i to izveršenoga zločinstva, jer:

p e r v o, zakon naš neišće k izveršenosti zločina uspieha; sam učin nastojanja razdraživati na preziranje ili meržnju proti upravi deržavnoj, ako i ine obilježke zakonitoga pojma neoskudjevaju, čini zločinstvo smetanja javnoga mira izveršenim;

d r u g o, zla nakana, poticati na meržnju i nepouzdanje proti upravi deržavnoj, jasno odsieva već u samim izrazima, kako bi rečeno; a napokon

t r e č e, vlada austrijska, kao deržavna uprava, još uvek u nas obстоji faktično, niti se nedade tvrditi, da je ista vlada i poslije 20. listopada 1860. lišena svakoga zakonitoga uticaja, svakoga značenja u našoj domovini; jer to nije izričnom voljom vladara nigdje tako odredjeno, ili sankcionirano, a upravo listopadskom diplomom akcentuirano je načelo, da se za sigurnost carevine i za blagostajne pojedinih njezinih zemalja ukazuje kao neodoljiva potreboća, da se najviše zadaće deržavne zajednički pretresuju i riešavaju, i baš ova previšnja diploma, kao osnovni deržavni zakon i sadanjega našega deržavnoga života, ima za predmet ustanovljenje sversi shodnoga udioničtvovanja građanah kod zakonarstva i kod deržavne uprave; nemože se dakle tvrditi, da je podpuno razstavljenje domaće vlade od austrijske deržavne uprave, da bi samo u načelu izrikom proglašeno, ili da su granice oboje te uprave, ma u nacertima samo izražene.

Pravna okriva tuženikova osniva se na §. 140. kaz. post, jer je sam priznao, kao što je gori rečeno, da je okrivljeni govor doista on deržao i da su mu rieči njegove točno ubilježene.

Tuži ga dakle kr. derž. odvietničvo poradi izveršena zločina smetanja javnoga mira. Ovo je, gospodo! obtužba kr. ovoga deržavnoga odvietničtva proti dru. Anti Starčeviću, a sl. sud neka izvoli zakazanu ovu razpru nastaviti.

## SILVIJE STRAHIMIR KRAJNČEVIĆ:

### PRED KNJIGOM POVIJESTI RODA MOGA



Oltarna pregrada, Biskupija kraj Knina

Nije čelik moja desna,  
Al te krepko srcu nosi;  
Suza moja, tebe svjesna,  
Krvave ti liste rosi!  
Otvoram ti svoje grudi,  
Grijem tebe na svom žaru,  
I tamo mi ono budi,  
Što je boštvo na oltaru!

Grudi moje burno biju,  
Ti si njima bilo dala;  
Oči moje vatrom griju,  
A ti si ih zagrijala;  
Krilo moje raste jače  
S tvoga daha od vjekova; -  
S tobom moja duša plače,  
Baštino mi pradjedova!

Moj je djedo ocu momu  
Na samrti tebe predo;  
Reko j' babo čedu svomu,  
Da sam i ja tvoje čedo.  
A ja vatrom žarke snage  
Do zadnjega bit ću dana:  
List hrvatske lipe drage  
I slavenskog debla grana!

I kunem se ostat tako,  
Dok mi božje sunce svijeti,  
I za tvoje slovo svako  
I živjeti i umrijeti.  
I kunem se, cijela sebe  
Žrtvovati tvomu zmaju,  
Iščupat će onda tebe,  
Kad mi srce iščupaju!

Ah, gdje nema polja pusta,  
Kud se naše kosti bijele,  
Gđe se vrana jata gusta  
Sve uz našu krv veselje?!  
Boli spomen! al jednako  
Kunem ti se pravdom neba:  
Tvoje gorko slovo svako  
Oplakati, kako treba!

I tako mi djeda moga  
I prsiju majke moje,  
I tako mi svega tvoga  
Što ti sveto i milo je,  
I tako mi moga groba  
I zvijezde što me vodi:  
Bit ću žrtvom svako doba  
Imenu ti i slobodi!

Gle gusala slave naše,  
Na tebe ih evo skladam!  
To nam božje vile daše,  
Da ne plačem, da se nadam.  
Ta sva povijest moga roda  
S guslinih se žica čuje,  
Sa gusala nam Sloboda  
Ljepše dane prorukuje!

Njenoj sreći moja krvca, -  
A kad dođe umrijeti,  
Metnite mi blizu srca  
Povijesti nam listak sveti!  
I kako se ptica vije,  
Moj će dašak da se gubi;  
Jer se lako, lako mrije,  
Kad se povijest svoja ljubi!

## **Skupština u Bakru 1879, Galeb (Bakar) 7. lipnja 1879.**

„... Obće klicanje: da! da!) Barčić: Onda predlažem sljedeću rezoluciju: Pučka skupština sabrana u Bakru izjavljuje, da „Obzor”, glasilo vladajuće u Hrvatskoj stranke zagovara pravac državnemu pravu i narodnim interesom protivan, a po hrvatski narod posve poguban. Ta se izjava ima odaslati predsjedniku kluba vladajuće stranko gosp. Kvestiču na znanje i ravnjanje. (Prima se, živio!).

Dr. Ante Starčević (Burni i dugotrajni živio!) Štovana gospodo! Rieč je, da stari rado govore. Nisam u sebe opazio te slaboće, a osobito danas radje bih slušao takve otačbeničke govore, kakvi se ovdje slave. Ali me prijatelji zapisaše u broj govornika, te ču nastojat da svojoj dužnosti zadovoljim. Kaže se, da govornik mora svoje slušatelje podučiti i zanjet. Ja toga sa svoje strane nepriznajem, jer što naglo plane brzo izgori, a što se brzo nauči, brzo se i zaboravi. Vrjeme štuje s grade, koje su trudom i vremenom sagradjene. Mi treba samo da jedan drugomu dajemo priliku za nauk. Ja ču vam reći kako mislim, a vi onda moje rieči razmišljajte, prosudujte, rešetajte, pa nadjete li da su dobre, sami čete so podučiti i uz nje prionuti.

Čovjek se ničim toliko ne vriedža, već ako mu kažu da nezna stvari svoga zvanja. Nemislim, ako se rekne kovaču da nezna šiti ili kuharici da nezna kovat, već ako kovaču rekneš da nezna kovat, a kuharici da nezna šit, eto ti onda gotove uvriede. To dolazi odtud, jer je čovjeku želja za znanjem prirodjena. Ako kažemo, da razumijemo svoj posao, to se ponosimo, jer smo svjestni, da smo izpunili ostan naravi po kojoj težimo za znanjem. Kako je s tim znanjem? Diete ako će u vatru, ili da uzme u usta što nevalja, kaže mu se 'ba', ili 'pec' ili mu se udari po prstih. Diete si to zapamti, pa pri tom ostaje, nepitajuć, zašto mu branimo.

Stariji opet pita toliko, da mu nemožeš naodgovarati. A kad mu nekažeš što te pita, srdi se. Dodje u školu. Tu mu učitelj govori: ova se kvaka zove n, ova be, ovo je jedno slovo, ovo onakva znamenka i t. d.

U crkvi ga opet uči duhovnik: nesmješ krasti, nesmješ to i ono, jer tako zapovieda Bog. Pa ako poslušaš doći ćeš u raj, a ako ga neposludaš, doći ćeš u pakao. Diete vjeruje, makar o svem nema pojma. Prostu školu prošli smo svi, i dok bude djece, sva će morat kroz nju. Tu mora biti sliepa vjera. I nevjeruješ li, nemožeš se naučit. Nevjeruješ li popu, upustit ćeš se u zla djela. Uzmimo takvo selo, iz koga nitko neide, kamo nitko nedolazi: tu će se štovat stariji, i zapovjedi Boga i glavara.

Ode li tko u više škole pa se više nauči, u tom će se budit sladke uspomene kad se vратi, gledajući kako učitelj naganje njihove djake, i sve će to poštovat. Ali ako on htjedne štogod uzeti ili učiniti, a roditelji mu reknu 'pec' ili 'ba' reći će im: ja sam pri razvitoj pamet', znam što činim. Stane li ga sada duhovnik učiti: nemoj krasti, jer to Bog brani, reći će mu: to ja znam i bez tebe. On neće više htjeti sliepo slušat ni popa, ni roditelje. Počet će nesloga u selu, jer dok taj neće sve da sluša, govorit će se o njem, da je novotar, — recimo — stekliš, da nesluša, to da je nesreća, jednim ovakva, drugim onakva. Ovaj će sada pripovijedat da drugdje po svetu ima i drugih stvari, i da se koješta druga radi nego doma na selu; materi, da nevalja diete povijat i zibat; učitelju, da se na drugi način lagije i brže nauče djeca; seljanom da nevalja svaki dan jesti samo kruh, jer da odtud nastaju kojekakve nesgode i bolesti u tielu, već da ti valja izmenjivat i svaki dan čim drugim prismočit, pa ćeš onda slađe jesti, i biti čil i zdrav.

Duhovniku će reći: negovori uvjek Bog zabranjuje i državni zakon da krađeš, već oko krađeš, nastaje u družtvu nesigurnost, mora onda biti žandara, sudaca; ovo treba plaćati, a tko će jih plaćati, već ti? Ovako uči, a ne uvjek: Bog zabranjuje, Bog zapovjeda. Razumiju slušaju, razmišljaju, pokušaju. Kušajući, nove se misli razprostiru, i tu je napredka. Reknu li: to je buntovnik, prevratnik, antikrist, krši red; pa tuže li ga oblastim, oblasti se onda groze i zatvaraju, a ovaj će onda dušu u se, pa će si misliti: Kad hoćete, da budete neznalice i magarci budi volja vaša, a mi ćemo vas šišat, i vašim se neznanjem, vašom gluposti koristit. Mnogi će se sjećati, da je kod nas na mnogih mjestih tako. Još nerekoh 'sloboda tiska', a o tom sam govorio. Tisak nije drugo nego neka vrsta pisma, i. to' najbrža, najlepša, i

najdulje se uzdrži; pismo nije ino već zabilježena rieč. I to je osobita sreća, što su rieči tako čvrsto, a to je odkrivena misao.

Dok nebi pisma, nisu misli i znanje prelazili od starijih na mlađe inako već od usta govorom, kao danas kod divljaka u Aziji i Afriki; dotle je moglo biti slaba napredka, pošto je sa roditelji umiralo i njihovo znanje, a potomci su morali iznova učit i mislit ob onom što su njihovi stariji već znali.

.....Misao nije ino već pojam, prispodoba utisaka što ih stvari izvadaju na naša čutila. Dok su zdrava čutila, moramo čutiti i misliti. A dok smo u družtvu moramo govoriti. Tko može zabraniti da mislimo? Nitko, već Bog. Dakle ni govorit, ni pisat sve, što tko hoće, nemože nam nitko zabraniti.

Mnogi će si misliti: ta starac reče, da nas neće učiti, ni ganuti. Ja i održali rieč. Neću učiti: možeš psovati, pretresavati božje i vladine naredbe i zakone, to nećemo, jer bismo imali posla sa žandari, sudovi i paragrafi.

Imamo li brnjice na ustih? Ne. Dakle možemo govoriti štogodj hoćemo. Ali ako budemo jedim drugoga ogovarali, grdili, svadjali se?

Tko vriedja bližnjega mora državi odgovarat. Kako nam nisu ruke vezane, da se nepotučemo, već radimo što hoćemo. Zašto nam onda brane pisati, gdje nas može tužiti koga vriedjamo?

A što, ako se viče na zakone? Jedni će govoriti i razlagati da nevaljaju, a drugi će opet ustati na njihovu obranu, pa reći, 'da valjaju. Tu je onda narod, koji će razmislit i jedno i drugo, pa onda sudit, i zakon primiti ili zabaciti.

Pa ako viču na vladu? Ako tko učini vlasti ili komu čovjeku kod nje krivicu, tužit će ga sudu, pa ako laže, bit će kriv.

Sada sledi najškakljivije. Je li slobodno tako pisati o vjeri i Bogu? Sjetimo se, tko nas nauči kletve? Jeli to naučimo iz knjiga i novina? Istina da mi, koji čitamo, služimo se kadgođe kletvami, ali ni oni drugi nisu u tom ništa za nam i zaostali.

I najgorji čovjek drži toliko do svoga glasa, te hoće da ga i drugi drže čestitim i valjanim. Zato kletve bivaju većinom u potaji. Recimo, bit će koj, koji će grditi Boga i vjeru. Ja bih želio, da svaki čovjek koji životom pokazuje da nevjeruje, neka to javno pokaže. Ako ga ovako upoznamo, bolje ćemo znati, kako nam se je prama njemu vladati. Sve naše družveno stanje temelji se na vjeri. Ako nema Boga, čemu onda duša? Nema li duše, čemu i Bog, već kad nam telo umire i trune, te nas nestaje kao i svake druge životinje? Nema li Bog što nagradjivat, ni pedepsat, ni netreba ga. Duša je potekla od Boga, Bog i duša jedno su. Brak je naјsvetiji ljudski odnošaj i ugovor, a temelji se na prisegi.

U obće svi naši odnošaji temelje se na svjedočanstvih, na dokazih i prisegah. Tko prisiže, zalaže Bogu dušu. Tko nevjeruje u Boga, ni u dušu, nemože dakle biti svjedokom, niti nemože prisizati. Kada pako tko štetu nanosi drugomu, nije dosta samo ga staviti u Lepoglavu, već taj neka živi da popravi što je zla nanio, neka živi na obću korist.

U jednoj okolici neki čovjek — neka se zove Petar Bezdušić — na sajmu prodaje na vjeru. Onaj kojim ugovara, neće nikako bez pismena, on hoće da ima crno na bijelom, to se neporiče. Dodje i Bezdušić da pazari, ali mu se reklo: ti nevjeruješ u Boga ni u dušu, nevalja ti prisega ni obećanje: nedam na vjeru. Drugi put hoće da svjedoči, napuste ga, jer mu nevjeruju. Treba štitnika sirotčadi. Nitko neće da njega uzme, jer će imetak oštipnuti, pošto za Boga nemari.

Pa bude li tako svuda prolazio, taj bi borme radje išao i u Lepoglavu, nego da tako živi medju ljudini. A vidiv to drugi, a oni će već radi svoje koristi drugač raditi. Ali kada se krati govoriti što tko misli, onda će mnogi, gdje ga vido i čuju, tu najljepše, a kad jo prilike ludje si prisvojiti, onda nemari za ništ. Mi se prije svoga imamo starati za naše zemaljske odnošaje, a krivce svoje neka Bog kazni, a ne mi mjesto Boga, jer ga tim ponizujemo, te se bez potrebe i prava uplićemo u božje poslove. Ali svaki je čovjek

dužan druge na dobro učiti, a od zla odvraćati.

Od onih pako koji nas tlače, valja nam se braniti, i varaju se, koji od Boga očekuju da će se upilitati u svjetski poredak, pa čudesa činiti za njihovu volju. On je svakomu, dao snagu i sposobnosti, da se njimi može koristit, Tako su n. p, našli pravi križ Isusov. Došli nevjernici Muhamedanci, koji u tu svetinju nevjeruju ništ, pa da će posvojiti mjesto, gdje je križ pohranjen i pootimat vjernim njihovim imetak. Onda su ljudi govorili : nebojte so ništ, Isus. će ih već kazniti, što diraju u sveti mu križ. Ljudi se na to zanieli pa skrstili ruke, a Muhamedanac liepo došo, osvojio Jeruzolim, odnio križ, a po kršćane nastade zlo. Onda oni koji vjeruju da Bog odlučuje, rekoše: Muhamedov jo bog jači od našega. Drugi opet : kad je Isus pustio grob i križ, zašto da ja branim crkve i oltare?

Znamenite crkve, carigradska, afrikanska i mnoge drugo došle pod Muhamedance, pa je sad tamo, kano da tamo nigda ni nebi kršćanstva.

I onda je bilo muževa. Da budu rekli : ljudi! Bog je ljudi stvorio da rade, da ga štuju i da mu na dobru zahvaljuju, a ne da se medju sobom kolju. Svaki je rat proti volji-božjoj. Ali kad ih je volja da se kolju, Bog nebrani. Imaju pameti i znadu što čine. Ako Muhamedanci nedadu mira, onda udri po njima, a nečekaj da ih Bog otjera! A nećemo li tako, prodajmo se s dobra, zašto da'utaman krv lijemo. Da je koj onda tako govorio, proglašili bi ga za buntovnika, za neznabozca.

Pisanjem, priobćivanjem misli i nazora, osobito štampom slobodne su misli ipak prodrle i sada krče put ljudskomu napredku. Mi Hrvati imamo četiri put više uma nego li Niemac. Ali on tu svoju četvrtinu izpili i razvija, pa ima od nje više koristi nego mi od svoje četiri četvrtine, sve jedno pošto jedan ima jednu ral zemlje, a drugi četiri, pa se ipak dogadja, da onaj od jedne svoje rali ima više koristi, nego drugi od svojih četiri.

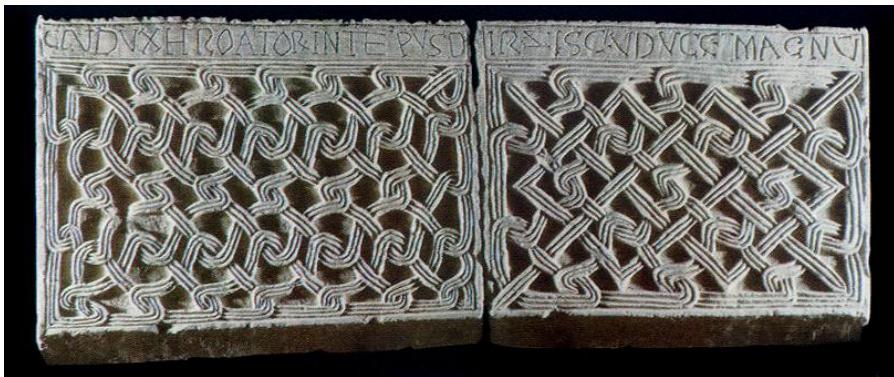
Vrieme je, da se sloboda štampe više negraniči, nego da se učini neograničenom. Tko je proti tomu? Oni, koji hoće odrasle da plaše sa 'pu' i 'ba' a nevide da svi to stvari već znadu, i da ih vodi um. Oni, su protivni, koji vole viditi narod neuk, da se njegovom slabocu služe na svoju korist. Dok je narod u neznanju, dotle se mogu oni pomoći. Znanje vodi k slobodi i napredku.

Kad bih morao biti s čovjekom, koj je proti neomedjašenoj slobodi tiska, vjerujte, da bih se bojao s njim zajedno spavati u jednoj sobi, ako bih imao kod sebe 5 for.

Ja sam na početku rekao, da rado mnogo negovorim, ali kada se stari jednom začavrljaju, onda neprestanu, dok ih neustavi bud njihov glas, bud njihovi slušatelji. Mene ostavlja prvi', a Vam hvala na Vašoj strpljivosti i ljubeznu' dočeku. Da budem mogao i pomisliti, da ćete Vi odmah na prvi mah ili prihvati ili odbiti što Vam reknem', nebih bio ni došao amo, ili bar nebih govorio. Ako te moje nazore pretresete, naći ćete možda dosta pljeve, ali će bit i po koje koristno zrnce. Bila je slaboća kojoj se oteh, kad ono papu proglaši nepogriešivim. A u nas svaki hoće da je papa: samo on da ima pravo, i nitko drugi. U mene te slaboću nije, ja kažem što mislim, a svakomu prosto stoji suditi koliko imam pravo, a u koliko krivo. Rasudujte mi samo rieči onom ljubavlju, kojom Vam ih rekoh. Želim da budem udom još mnogih ovakvih sastanaka, i da budem govorio mnogim ovakvim slušateljem ! (Burno odob. dugotr. živio!)

B a r č i č : Odbor koliko je mogao shvatiti smjer rieči g. dr. Starčevića, predlaže sastanku ovo pitanje: Da li obstojoći zakoni dovoljno zajamčuju slobodu štampe, i da li oblasti štuju slobodu štampe i u toliko samo, u koliko ju zahtjevaju obstojeći zakoni? (Burni: ne ! ne !)

B a r č i č : Onda predlažem štovanoj skupštini da prihvati ovu resoluciju : Pučka skupština sazvana u Bakru izjavljuje, da obstojoći zakoni u Hrvatskoj ne zajamčuju slobodu štampe, i da oblasti hrvatsko neštaju slobodu štampe ni ukoliko ju zajamčuju obstojeći zakoni. Ova se resolucija ima podnjeti preuzv. g. banu molbom, da saboru predloži liberalniju preinaku tiskovnoga zakona, te da odredi, da dotle oblasti na temolju zakona nevriedjaju slobodu štampe.“



*Pregrade sa spomenom kneza (dux) Hrvata Držislava, Kapitul kod Knina (10. st.)*

## AUGUST HARAMBAŠIĆ: HRVATSKOJ (1883.)

Sa tebe su strigli kraljevsko odijelo,  
Izranili tvoje božanstveno tijelo,  
Robinja si tužna, mučenica prava;  
Izdajom i zlobom svezali ti ruke,  
Stvorili te žrtvom sebičnosti puke, -  
Al te moje srce ipak obožava.

Bijedna si sirota kraj obilja svoga,  
Od uresa davnih nemaš ni jednoga,  
Doli krasne zemlje, divne grudi tvoje,  
Doli bistrih rijeka, tvojih suza sjajnih,  
Dol' u gorah gvožđa, osvetnika tajnih,  
Za njimi odavno gine srce moje.

Ah, to mene bol! Ti nemaš slobode,  
Nemaš svoje soli, kruha, niti vode,  
A kraj svoga divnog i tolikog blaga;  
U naroda vijeću tvoj se glas ne broji,  
Al su tomu krivi zli sinovi tvoji, -  
Ipak si mi mila, ipak si mi draga.

Od Jadranskog mora do hladna Timoka,  
Od Balkana pa do Triglava visoka,  
Svud su tvoji sinci i svud sreća huda;  
Tu se oni krste raznimi imeni,  
Al su zato redom sužnji zarobljeni,  
Jer razdiru sami tvoja divna uda.

Oh, gdje ti je slava, kruna, mač i žezlo?  
Zar je tvoje tijelo u krvi ogrezo,  
Da vijek čamiš jadna posred ropskog čama?  
Gdje su sada tvoji nekadanji dani,  
Gdje su Krešimiri, Zrinjski, Frankopani?  
Odavno ih, jao, krije grobna tama.

Ipak hman me pute: Slaba si, malena,  
Od rođene djece podlo ostavljena:  
Ta i ja sam vazda trpio i strado!  
Na lagodi slabici, znadem, živi rađe,  
Al slobodu sticat mnogo li je slađe  
I žrtvovat za nju svoje žice mlado.

Nek se diče Rusi svojom veličinom,  
II Francezi svojom slavnom otadžbinom,  
II Englezi svojim svesilnim mornarstvom!  
Ne zavidam njima sve vrline ote:  
Van Hrvatske za me ne ima ljepote,  
Ja se dičim njome i njenim „barbarstvom“.

Klevetnici pusti, ptice zlokobnice,  
Podlost im je duša, nepoštenje lice,  
Vrijedaju te tako, moja majko zlata!  
A ne znadu jadni da si tisuć ljeta  
Prosvjeti i vjeri apoštolka sveta, -  
Al Hrvatska ti si, sad im nepoznata!

Jest, Hrvatska ti si! Meni sve na svijetu,  
I zanosan evo duši u poletu  
Slavim tebe pjesmom, tebi posvećenom;  
A jedanput valjda dočekat ću zgodu,  
Da se mogu borit za tvoju slobodu,  
Pa da jednoć bar te vidim osvećenom!

Ali miruj, srce! Miruj, dušo čista,  
Najdivnija nada ko zora se blista:  
Budućnost je naša, ma se tko protivi!  
Hrvat već i sada ropske lance stresa,  
Vesela mu klika ori do nebesa:  
„Hrvatska je evo spašena da živi!“

## Pisma Magjarolacah, Na štioca<sup>7</sup>

„Što ti se čini, imali naš narod dosta jakosti za živeti?“

Zagonetka je svaki čovek, i tim više svaki narod, a čovek, narod, pokvaren, upravo je otajstvo: iz njega može biti svašto i ništo. Kod ovoga naroda ja nalazim preveć bilegah koje slute na propast. U njemu se do tudjinacah više derži nego do sinovah domaćih, u njemu se više mari za tudje nego za svoje, u njemu se treba više neg se ima, u njemu se hoće više uživat neg radit, u njemu se ne veseli nad napredkom ni nad ljudi napredka, u njemu se nepazi na dobro ni na zlo, na poštено ni na nepoštено, nego samo na ono što je taj čas koristno, njega se prima nemački jezik, a takav narod meni se čini kao zemlja koje se guba uhvatila.

Kada čujem žensku govorit nemački, odmah znam tko je; pak itako više stoji odgojenje puka od njih nego od mužkaracah.

Da dojde Tibetanac i da govori o hrvatskom jeziku, o povesti Hrvatah, njemu bi se više verovalo nego Anti Kuzmaniću ili kojemu Hrvatu. Da se zarate dve deržave u Azii, taj bi rat Hrvate više zanimalo nego ih zanima stanje njih i njihove domovine.

„Dakle sami znaci smerti! Jesi-li zaboravio jakost naših seljanah na saboru god. 1861?“

Nisam zaboravio, i znam, da Rimljani u nijedno doba svojega života nebi bili odoleli onakovoj navalij kakovoj odoliše oni naši seljani. Ali pazi: god. 1865. njih ni jedan nije došao, hoću reći nije pušten u sabor. U takovu je stanju naš narod, da mu nedadu ništa što bi on htio, a on je i preslab, i nezna pokazati svoju volju.....

Oni tverdaju da je ono sve samo jedna narodna, hrvatska pasmina, što-god pomešana, kako i drugde; da je množina naroda u istinu bez znanja; da mnogi Slavoserbi neznaju što rade i zato da će uz istinu i napredak pristati dok vide svetinje; da će, dok se osvedoče, i drugi Slavoserbi, ostaviti izdajice i pristati uz narod i njegove branitelje, itd.

Ja ostaođ kod moje: da je hrvatska pasmina u prevelikoj pogibeli; da će se ona težko oporaviti; da slavoserbsku pasminu, orudje sužanstva i herdje, svi tudjinci negovaju, neguju i budu negovati; i to jer nijedan tudjinac nebi mogao ovaj narod satert kako ga Slavoserbi saterše; da je isto, učiti Slavoserba ili vola; da će Slavoserb, kako hoćete, sve priznat, sve dopustit, i svakako govoriti, nu itako po svoju raditi; da Slavoserb, kada god izusti reći n a r o d ili d o m o v i n u, ili s l o b o d u, ili budi koju reč, ili je već narodu naškodio, ili upravo gleda naškoditi; da bija za nje prideržao i to njihovo pravo ime, i za nas ono „Stekliš“, kojim je nas nekoliko god. 1861. Makso Piškorac kerstio; da „pisma Slavoserbah“ nemoram upravo ja pisati nego da to mogu drugi, od mene veštii, itd.

Nakon ove razprave ostade po njihovu.

.....

Nije druga, ništa nekoristi, van dajmo „pisma Slavoserbah“. Ali ne, jer je „Zvekan“ preporučio ime „Magjarolac“, kerstimo ih barem za sada, „pisma Magjarolacah“.

<sup>7</sup> <http://documents.tips/documents/ante-starcevic-pisma-magjarolacah.html#>

## DOBRIŠA CESARIĆ:

### MATOŠ U PARIZU (TRUBAČ SA SEINE)



Vlaho Bukovac: Hrvatski narodni preporod

Moja je soba tako jadno mala,  
Ja ne bih u njoj izdržati mogo  
Da mi oči ne sanjaju budne.  
Al ne ropćem. Sudbini velim: Hvala;  
Jer mojoj bijedi čudan sjaj je dala,  
I moje patnje nisu uzaludne.

Danas sam opet ručo samo čaj.  
Al vlažna blagost sja u mome oku:  
Ja opet mislim nas svoj rodni kraj.  
I čežnja preobražava mi javu:  
Sa Quaija mjesto Seine čujem Savu,  
I Tuškanac mi šumi iz aleja.

Na domovini dvostruka je sjenja:  
Baca je Pešta, i baca je Beč.  
Ona je sva u crno zavijena -  
Ne čuje, Majko, niko tvoju riječ!  
Šumori, diše more, teče Drava,  
A između njih jedna zemlja spava.

Pod vedrim nebom slobodnog Pariza  
Koliko puta tuga me je srela  
U vrevi Etoilea, Saint-Michaela!  
O bože moj, tu treba biti jak!  
U tome svjetlu još me više боли  
Rođene moje grude gluhi mrak.

Udišem Pariz. Smjelim bijegom spasih  
Slobodnu dušu, ali ja sam sin,  
A mojoj majci sve su sjede vlasti.  
Ja žene nemam, a ni druga nemam.  
Što još imadem? Samo jezik svoj  
U koji život svoga srca spremam.

Zanosi, misli, ritmovi i rime!  
Ja bezimen u bezimenu mnoštvu  
Daleko negdje stičem sebi ime.  
I muku mučim samca dezertera,  
Što zabranjenu domovinu sanja  
Na hartiji, u potezima pera.

Pero... ta mala, ta obična stvar,  
A kako živa, kako puna snage!  
Kad iz njeg teče novih riječi čar,  
Omamljuju me kao govor drage.  
Sva utjeha je u tom malom peru:  
Što pod njim niče, smije se i plače,  
I sja, i grije, i vraća mi vjeru.

O Hrvatska, o moja domovino,  
Ti moja bajko, ti moja davnino!  
Ti porobljeni, oteti mi kraju!  
Gle,jadni dezerter ti daje dar,  
Bogatiji no kraljevi ga daju,  
I sav je ljubav, pobuna i žar.

Ja, skoro prosjak, duh slobode širim,  
Pa ma i nemo na svom grobu svijeću,  
Ja neću, neću, neću da se smirim.  
Ko svježi vjetar u sparinu pirim,  
A kada umor svlada duše lijene,  
Na otpor trubim ja trubač sa Seine!

Šta mi je plaća? Mržnja gmizavaca  
Što svoje blato lijepe o moj glas.  
Al ja pred licem roda stojim vedar.  
Za hljeb slobode prilažem svoj klas:  
Zar nije zlatan, i bogat, i jedar?

**ANTE KOVACIĆ:**  
**PJESMA BUDUĆNOSTI**  
**(1884.)**

Hajd na noge sad, Hrvati,  
Biti nam je ljuti boj!  
Oštra mača svak se lati  
Za slobodu, narod svoj!

Europi mi smo bili  
Na predstraži prvi štit;  
Krv su našu istočili  
Za kršćanstva svetu bit.

Skidao je carske krune  
Osmanlija Azijat,  
Ai' mu Hrvati na predstraži  
Junački je skrho vrat!

Prijesno meso još je guto  
Na svom konju hunski kan,  
Kad je kraljem žezla davo  
Slavan junak – Hrvat ban!

Danas pako da nam kroji  
Dvoglava orla rob –  
Našu pravdu i naš zakon  
I života našeg kob!?



Orlovo je srce trulo;  
Drkće već i Azijat:  
Mračan Bospor baš izdiše  
Slomit će i Arpad vrat!

Strašan li je, kad svemirom  
Grmi vječne pravde grom;  
Strašniji je Hrvat, kad prot  
Zulumćaru brani dom!

Na sve strane mjere zemlju,  
Misleć: svud je dubok san.  
A Hrvati samo dremlju,  
A već puca bijeli dan!

Hajd na noge sad, Hrvati,  
Biti nam je ljuti boj!  
Oštra mača svak se lati  
Za slobodu, narod svoj!

## KORIŠTENA LITERATURA

Novine, kao Hrvatska i Hrvatska, Napredak, Narodne novine, Neven, Galeb, Gospodarski list, Sloboda, Vienac, Zvekan, i druge dostupne su na portalu Stare novine i časopisi Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

Barišić, P., Filozofija prava Ante Starčevića, Zagreb 1996.

Barišić, P., Tko je autor Političkih iskrica – Ivan Mažuranić, Ante Starčević ili ...? Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine 41/2(82), 2015, 401–432.

Drechsler, B., Dr. Ante Starčević. Književna studija iz doba apsolutizma Bachova, Hrvatsko kolo 7, 1912, 355–408.

Gamulin, G. Hrvatsko slikarstvo na prijelazu iz XIX. u XX. stoljeće, Zagreb 1995.

Gross, M., Povijest pravaške ideologije, Zagreb 1973.

Gross, M., A. Szabo, Prema hrvatskome građanskom društvu: društveni razvoj u civilnoj Hrvatskoj I Slavoniji šezdesetih I sedamdesetih godina 19. stoljeća, Zagreb 1992.

Horvat, J., Ante Starčević. Kulturno-povjesna slika, Zagreb 1940.

Ibler, J., Gospodarsko-šumarska Jubilarna izložba hrv.-slav. gospodarskoga družtva u Zagrebu g. 1891, Zagreb 1892.

Jelčić, D., 30 misli i poruka dr. Ante Starčevića, Portal Hrvatskoga kulturnog vijeća, 24. svibnja 2011 (<http://www.hkv.hr/izdvojeno/vai-prilozi/ostalo/prilozi-lanova/8425-30-misli-i-poruka-dr-ante-starevia-.html>).

Kovačić, A. Izabrane pjesme. Zagreb 1908.

Kulundžić, Z., Kosinj - kolijevka štamparstva slavenskog juga, Zagreb 1960.; isti, 500. obljetnica kosinjskog misala - prve hrvatske tiskanje knjige, Zagreb 1983.

Markus, T., Društveni pogledi Ante Starčevića, Časopis za suvremenu povijest, HIP 41./2009., 3, 2009., 827–848.

Matoš, Djela: Sabrana djela Antuna Gustava Matoša (1873 – 1814 – 1973), Sv. I – 23, ur. D. Jelčić, N. Mihanović i dr., Zagreb 1973

Matoš, Kristali duha 2004: M. Ujević, D. Jelčić (ur.), Kristali duha. Misli i pogledi Antuna Gustava Matoša, Zagreb 2004. (izvadci: <http://www.braniteljski-portal.hr/Novosti/HRVATSKA/Trideset-misli-i-poruka-Antuna-Gustava-Matos>)

Peić, M., Slava Raškaj, Zagreb 1985

Pravaška misao i politika, Zbornik. Ur. J. Turkalj. Zagreb 2007.

Starčević, A., Gvori, Djela I., Zagreb 1894.

Starčević, A., Književna djela, ur. D. Jelčić, Zagreb 1995.

Starčević, A., Izabrani spisi, ur. Blaž Jurišić, Zagreb 1943.

Starčević, A., Izbor iz djela, ur. Josip Bratulić, Vinkovci 1999.

Starčević, A., Bi li k slavstvu ili ka hrvatstvu, Djela III., Zagreb 1894.

Starčević, A., Pasmina slavoserbska po Hrvatskoj, Zagreb 1876.

Starčević, A., Iztočno pitanje, Zagreb 1899.

Starčević, A., Misli i pogledi. Pojedinac – Hrvatska – svijet, ur. Blaž Jurišić, Zagreb 1971.

Starčević, A., Govori: <https://hr.wikisource.org/wiki/Govori>

Starčević, A., Pisma Magjarolacah: <http://documents.tips/documents/ante-starcevic-pisma-magjarolacah.html#>

Šegvić, K., Dr. Ante Starčević. Njegov život i njegova djela, Zagreb 1911.

<http://shp.bizhat.com/otacdomovine.html>

Turkalj, J. Zvekan – humor, satira i karikatura kao sredstvo pravaške političke propagande, Povij. pril. 18, 1999, 121–160.

## OSTALO

<http://www.kqz.hr/hr/knjiznice/gradska-knjiznica/o-nama-262/iz-povijesti-tri-dom-a-gradske-knjiznice/263>

Slike su dijelom iz fonda HAZU, dijelom iz HDA



Grob dr. Ante Starčevića u Šestinama